

หน่วยที่ 3 พัฒนาการเศรษฐกิจไทย

รองศาสตราจารย์ ดร.พอพันธ์ อุดยานนท์

แผนการสอนหน่วยที่ 3 พัฒนาการเศรษฐกิจไทย

ตอนที่

- 3.1 พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)
- 3.2 เศรษฐกิจไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ.2504-2545)
- 3.3 วิกฤตเศรษฐกิจกับเศรษฐกิจไทยและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิด

1. การลงนามสนธิสัญญาเบาริงระหว่างรัฐบาลสยามกับสหราชอาณาจักรในปี 2398 มีผลให้แปรเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจไทย จากระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า และการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลก ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2488) มีผลต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจของไทยในด้านต่าง ๆ ด้วย

2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับแต่ปี 2504 เป็นต้นมา มีแนวคิดวัตถุประสงค์ และแนวทางการพัฒนาประเทศในแต่ละยุคสมัยต่าง ๆ กัน มีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่สำคัญในด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต และการค้าระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพและการจ้างงาน การขยายตัวของกรุงเทพฯ และเมืองรอบ ๆ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการกระจายรายได้ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

3. สาเหตุที่สำคัญของวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 เกิดจากปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจที่รัฐบาลเลือกใช้นับแต่อดีตเป็นต้นมา และหลังจากนั้นมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยอย่างกว้างขวางคือ เศรษฐกิจตกต่ำ การว่างงาน ธุรกิจล้มละลายหนี้สินระหว่างประเทศ คนจนเพิ่มขึ้น แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวคิดที่ทบทวนบทเรียนของการพัฒนาประเทศในอดีต และเป็นทางเลือกในการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อพัฒนาประเทศแบบสมดุลและยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เมื่อศึกษาตอนที่ 3.1 "พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) " แล้ว นักศึกษาสามารถอธิบายพัฒนาการทางเศรษฐกิจไทย นับแต่การลงนามสนธิสัญญาเบาริงกับสหราชอาณาจักรในปี พ.ศ.2398 ได้ถูกต้อง

2. เมื่อศึกษาตอนที่ 3.2 "เศรษฐกิจไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ.2504-2545) " แล้ว นักศึกษาสามารถสังเขปสาระสำคัญเกี่ยวกับพัฒนาการ ตลอดจนผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ ได้ถูกต้อง

3. เมื่อศึกษาตอนที่ 3.3 "วิกฤติเศรษฐกิจกับเศรษฐกิจไทยและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง" นักศึกษาสามารถสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับสาเหตุและตัวแรงของวิกฤติเศรษฐกิจผลกระทบของวิกฤติเศรษฐกิจไทย ตลอดจนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะแนวคิดทางเลือกในการพัฒนาประเทศของไทยได้ถูกต้อง

กิจกรรมการเรียนรู้

1. ทำแบบประเมินตนเองก่อนเรียนในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3
2. อ่านแผนการสอนประจำหน่วยที่ 3 และแผนการสอนประจำตอนที่ 3.1 - 3.3
3. อ่านสาระสำคัญประจำตอนที่ 3.1 - 3.3 หรือสาระสำคัญประจำหัวเรื่อง
4. ทำกิจกรรมที่กำหนดไว้ในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3 ของแต่ละตอนหรือหัวเรื่อง
5. ตรวจสอบคำตอบจากแนวตอบของแต่ละกิจกรรมที่กำหนดไว้ท้ายหน่วยที่ 3
6. ทำกิจกรรมภาคปฏิบัติเสริมประสบการณ์เพื่อเก็บคะแนน
7. เข้ารับการสอนเสริม
8. ทำแบบประเมินตนเองหลังเรียน

สื่อการสอน

1. คู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3
2. ประมวลสาระชุดวิชา หน่วยที่ 3
3. รายการวิทยุกระจายเสียง
4. รายการวิทยุโทรทัศน์
5. การสอนเสริม

การประเมิน

1. ประเมินความก้าวหน้าระหว่างเรียนโดยการประเมินตนเองก่อนและหลังเรียน (ไม่มีคะแนน)
2. ประเมินกิจกรรมภาคปฏิบัติ (20 คะแนน)
3. การสอบไล่ (80 คะแนน)

แผนการสอนตอนที่ 3.1

พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509)

โปรดอ่านหัวเรื่อง แนวคิด และวัตถุประสงค์ของตอนที่ 1.1 แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไป

หัวเรื่อง

3.1.1 พื้นฐานเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2398-2475

3.1.2 เศรษฐกิจไทยช่วงปี พ.ศ.2475-2504

แนวคิด

1. เศรษฐกิจไทยก่อนปี 2398 เป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ และการค้าระหว่างประเทศ อยู่ในขอบเขตจำกัด การลงนามสนธิสัญญาเบาริงกับสหราชอาณาจักรในปี 2398 เศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงเป็นเศรษฐกิจแบบการค้าและใช้เงินตรา และเริ่มเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจโลก

2. สนธิสัญญาเบาริงมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยที่สำคัญคือ มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ การแบ่งงานทำระหว่างกลุ่มเชื้อชาติ และการเกิดขึ้นชนชั้นนายทุนและกรรมกร

3. ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขยายตัวของการผลิตเพื่อการส่งออกข้าวของไทย คือ การพัฒนาระบบขนส่งระหว่างประเทศ การพัฒนาขนส่งภายในประเทศ การเพิ่มขึ้นของประชากรของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และการยกเลิกระบบไพร่และทาส

4. ระหว่างปี 2475-2504 มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญต่อเศรษฐกิจไทยคือ กำเนิดทุนนิยมแห่งรัฐ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในทศวรรษ 2470 ซึ่งมีผลต่อการดำเนินธุรกิจ การว่างงานของแรงงานในกรุงเทพฯ ตลอดจนฐานะความเป็นอยู่ของชาวนาในชนบท นอกจากนี้ภาวะเงินเฟ้อระดับสูงในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังมีผลต่อรายได้ของผู้มีเงินได้ประจำลดลง และการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศ ตลอดจนการเข้าแทนที่ของนายทุนไทยเชื้อสายจีน

วัตถุประสงค์

1. เมื่อศึกษาเรื่องที่ 3.1.1 "พื้นฐานเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2398-2475" แล้ว นักศึกษาสามารถอธิบายพื้นฐานและพัฒนาการของเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2398-2475 ได้ถูกต้อง

2. เมื่อศึกษาเรื่องที่ 3.1.2 "เศรษฐกิจไทยในช่วงปี พ.ศ.2475-2504" แล้ว นักศึกษาสามารถอธิบายพัฒนาการของเศรษฐกิจไทยในช่วงดังกล่าวได้ถูกต้อง

คำนำ

เศรษฐกิจเป็นเรื่องเกี่ยวกับการผลิตและการประกอบอาชีพ มีส่วนสำคัญยิ่งในการดำรงชีพของมนุษย์ เศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานที่สุดก็คือการล่าสัตว์และการเก็บพืชผลที่มีในธรรมชาติมาบริโภค อันเป็นวิถีการยังชีพของมนุษย์ในยุคหินเก่าและยุคหินกลาง เมื่อเข้าสู่ยุคหินใหม่ มนุษย์รู้จักการเพาะปลูก ทำให้สามารถตั้งหลักแหล่งอยู่กับที่ ไม่ต้องเร่รอนย้ายถิ่นไปตามแหล่งอาหารที่ไปเก็บหามาบริโภค จึงมีเวลาสร้างสรรค์ความเจริญในด้านต่าง ๆ เริ่มอยู่รวมกันเป็นสังคมหมู่บ้าน และพัฒนาต่อมาเป็นเมืองในสมัยโลหะ แล้วเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์เป็นแคว้นแคว้นหรืออาณาจักร โดยมีการเกษตรเป็นวิถีการผลิตหลักที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง เมื่อมีเหลือใช้จึงนำออกขาย ในด้านการค้านั้นส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้าน (barter system) ผสานกับการซื้อขายสินค้าด้วยเงินตราในเมือง ซึ่งก็มีอยู่ไม่มากนัก

สภาพเศรษฐกิจที่กล่าวมาข้างต้นนี้เรียกกันว่า เศรษฐกิจพอยังชีพ หรือ เศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงตนเอง มีศูนย์การผลิตอยู่ที่ชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะพึ่งตนเองได้ในเกือบทุกด้าน เพราะนอกจากการเพาะปลูกแล้ว หมู่บ้านต่าง ๆ จะผลิตสิ่งของเกือบทุกอย่างที่จำเป็นต่อการดำรงชีพด้วยตนเองภายในชุมชนหมู่บ้านนั้น เกษตรกรรมและ

หัตถกรรมจึงรวมกันอยู่ภายในหมู่บ้าน และมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับรัฐหรือเมือง ในรูปของการเสียภาษีอากรหรือส่งส่วยในรูปของผลผลิตต่าง ๆ เช่น ข้าว ดิบก ทองคำ ไม้ฝาง ไม้กฤษณา ผลแร่ ครั่ง รังนก งาช้าง หนังสัตว์ ฯลฯ รัฐจะนำผลผลิตเหล่านี้ไปใช้ เมื่อมีเหลือใช้ก็จะส่งไปขายต่างประเทศ นำรายได้เข้ารัฐ

เศรษฐกิจไทยก่อนสมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยอยุธยาเป็นเศรษฐกิจพอยังชีพ ที่มีพื้นฐานการผลิตหลักอยู่ที่การเกษตร ผสานกับการค้ากับต่างประเทศ แต่การเกษตรและการค้ากับต่างประเทศในแต่ละสมัยจะมีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพพื้นที่เพาะปลูก และสภาพทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ว่ามีความเอื้ออำนวยต่อการค้ากับต่างประเทศมากน้อยเพียงใด เช่น การค้ากับต่างประเทศในสมัยอยุธยาเจริญรุ่งเรืองกว่าสมัยสุโขทัย เพราะมีสภาพทำเลการค้าที่ดีกว่า

ส่วนเศรษฐกิจไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้โครงสร้างหลักจะเป็นเศรษฐกิจพอยังชีพ แต่เริ่มเกิดการก่อตัวของ เศรษฐกิจแบบตลาด ในภาคกลางและหัวเมืองชายทะเลตะวันออก และในปลายสมัยนี้ไทยเริ่มเผชิญกับการขยายตัวของทุนนิยมตะวันตก ที่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และแสวงหาอาณานิคมเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากร ตลาดและที่ระบายทุน เศรษฐกิจไทยมีลักษณะของทุนนิยมก่อตัวขึ้นบ้างแล้ว จึงพัฒนาเข้าสู่ เศรษฐกิจเงินตรา ในต้นรัชกาลที่ 4 หลังการทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ ตามมาด้วยประเทศตะวันตกอีกหลายประเทศ

เศรษฐกิจทุนนิยมไทย ที่เริ่มขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ได้พัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันตามสภาพของปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก ที่ซับซ้อนขึ้นในกระแสแห่งกาลเวลา เกือบศตวรรษครึ่งของเส้นทางเศรษฐกิจทุนนิยมไทยมีพัฒนาการเช่นใด จะนำเสนอเนื้อหาสาระในหน่วยการสอนนี้

เรื่องที่ 3.1.1

พื้นฐานเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2398-2475

ในประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนปี พ.ศ.2398 พื้นฐานทางเศรษฐกิจของไทยคือ เศรษฐกิจแบบยังชีพ หรือ เศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง หมู่บ้านเป็นฐานสำคัญในการปลูกข้าวแทบทุกครัวเรือนจะปลูกข้าวเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวและเพื่อจ่ายเป็นค่าอากรค่านาให้แก่รัฐ เมื่อเหลือจากการบริโภคและเสียภาษีแล้วจึงนำไปขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ หรือเพื่อนำไปขายบ้างแต่ก็มีน้อย แหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของไทยอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง ตามเมืองต่าง ๆ ได้แก่ กรุงเทพฯ นนทบุรี ปทุมธานี อยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี สระบุรี ลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองมโนรมย์ ชัยนาท ชลบุรี ฉะเชิงเทรา นครชัยศรี เป็นต้น

นอกจากปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชหลักแล้ว ก็ปลูกฝ้ายเพื่อทำเครื่องนุ่งห่มและพืชผักและผลไม้ อาทิ มะขาม กล้วย ฝรั่ง มะตูม มะนาว โดยกิจกรรมการผลิตเหล่านี้มีจุดประสงค์หลักเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน การซื้อขายแลกเปลี่ยนมีน้อย (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล 2542) ด้วยลักษณะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสังคมไทย ในอดีตมีประชากรน้อย ประมาณ 4-5 ล้านคน ในช่วงรัชกาลที่สาม ส่งผลให้ เศรษฐกิจการเกษตรแบบยังชีพมีความพอเพียงในตนเอง และประชากรในหมู่บ้านสามารถพึ่งตนเองได้ ผู้คนในหมู่บ้านมีชีวิตเรียบง่าย การผลิตภายในหมู่บ้านในด้านเกษตรและหัตถกรรมอื่น ๆ ไม่ได้มีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน การทำไร่นาจึงเป็นกิจกรรมหลักของคนไทยในสมัยนั้น ในแง่ของการใช้เวลาและทรัพยากรส่วนใหญ่ในครัวเรือนในหมู่บ้านก็ถูกใช้ในการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 บทบาทของเงินตราหรือบทบาทการซื้อขายแลกเปลี่ยนในด้านการค้าขายเพิ่มขึ้น รัฐบาลมีรายได้และช่องทางที่จะเก็บภาษีเป็นตัวเงิน

เพิ่มขึ้นทุกปี มีการเพิ่มชนิดภาษีใหม่ ๆ จำนวน 38 ชนิด และส่วนใหญ่เป็นภาษีที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของราษฎร ภาษีเหล่านี้ เช่น ภาษีเนื้อแห้ง ปลาแห้ง ภาษีเตาตาล ภาษีไม้ฝาง ภาษีไม้แดง ภาษีเกลือ ภาษีน้ำมันต่าง ๆ ภาษีฟืน ภาษีไม้รวก เป็นต้น เหตุผลที่สำคัญที่เงินตราเริ่มมีบทบาทมากขึ้นนับแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมาเรื่อย ๆ เพราะ (1) เป็นระยะที่ประเทศไทยทำสงครามกับเพื่อนบ้านลดน้อยลง ผู้คนเริ่มมีเวลาประกอบอาชีพและผลิตสินค้ามากขึ้น มีการลดระยะเวลาของแรงงานไพร่เพื่อที่จะทำงานใช้หลวงและมูลนายลดลงทำงานราชการเพียงปีละ 3 เดือน (ลดลงจาก 6 เดือนในสมัยรัชกาลที่ 1) เมื่อมีการผลิตเพิ่มมากขึ้น ปริมาณสินค้าก็มากขึ้นจนเลยระดับความต้องการบริโภคภายในครัวเรือน ผู้ผลิตก็สามารถนำสินค้าและผลผลิตออกขายและได้เงินมา เงินที่ได้มาก็นำไปใช้จ่ายสินค้าที่ตัวเองไม่ผลิต หรือที่ผลิตแล้วยังไม่มีความพอเพียงในการบริโภคและอุปโภคภายในครัวเรือน เงินก็เริ่มหมุนเวียนมากขึ้น (2) มีการค้าขายกับต่างประเทศเพิ่มขึ้น ส่วนใหญ่คือค้ากับจีน สินค้าที่นำมาซึ่งรายได้จากการส่งออกมากที่สุด คือ น้ำตาล ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 15 ของรายได้จากการส่งออกในขณะนั้น แหล่งผลิตน้ำตาลในสมัยนั้นคือบริเวณนครไชยศรีและฉะเชิงเทรา ผู้ปลูกอ้อยส่วนใหญ่คือ ชาวไทย ลาว และเขมรอพยพ แต่โรงหีบอ้อยเป็นของคนจีนและใช้แรงงานประมาณ 200-300 คนต่อโรง นอกจากน้ำตาลจะเป็นสินค้าที่นำมาซึ่งรายได้จากการส่งออกแล้ว พืชที่ผลิตเพื่อส่งออกที่สำคัญคือพริกไทย บริเวณที่ปลูกพริกไทยมากคือจันทบุรี ผู้ปลูกส่วนใหญ่เป็นชาวจีน

นอกจากการค้ากับจีนแล้ว ไทยยังติดต่อทำการค้ากับชาวอินเดีย อาหรับ และชาวตะวันตก (ส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษ) แต่สัดส่วนการค้าของไทยกับพ่อค้าและประเทศเหล่านี้มีขอบเขตจำกัดมากเมื่อเทียบกับการค้ากับจีน (อัมมาร 2516)

การค้าต่างประเทศในระบบผูกขาดของไทยสมัยนั้น ได้สร้างปัญหาแก่ประเทศคู่ค้าเป็นอันมาก โดยเฉพาะกับชาวอังกฤษ เพราะอังกฤษเห็นว่า ไทยใช้ระบบการค้าที่ไม่ยุติธรรม และพยายามจะเปลี่ยนระบบการค้าของไทยโดยให้ไทยเก็บภาษีอย่างเสมอภาคและเป็นการค้าเสรี ในปลายรัชกาลที่ 2 อังกฤษได้ส่งทูต จอห์น ครอฟอร์ด เข้ามาเจรจากับไทยเพื่อแก้ปัญหาค่าและพยายามเจรจาทำการค้ากับประเทศไทย แต่ไม่สำเร็จ ต่อมาอีก 4 ปีหรือในช่วงต้นรัชสมัยรัชกาลที่ 3 อังกฤษได้ส่งทูตอีกคนหนึ่งเข้ามาคือ ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (หรือที่เรียกว่า สนธิสัญญา "เบอร์นี")สาระสำคัญของการเจรจาค่าได้ระบุเรื่องภาษีว่า ให้เก็บภาษีตามอัตราว่าเรือที่เข้ามานั้นเทียบ (หนัก) แคล่ไหน แล้วให้วัดตามอัตรา และให้คิด 1,700 บาทต่อ 1 ฟาธอม (ประมาณ 6 ฟุต) ในเรื่องสินค้าข้าว สัญญาระบุว่าให้ข้าวเป็นสินค้าออก แต่ไทยมีสิทธิห้ามเป็นสินค้าส่งออกได้ถ้าหากเกิดการขาดแคลนขึ้นในประเทศ ในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 ปรากฏว่าห้ามการส่งออกข้าวตลอดเวลาโดยอ้างว่าข้าวภายในประเทศขาดแคลนซึ่งเป็นเรื่องที่ชาวตะวันตกไม่พอใจเป็นอย่างมาก สัญญานี้ได้ใช้มาจนถึงต้นสมัยรัชกาลที่ 4 มีความพยายามที่อังกฤษจะเข้ามาเจรจาค่าเพื่อบังคับให้ไทยแก้ไขปัญหาในเรื่องภาษีและการค้าเสรีอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 3 เซอร์เจมส์ บรุกซ์ ได้เข้ามาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นี แต่ก็ประสบกับความล้มเหลว

ใน พ.ศ.2398 หรือต้นรัชสมัยรัชกาลที่ 4 อังกฤษ ให้เซอร์จอห์น เบาริง เข้ามาขอแก้ไขสัญญาการค้ากับไทย ท่าทีของไทยขณะนั้นก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยรัชกาลที่ 4 ทรงเห็นว่าไทยคงจะต้านทานแรงกดดันจากชาติตะวันตกต่อไปไม่ได้ เพราะในเวลานั้นประเทศเพื่อนบ้านของไทยและประเทศในเอเชียใต้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศตะวันตก (โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออังกฤษและฝรั่งเศส) ฉะนั้นการทำสนธิสัญญาเปิดความสัมพันธ์กับตะวันตกให้กว้างขึ้น นอกจากจะทำให้ไทยได้รับถ่ายทอดความก้าวหน้าทางด้านวิชาการ เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ และความทันสมัยแล้ว สนธิสัญญาที่ทำขึ้นเป็นความสัมพันธ์ที่ชัดเจนและแน่นอน ซึ่งจะเป็นผลดีต่อชาติเล็ก ๆ เช่นประเทศไทย

ดังนั้นในปี 2398 ไทยจึงได้ลงนามทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับอังกฤษหรือที่เรียกกันว่า สนธิสัญญาเบาริง (Bowring Treaty) และหลังจากนั้นก็ได้ลงนามในสนธิสัญญาทำนองเดียวกันนี้กับประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ คือ สหรัฐอเมริกา (พ.ศ.2399) ฝรั่งเศส (พ.ศ. 2399) โปรตุเกส (พ.ศ.2402) เนเธอร์แลนด์ (พ.ศ.2403) เยอรมนี (พ.ศ.2405) สวีเดน (พ.ศ.2411) นอร์เว (พ.ศ.2411) เบลเยียม (พ.ศ.2411) อิตาลี (พ.ศ.2411) ออสเตรเลีย (พ.ศ.2412) ฮังการี (พ.ศ.2412) สเปน (พ.ศ.2416) และรัสเซีย (พ.ศ.2442)

สาระสำคัญของสนธิสัญญาเบาริง คือ รัฐบาลสยามจะต้อง (1) ยกเลิกการผูกขาด และยกเลิกข้อจำกัดทางการค้า กล่าวคืออนุญาตให้มีการติดต่อซื้อขายสินค้าระหว่างชาว อังกฤษกับผู้ที่ใดก็ได้ตามความประสงค์ มิได้จำกัดวงอยู่ในอยู่เฉพาะคนบางกลุ่มเช่นใน สมัยก่อน (2) จัดเก็บภาษีสินค้านำเข้าทุกประเภทไม่เกินร้อยละ 3 ของมูลค่าการนำเข้า ส่วนสินค้าขาออกให้เสียเพียงครั้งเดียวตามพิกัดอัตราที่กำหนดไว้ในสัญญา (3) ให้สิทธิ แก่ชาวอังกฤษในการค้าขาย ตลอดจนให้สิทธิในการเช่าหรือซื้อที่ดินเพื่อการเพาะปลูก ปลูกตึก และพักอาศัยในกรุงเทพฯ ได้ และหากเกิดคดีความและข้อพิพาทระหว่างชาว อังกฤษกับชาวไทย รัฐบาลไทยจะต้องให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (extra-territorial right) แก่ชาวอังกฤษโดยไม่ต้องขึ้นศาลไทย

ผลกระทบของสนธิสัญญาเบาริงประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลกมี ผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมไทยเป็นอันมาก ผลกระทบสำคัญอย่าง น้อย 3 ประการ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ การแบ่งงานกันทำระหว่างกลุ่มเชื้อชาติ และการเกิดชนชั้นนายทุนและกรรมกร

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ

ก่อนปี 2398 การค้าระหว่างประเทศของไทยขึ้นอยู่กับสินค้ามาจากป่าและ ธรรมชาติ และมีลักษณะกระจายกระจายเป็นอันมาก มูลค่าการส่งออกในปี 2398 มีค่า เท่ากับ 5.6 ล้านบาท และมากกว่าครึ่งของมูลค่าทั้งหมดมาจากสินค้าที่มาจากป่าและ ธรรมชาติ น้ำตาลซึ่งเป็นสินค้าที่ส่งออกสำคัญในขณะนั้นมีมูลค่าการส่งออกเท่ากับร้อยละ 15 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด ในขณะที่พริกไทยมีมูลค่าการส่งออกเท่ากับร้อยละ 3 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด และเป็นที่น่าสังเกตว่า ข้าวมิได้อยู่ในรายการของสินค้า ส่งออก (Ingram 1971 : 22)

นับแต่ปี 2398 เป็นต้นมา ข้าวได้กลายเป็นสินค้าส่งออกที่มีความสำคัญมากขึ้น ตามลำดับ กลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุดของไทย และไทยเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ ของโลกนับแต่ปี 2423 ข้าวมีสัดส่วนประมาณ 2/3 ถึง 3/4 ของการส่งออกไทยมาเนิ่นนาน ระหว่างปี 2403-2453 การส่งออกข้าวประมาณ 1 แสนตันต่อปี ระหว่างปี 2433-2443 ประมาณ 5ล้านตันต่อปี และช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457-2461) มีการส่งออกข้าว มากกว่า 1 ล้านตันต่อปี การส่งออกข้าวของไทยมีมูลค่าสูงถึงประมาณร้อยละ 50 ของการ ส่งออกทั้งหมด สินค้าส่งออกอื่น ๆ รองลงมาจากข้าว ได้แก่ ไม้สัก ดีบุก และยางพารา ลำพังมูลค่าการส่งออกของข้าวและไม้สักรวมกันเท่ากับร้อยละ 90 ของมูลค่าการส่งออก ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2488)

หากพิจารณาถึงการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกข้าว การปลูกเพื่อการส่งออกได้ ขยายตัวเป็นอันมากโดยเริ่มจากที่ราบภาคกลาง โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ กรุงเทพฯ เช่น มีนบุรี สมุทรปราการ เพราะบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่การคมนาคมขนส่งสะดวก หลังจากนั้น ก็ขยายไปสู่แถวรังสิต ออยุธยา ฯลฯ ในปี 2452 มลฑลกรุงเทพฯ มีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 1.9 ล้านไร่ และประมาณครึ่งหนึ่งของพื้นที่ดังกล่าวใช้ในการทำนา (สมภพ 2536 : 37)

ในปี 2453 ประมาณว่ามูลค่าการส่งออกข้าวของไทยถึงร้อยละ 95 มาจากที่ราบ ภาคกลาง หลังจากปี พ.ศ.2453 พื้นที่การทำนาได้ขยายไปสู่ภูมิภาคอื่น ๆ ของไทย เมื่อ

รัฐบาลไทยได้ก่อสร้างเส้นทางเชื่อมกรุงเทพฯ กับจังหวัดต่าง ๆ ของไทย การสร้างทางรถไฟมีผลให้ชาวนาเริ่มผลิตข้าวเพื่อค้าขายเพิ่มมากขึ้น เพราะต้นทุนการขนส่งต่ำลงและตลาดข้าวก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นตามลำดับ ผลที่ตามมาก็คือ มีการบุกเบิกที่ดินเพื่อการเพาะปลูกข้าวเพิ่มขึ้นตามลำดับ (ตารางที่ 3.1)

ตารางที่ 3.1 การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว

ปี พ.ศ.

การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว (ล้านไร่)

2393

2448/2449

2468/2469

2478/2479

2493

6

9

17

21

35

ที่มา : Ingram (1964 : 109)

ตัวเลขจากตารางที่ 3.1 แสดงว่า การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวได้เพิ่มขึ้นเป็นอันมากในช่วงปี 2393-2493 กล่าวคือปี 2393 เพิ่มจาก 6 ล้านไร่เป็น 35 ล้านไร่ ในปี 2493 การขยายเนื้อที่เพาะปลูกข้าวมีผลให้ผลผลิตข้าวของไทยเพิ่มเป็นอันมาก แต่ผลผลิตต่อไร่ยังอยู่ในระดับต่ำเพราะชาวนาได้ใช้เทคโนโลยีการผลิตที่ล้าสมัย วัว ควาย จอบ และเสียม ซึ่งความล้าหลังทางเทคโนโลยีมีอุปสรรคต่อพัฒนาการเกษตรของไทยในอดีต ซึ่งแตกต่างจากการบุกเบิกที่ดินทำกินในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ในสหรัฐอเมริกา นิวซีแลนด์ ซึ่งจะเพิ่มผลผลิตข้าวโดยการลงทุนและการนำเอาเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ ๆ มาใช้ตลอดเวลา รายได้ของเกษตรกรได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เมืองไทยนั้นขาดแคลนทุนและความรู้ทางเทคโนโลยีอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเป็นข้อจำกัดอันสำคัญมิให้การพัฒนาเกษตรก้าวหน้าเท่าที่ควร ยังมีผลที่ตามมาคือ เศรษฐกิจการผลิตของชาวนาไทยทั้งการผลิตเพื่อส่งออกและบริโภคภายในประเทศเป็น การผลิตของชาวนารายย่อย ซึ่งแตกต่างจากเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้ว (หรือประเทศที่เป็นอาณานิคมบางประเทศ) ที่มีการประกอบการทางเกษตรกรรมขนาดใหญ่ (plantation economy) (อัมมาร 2519)

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขยายตัวการเจริญเติบโตของการส่งออกข้าว โดยเฉพาะนับแต่ต้นทศวรรษ 2420 เป็นต้นมา มีดังนี้

1.1 การพัฒนาระบบขนส่งระหว่างประเทศ หลังจากการลงนามสนธิสัญญาเบาริงประมาณ 14 ปี ได้มีการขุดคลองสุเอซขึ้น ทำให้ย่นระยะทางและค่าขนส่งระหว่างยุโรปกับเอเชียตะวันออกเป็นอันมาก ผลที่ตามก็คือ ความต้องการข้าวไทยจากต่างประเทศได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว มิเพียงแต่ข้าวเท่านั้นที่ปริมาณและมูลค่าการส่งออกได้เพิ่มขึ้น การส่งออกผลิตภัณฑ์อื่น ๆ อันประกอบไปด้วย ดิบกและไม้สัก ก็ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ มูลค่าการส่งออกของไทยเพิ่มจาก 32.10 ล้านบาทในปี พ.ศ.2433 เป็น 108.91 ล้านบาทในปี 2453 (สมภพ 2536 : 22)

การสร้างคลองสุเอซจึงถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติการขนส่งที่สำคัญ เพราะมีการนำเรือกลไฟ (steamships) เข้ามาใช้แทนที่เรือใบ เรือกลไฟมีสมรรถนะในการขนส่งมากกว่าเรือใบ เพราะมีสมรรถภาพในการขนส่งสินค้าที่มีน้ำหนักมากได้ดีกว่า และผลตามมาก็คือ ต้นทุนค่าระวางขนส่งจึงลดลง นอร์ธ (North) นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชาวอเมริกันได้ประมาณว่าหลังจากเปิดคลองสุเอซค่าระวางเรือลดลงเป็นอันมากถึงร้อยละ 64 ในปี 2448 เมื่อเทียบกับปี พ.ศ.2373 (สมภพ 2536 : 22)

การเปิดคลองสุเอซมีเพียงแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การส่งออกของไทยขยายตัวเท่านั้น แต่ทว่ายังมีผลต่อการขยายตัวการปลูกข้าวเพื่อการส่งออกของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพม่าและเวียดนามอีกด้วย การลดค่าขนส่งและการใช้เรือกลไฟประกอบกับมีการพัฒนาและปรับปรุงเทคโนโลยีการขนส่งของเรือกลไฟในระยะเวลาต่อมา มีผลให้การค้าข้าวของไทยและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ขยายตัวเป็นอันมาก เพราะตลาดข้าวได้มีขอบเขตกว้างไกลออกไป "เรือกลไฟ" จึงมีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศของไทยและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะประเทศต่าง ๆ หันมาใช้เรือกลไฟเป็นอันมาก

1.2 การพัฒนาระบบขนส่งภายในประเทศ นายอินแกรมได้ชี้ให้เห็นว่า "ก่อนปี 2393 ราคาข้าวค่อนข้างจะคงที่ประมาณ 0.30 - 0.50 บาทต่อหาบ แต่ทว่าหลังปี 2398 ราคาข้าวเพิ่มเป็น 2.00 - 2.50 บาทต่อหาบ และในปี 2443 ราคาเพิ่มเป็น 5 บาทต่อหาบ" (Ingram 1971 : 209)

ราคาข้าวสูงขึ้นเป็นแรงจูงใจให้รัฐบาลขุดคลองเพื่อสนับสนุนการผลิตข้าวเพื่อการส่งออก ประมาณว่ามีการขุดคลองเพิ่มขึ้นกว่า 15 สาย เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ และที่ราบภาคกลางในช่วงปี 2403-2453 การขุดคลองมากมายขนาดนี้จึงมีส่วนสำคัญยิ่งในการสนับสนุนให้ชาวนาผลิตข้าวเพื่อส่งออก คลองสำคัญที่ขุดเชื่อมกรุงเทพฯ และแหล่งผลิตข้าวในที่ราบภาคกลางคือ คลองประชากร (ขุด พ.ศ.2412-2413) ยาว 51.3 กิโลเมตร ขุดขึ้นเพื่อเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ และอยุธยา หลังจากนั้น(พ.ศ.2419) ก็มีการขุด คลองนครเนื่องเขตร์ (ยาวประมาณ 21.5 กิโลเมตร) และ (พ.ศ.2421) ขุด คลองประเวศบุรีรมย์ (ยาวประมาณ 28.7 กิโลเมตร) คลองทั้งสองได้เชื่อมกรุงเทพฯ กับแหล่งปลูกข้าวในลุ่มแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

รัฐบาลได้ให้สัมปทานเอกชนในการขุดคลองขนาดใหญ่คือ คลองรังสิต (สร้างใน พ.ศ. 2420) หรือที่เรียกว่าโครงการรังสิต ใช้นเวลานับสิบปีเพราะมีการขุดคลองขอยเป็นจำนวนมาก โครงการรังสิตนั้นผู้ริเริ่มเป็นเจ้าของขุนนางได้ร่วมมือกับบริษัทต่างชาติ โดยริเริ่มขุดคลองเพื่อระบายน้ำออกจากที่ดินแถบนั้น (เดิมที่ดินนั้นมีสภาพเป็นหนองและบึงทำให้การควมคมน้ำได้ยาก จึงต้องขุดคลองระบายน้ำออกลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา คลองรังสิตมีเพียงแต่ส่งผลให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการขนส่งข้าวเพื่อการส่งออกข้าวมากรุงเทพฯ แต่ทว่ายังมีผลต่อการบุกเบิกพื้นที่ดินเพื่อการเพาะปลูกในที่ราบเป็นอันมาก ประมาณว่าเนื้อที่นาได้เพิ่มขึ้นถึง 1.5 - 2 ล้านไร่ (สุนทรี อาสะไวย์ 2530)

ภาพที่ 3.1 คลองรังสิตเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งทางน้ำที่บรรทุกข้าวไปสู่ท้องตลาด

แม่น้ำเจ้าพระยาและคลองต่าง ๆ ที่เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ และแหล่งปลูกข้าวในที่ราบภาคกลาง มีส่วนสำคัญต่อการขนส่งข้าวและสินค้ามีน้ำหนักจากภูมิภาคอื่น ๆ เข้าสู่กรุงเทพฯ จนกระทั่งถึงในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2488) สถิติกระทรวงพาณิชย์ได้รายงานว่าในปี 2472 การขนส่งข้าวถึง 786,901 เกวียนมายังกรุงเทพฯ โดยผ่านทางแม่น้ำเจ้าพระยาและเครือข่ายของแม่น้ำลำคลอง ในขณะที่ขนส่งโดยทางรถไฟเท่ากับ 121,656 เกวียน (หรือการส่งข้าวมากรุงเทพฯ กระทำโดยผ่านทางแม่น้ำมีถึงเกือบร้อยละ 80 ของการขนส่งทั้งหมด)

การสร้างทางรถไฟเพื่อเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ และภูมิภาคอื่น ๆ ก็มีผลต่อการขยายตัวของ การเพาะปลูกข้าวด้วยเช่นกัน (แม้ว่าบทบาทจะน้อยกว่าแม่น้ำลำคลองก็ตาม) รัฐบาลไทยได้เริ่มทางรถไฟสายแรกคือสายกรุงเทพฯ - โคราช และเริ่มใช้ได้ในปี พ.ศ. 2443 และมีการสร้างทางรถไฟอีกหลายสายในระยะต่อมา

การสร้างทางรถไฟมีผลให้ต้นทุนขนส่งสินค้าในบางพื้นที่ได้ลดลงเป็นอันมาก เช่น ก่อนสร้างทางรถไฟ การเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปถึงเชียงใหม่ใช้เวลา 3-6 สัปดาห์ ราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ค่าขนส่งสินค้าทางเรือจากเชียงใหม่ลงมากรุงเทพฯ ประมาณ 150 บาทต่อน้ำหนัก 1 ตัน ในเวลาเดียวกันนั้นข้าวเปลือกมีราคาราว 50-60 บาทต่อเกวียนเท่านั้น ภายหลังจากการสร้างทางรถไฟไปถึงเชียงใหม่ ค่าขนส่งมีอัตราเพียงหนึ่งในสามเท่านั้น ส่งผลให้การส่งสินค้าโดยทางน้ำลดบทบาทลง ผลที่ตามมาคือ การขนส่งข้าวมากรุงเทพฯ จากภาคเหนือได้เพิ่มสูงขึ้น ต้นทุนขนส่งที่ต่ำลงย่อมมีผล แรงจูงใจในการขยาย การเพาะปลูกข้าวเพื่อการค้าเพิ่มขึ้น (สมภพ 2536 : 33)

1.3 การเพิ่มขึ้นของประชากร นับแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์มีผลให้อัตราการตายลดลง จำนวนประชากรของประเทศในเอเชียและในยุโรปได้เพิ่มสูงขึ้น เช่น ในช่วงปี พ.ศ.2416-2453 ประชากรของชาวจีนได้เพิ่มขึ้น 80 ล้านคน ในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ประชากรก็เพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 1.4 ต่อปี ในช่วงเวลาเดียวกัน (สมภพ 2536 : 28) การเพิ่มขึ้นของประชากรย่อมหมายถึงตลาดเพื่อการบริโภคข้าวขยายตัวด้วย เพราะประชากรส่วนใหญ่ได้บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก และการเพิ่มขึ้นของประชากรของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกก็เพิ่มขึ้นโดยตลอด โดยเฉพาะระหว่างหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457 - 2461) และสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484 - 2488)

1.4 ปัจจัยทางด้านสถาบันและนโยบายภาษีของรัฐบาล การเจริญเติบโตของการผลิตข้าว นับแต่ปลายศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในสถาบันไพร่และทาส พลเมืองไทยส่วนใหญ่ก่อนทศวรรษ 2440 มีฐานะเป็นไพร่และทาสแบ่งออก 2 ประเภท คือ ไพร่หลวงและไพร่สม

งานที่ไพร่หลวงทำ เช่น การขุดคลอง สร้างป้อม หรือสร้างถนน เป็นต้น ปีละ 3 เดือนหรือเสียเงินหรือสิ่งของเพื่อใช้แทนการเกณฑ์แรงงานประมาณ 18 บาทต่อปี (หรือเสียภาษีในอัตรา 6 บาทต่อเดือนนั่นเอง) สำหรับไพร่สมจะต้องมีหน้าที่จะต้องทำงานให้แก่ นายที่ตนสังกัด และมูลนายของไพร่สมนั้นมีอำนาจที่จะบังคับให้ไพร่สมในสังกัดของตนทำงานอะไรก็ได้ จำนวนระยะเวลาที่ไพร่สมจะต้องทำงานยังเป็นระยะเวลาไม่แน่ชัดนัก ส่วนทาสนั้น ทาสก็มีมูลนายของตนเองเช่นกัน นายเงินสามารถที่จะใช้ทาสทำกิจกรรมการผลิตเพื่อของตนเอง เช่น ทำไร่ไถนาเพื่อนำเงินมาใช้เป็นผลประโยชน์แก่มูลนายโดยตรงได้ (สังขราชपालกัวส์ กล่าวไว้ว่า ประชากรไทยประมาณกลางศตวรรษที่ 19 มีทาสอยู่ประมาณ 1 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด) กล่าวโดยสรุปก่อนปลายศตวรรษที่ 19 แรงงานไทยมิได้เป็นแรงงานเสรี แต่ทว่าถูกพันธนาการไปด้วยระบบไพร่และทาส โดยไม่มีสิทธิใน

การตัดสินใจว่าตนเองจะทำอะไรในปี วันหนึ่ง ๆ หรือปีหนึ่ง ๆ เพราะเวลาส่วนหนึ่งจำเป็นต้องทำงานให้แก่เจ้าขุนมูลนายนั่นเอง

รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพยายามจะยกเลิกระบบไพร่และทาสมาโดยตลอด และยกเลิกได้เร็วที่สุดในปี พ.ศ.2443 นโยบายเลิกไพร่และทาสได้ปลดปล่อยแรงงานสู่ความเป็นอิสระ และแรงงานส่วนใหญ่ได้หันไปประกอบอาชีพในการเป็นชาวนา มีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำมาหากินเป็นอันมาก นอกจากประกอบอาชีพ "ชาวนารายย่อย" โดยบุกเบิกที่ดินทำกินแล้ว แรงงานปลดปล่อยเหล่านี้ได้ประกอบอาชีพ "รับจ้าง" หรือ "เช่าที่ดิน" ของเจ้าขุนมูลนายซึ่งได้ครอบครองที่ดินเพื่อการปลูกข้าวเป็นอันมาก โดยเฉพาะพื้นที่ดินในเขตรังสิตและธัญบุรี ตลอดจนถึงดินรอบ ๆ กรุงเทพฯ นั้นเอง

นอกจากนั้นนโยบายรัฐบาลได้สนับสนุนให้มีการเก็บภาษีที่นาเอาไว้ในระดับต่ำ เพื่อที่จะส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตข้าว "ภาระภาษี" ข้าวที่ตกอยู่กับชาวนามีเคยเกินร้อยละ 10 ของมูลค่าข้าวที่ผลิตได้ และภาษีที่นาของไทยในขณะนั้นก็มีอัตราต่ำกว่าที่เก็บในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า และอินโดจีนเป็นอันมาก ราว ๆ ปี 2434 ภาษีที่นาของไทยมีอัตราไม่ถึงครึ่งหนึ่งของอัตราภาษีที่จัดเก็บในพม่า (สมภพ 2536 : 38)

2. การแบ่งงานทำระหว่างกลุ่มเชื้อชาติ

หลังการลงนามสนธิสัญญาเบาริงในปี 2398 จนกระทั่งปี 2484 หรือปีที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2488) พัฒนาการทางเศรษฐกิจของไทยประการหนึ่งคือการแบ่งงานทำระหว่างกลุ่มเชื้อชาติ กล่าวคือ เศรษฐกิจหมู่บ้านหรือเศรษฐกิจการเกษตรเป็นฐานสำคัญของแรงงานชาวไทยอย่างต่อเนื่อง ประมาณว่ามากกว่าร้อยละ 80 ของประชากรไทยดำรงชีพอยู่ด้วยการเพาะปลูกข้าว หรือที่เรียกว่า "ชาวนา" ในขณะที่ภาคเศรษฐกิจเมืองหรือเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตร เช่น กรุงเทพฯ แรงงานชาวจีนเป็นแรงงานสำคัญที่สุด มีบทบาทสำคัญยิ่งในฐานะเป็นผู้ประกอบการ พ่อค้า แรงงานกุลี นักธุรกิจ แรงงานมีฝีมือ ประมาณว่าในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองประชากรของกรุงเทพฯ มากกว่าร้อยละ 50 เป็นแรงงานชาวจีนอพยพ (Skinner, 1957 พอพันธ์ 2544)

ตารางที่ 3.2 ได้แสดงจำนวนของประชากรในกรุงเทพฯ และสัดส่วนของชาวจีนตลอดจนอัตราการขยายตัวจากแหล่งต่าง ๆ ตัวเลขของชาวจีนในกรุงเทพฯ มีลักษณะขึ้น ๆ ลง ๆ เพราะไม่มีการบันทึกตัวเลขของประชากรไว้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ในทางปฏิบัติยากที่จะระบุว่าชาวจีนในกรุงเทพฯ มีจำนวนเท่าใด เพราะว่ามีปัญหาการนิยามของชาวจีนเป็นใคร ลูกชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยถูกจัดว่าเป็น "คนจีน" หรือ "คนไทย" นอกจากนี้คนจีนได้ผสมกลมกลืนกับคนไทยมากที่สุด ตัวเลขในตารางที่ 3.2 ได้แสดงถึงบทบาทสำคัญของคนจีนในฐานะเป็นพลเมืองส่วนสำคัญในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะประมาณปี 2456-2472/73 ชาวจีนอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ประมาณ 188,000 - 229,000 คน คิดเป็นร้อยละ 35-51ของประชากรของกรุงเทพฯ ทั้งหมด (ตารางที่ 3.3)

ตารางที่ 3.2 ประชากรของกรุงเทพฯ พ.ศ.2398-2472/73

ปี พ.ศ.

ประชากร

อัตราเพิ่ม
(ร้อยละ)
ชาวจีน
อัตราเพิ่ม
2398
100,000

2426
169,300
1.9
-

2456/64
365,490
(51.4)
2.6
188,170
7

2462/63
478,994
(47.8)
5.5
229,029
4

2472/73
687,966
(35.1)
3.3
241,277
.05

ที่มา : พอพันธ์ (2541 : 55)

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บหมายถึงร้อยละของคนจีนต่อประชากรในกรุงเทพฯ ทั้งหมด จุดกระตุ้นที่ทำให้ประชากรชาวจีนในเมืองกรุงเทพฯ ขยายตัวอย่างรวดเร็ว คือ สนธิสัญญาเบาริง สนธิสัญญาเบาริงส่งผลให้ไทยได้เปิดประตูการค้าเสรีกับนานาประเทศ และส่งผลต่อการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศเป็นอันมาก โดยเฉพาะการส่งออกข้าวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะหลังทศวรรษ 2410 ด้วยเหตุที่กรุงเทพฯ เป็นเมืองท่าที่สำคัญที่สุดของไทย ประกอบกับเป็นภาคนอกเกษตรกรรมที่ใหญ่ที่สุด การขยายตัวของ การค้าระหว่างประเทศย่อมมีต่อการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในกรุงเทพฯ อาทิ กิจการทำเรือ โรงสีข้าว โรงเลื่อย โกดังเก็บสินค้า สำนักงานชิปปิง ความต้องการของ แรงงานเพิ่มขึ้น แรงงานจีนจึงอพยพเข้ามา

คนจีนเป็นแรงงานสำคัญในตลาดแรงงานในกรุงเทพฯ และเป็นปัจจัยสำคัญต่อการ ขยายตัวของกิจกรรมนอกภาคเกษตรกรรม สถิติการอพยพเข้ามาของชาวจีนอพยพ ณ ท่าเรือกรุงเทพฯ (Skinner 1957 : 61 และ 73) มีดังต่อไปนี้

ระหว่าง พ.ศ.2423-2433 มีชาวจีนอพยพมาเท่ากับ 16,000 คนต่อปี
ระหว่าง พ.ศ.2433-2443 มีชาวจีนอพยพมาเท่ากับ 25,000 คนต่อปี
ระหว่าง พ.ศ.2443-2453 และ 2453-2463 มีชาวจีนอพยพเข้ามาเท่ากับ 60,000 คนต่อปี

ระหว่าง พ.ศ.2463-2473 มีชาวจีนอพยพมากกว่า 100,000 คนต่อปี

ระหว่าง พ.ศ.2473-2483 มีชาวจีนอพยพเท่ากับ 45,000 คน

จากสถิติการเพิ่มขึ้นของแรงงานชาวจีนอพยพข้างต้นย่อมมีผลต่อการเจริญเติบโตของประชากรในกรุงเทพฯ เพราะแรงงานชาวจีนมีส่วนที่สูงมากของประชากรในกรุงเทพฯ ทั้งหมด

ชาวจีนมิเพียงแต่มีบทบาททางเศรษฐกิจในกรุงเทพฯ เท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในทางเศรษฐกิจของเมืองอื่น ๆ นอกกรุงเทพฯ ด้วย ชาวจีนมีบทบาทสำคัญในต่างจังหวัดอื่น ๆ ในฐานะเป็น แรงงานในโรงสีข้าว พ่อค้าคนกลาง พ่อค้าส่งออก และนำเข้า เป็นต้น ชาวจีนมีบทบาทในกิจการเหมืองแร่ในแง่ผู้ประกอบการและชาวจีนอพยพสามารถสร้างความสำเร็จในตำแหน่งหน้าที่การงานในทางราชการเป็นอันมาก ชาวจีนหลายคนได้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองในภาคใต้ อาทิ คอร์ซิมปี ณ ระนอง (โปรดดูรายละเอียดใน Skinner 1957)

ในขณะที่คนจีนได้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรกรรม คนไทยก็ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะ "ทำนา" และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นสำคัญ การทำนาถือว่าเป็นอาชีพหลักของคนไทยมาเนิ่นนาน และเศรษฐกิจหมู่บ้านก็เป็นฐานสำคัญทางเศรษฐกิจมาช้านานมีผลสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในอดีต ไม่ว่าจะเป็นแหล่งการจ้างงานขนาดใหญ่ที่สุด และเป็นแหล่งนำมาซึ่งรายได้และเงินตราจากต่างประเทศ

เหตุใดชาวนาไทยจึงไม่ต้องการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะไปเป็นกรรมกร

หากพิจารณาถึงรายได้ของชาวนาเมื่อเปรียบเทียบกับกรรมกรในกรุงเทพฯ ตัวเลขรายได้ในตารางที่ 3.3 แสดงว่า ระดับรายได้ของชาวนาอยู่ในระดับที่สูงกว่ากรรมกร ในปี 2448 รายได้ของชาวนานานาหวาน (ที่ดิน 8 เฮคเตอร์) เท่ากับ 704 บาทต่อ 6 เดือน ในขณะที่รายได้ของชาวนานานาหวาน (ที่ดิน 2 เฮคเตอร์) เท่ากับ 245 บาทต่อ 6 เดือน โดยที่แรงงานกุลีจีนในโรงสีกรุงเทพฯ เท่ากับ 158 บาทต่อ 6 เดือน รายได้ของชาวนาทั้ง 2 ประเทศก็มีแนวโน้มที่สูงกว่าอัตราค่าของกรรมกรมาโดยตลอดในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (ตารางที่ 3.3)

ตารางที่ 3.3 รายได้ของชาวนา กรรมกรไร้ฝีมือ (บาทต่อ 6 เดือน)

อาชีพ

2448

2453

2462

2472

1. ชาวนา (นาหวาน ที่ดิน 8 เฮคเตอร์)

704

262

303

246

2. ชาวนา (นาดำ ที่ดิน 2 เฮคเตอร์)

245

152

202

135

3. แรงงานกุลีในโรงสีกรุงเทพฯ

158

158

180

180

ที่มา: Sompop (1989 : 168)

จากงานสำรวจเศรษฐกิจชนบทของไทย ในปี 2473/74 พบว่า ชาวนาไทยมีระดับรายได้โดยเฉลี่ยสูงกว่าทุกประเทศในเอเชีย (Zimmerman 1931 : 318) นอกจากระดับรายได้ที่สูงแล้ว อัตราค่าจ้างในชนบทก็ยังคงอยู่ในระดับสูงเมื่อเทียบกับในกรุงเทพฯ (พอพันธ์ 2539 : 54) ซึ่งมูลเหตุสำคัญที่มีผลต่อระดับรายได้และค่าจ้างในชนบทไทยคือประสิทธิภาพการผลิตของภาคเกษตรอยู่ในระดับสูง เนื่องจากไทยมีที่ดินมากและมีประชากรน้อย ในปี 2393 พลเมืองของประเทศไทยมีทั้งสิ้น 5 ล้านคน (Ingram : 1971 : 7) และเพิ่มขึ้น 8.3 ล้านคน และ 17 ล้านคน ในปี 2452/53 และ 2490 (Thailand Statistical Yearbooks ปี 2454 และ 2490) แสดงว่าประชากรเพิ่มขึ้นเพียง 11 ล้านคนเท่านั้นในรอบเกือบ 100 ปี ประชากรจึงขยายเนื่องจากการเพาะปลูกได้อย่างไม่จำกัดรายได้จึงเพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ ยังพบว่าสภาพการถือครองที่ดินของไทยมีขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับทุกประเทศในเอเชีย เกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเอง ผู้เช่ามีน้อยมาก แม้ในปี 2474 ร้อยละ 78 ของพื้นที่ทั้งหมดยังเป็นป่า ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเต็มไปด้วย ผลไม้ สัตว์น้ำ ต้นไม้อื่น ๆ อีกมากมาย

สภาพดังกล่าวส่งผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจไทย คือ

2.1 พลเมืองไทยส่วนใหญ่ของประเทศเลี้ยงชีพในภาคเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าว (ประมาณร้อยละ 70 - 80 ของทั่วประเทศ) การเพิ่มผลผลิตข้าวมาจากการขยายเนื้อที่เพาะปลูกเป็นสำคัญด้วยเทคนิคที่ยังล้าสมัย

2.2 เศรษฐกิจไทยเป็นแบบเศรษฐกิจยังชีพ (ยกเว้นในภาคกลาง ซึ่งมีเศรษฐกิจเพื่อการขาย) ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและที่ดินว่างเปล่า ทำให้ชุมชนสามารถนำทรัพยากรธรรมชาติมาผลิตเพื่อการบริโภค ไม่มีความจำเป็นต้องค้าขาย แรงงานครัวเรือนจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เศรษฐกิจแบบยังชีพนี้ยังคงอยู่อย่างชัดเจนในภาคเหนือ อีสาน และใต้ จนกระทั่ง พ.ศ.2475 (ฉัตรทิพย์ : 2533)

ส่วนเหตุผลที่สำคัญของชาวจีนที่เลือกประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมคือ

(1) ชาวจีนอพยพมาได้มีเหตุผลที่จะตั้งรกรากถิ่นฐานในชนบทเป็นการถาวร คนจีนจึงเลือกที่จะประกอบอาชีพเป็นกุลีแรงงาน เพราะต้องการเก็บหอมรอมริบเอาไว้กลับเมืองจีน เพราะอาชีพกุลีหรือแรงงานรับจ้างทั่วไปจะได้รับรายได้รวดเร็ว เมื่อเทียบกับรายได้จากการเพาะปลูกในภาคการเกษตร ดังนั้นจึงไม่สนใจลงทุนทำไร่นา เพราะไม่คิดจะอยู่เมืองไทยตลอดไป

(2) คนจีนอพยพเหล่านี้ต้องทำงานเพื่อชดใช้ค่าแก่คนจีนในประเทศไทย กล่าวคือค่าแก่ในประเทศไทยจะนำไปนำชาวจีนจากเมืองจีนเพื่อมาเป็นแรงงานในการผลิต โดยออกค่าเดินทางและค่าใช้จ่าย ตลอดจนจัดหาอาหารและที่พักให้ และเมื่อถึงเมืองไทยแล้วจะต้องทำงานตามค่าแก่จะให้ไปทำงานที่ไหน เมื่อทำงานได้เงินแล้วจะต้องแบ่งเงินให้ค่าแก่ตามสัดส่วน ดังนั้น ชาวจีนอพยพจึงไม่มีโอกาสเลือกที่จะทำงานได้มากนัก ทำให้ต้องทำงานนอกภาคเกษตรกรรมเป็นสำคัญ

3. การเกิดชนชั้นนายทุนและกรรมกร

ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือก่อนนามสัญญาเบาริงในปี 2398 ลักษณะพิเศษของชนชั้นนายทุนในสังคมไทยคือ ชนชั้นนายทุนที่ไม่เป็นอิสระจากระบบศักดินา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ชนชั้นนายทุนไทยเป็นชนชั้นที่มาจากชนชั้นศักดินา คนกลุ่มนี้ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้าพระวงศ์ และขุนนาง กลุ่มนายทุนชนชั้นเหล่านี้ได้ร่วมลงทุนในกิจการเดินเรือสำเภาโดยนำเอาสินค้าที่ผูกขาดโดยพระคลังสินค้า เช่น ไม้ฝาง ไม้หอม งาช้าง ริงนก ปลาแห้ง หนังกวาง ไปขายยังต่างประเทศ เช่น ไปยังจีน และประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งนำสินค้าเข้า เช่น ผ้าฝ้าย ผ้าแพรจีน เครื่องแก้ว เครื่องกระเบื้องจากจีน ผ่าดิบจากเมืองท่าทางชายฝั่งมลายู ชวา และสิงคโปร์ เป็นต้น สินค้าเหล่านี้บรรทุกเรือกลับมาขายในไทย

นายทุนจีนก็เป็นนายทุนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในเศรษฐกิจไทย ชาวจีนมีบทบาทสำคัญในการค้าระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในกิจการเดินเรือสำเภาที่ชนชั้นศักดินาไทยได้แต่งตั้งและควบคุมเรือสำเภาไปขายกับจีนและประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากนี้ บทบาทสำคัญของนายทุนจีนคือ การเป็นนายทุนจากระบบ "เจ้าภาษีนายอากร" หรือเป็นระบบที่รัฐบาลให้ประมูลภาษีหรือรับเหมาไปเก็บภาษีคนจีนที่ชนะการประมูลภาษีจะจ่ายเงินให้รัฐบาลจำนวนหนึ่ง และจะมีอำนาจเต็มในการเก็บภาษีในท้องที่ต่าง ๆ โดยได้รับแต่งตั้งบรรดาศักดิ์เป็นขุนหรือหมื่น มีศักดินา 400 ไร่ เจ้าภาษีนายอากรที่ได้รับผูกขาดเก็บภาษีอากรชนิดใดชนิดหนึ่งหมายถึง มีสิทธิขาดในการเก็บภาษีชนิดนั้น รวมทั้งกำหนดอัตราภาษีในการจัดเก็บด้วย นายทุนในระบบภาษีอากรผูกขาดเหล่านี้ ยังคงเฟื่องฟูอยู่ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้ภายหลังปี 2398 จนถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากการทำสนธิสัญญาเบาริง มีผลให้รัฐหันเน้นรายได้ภาษีภายในประเทศมากขึ้น (เพราะการผูกขาดสินค้าโดยรัฐถูกยกเลิก) โดยยังให้เอกชนประมูลผูกขาดการจัดเก็บภาษีส่งรัฐในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ประมาณครึ่งหนึ่งของรายได้ทั้งหมดของรัฐบาลมาจากการประมูลผูกขาดซื้อขาย ฝิ่น สุรา บ่อนเบี้ย และหวย (สิริลักษณ์ 2527 : 385)

การลงนามสนธิสัญญาเบาริงได้มีผลสำคัญต่อกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นนายทุน เพราะเศรษฐกิจไทยได้เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบใช้เงินตรามากขึ้น การค้าระหว่างประเทศขยายตัว จึงเป็นโอกาสให้เอกชนโดยทั่วไป ทั้งชาวตะวันตก ชาวไทยและชาวจีนเข้ามาลงทุนและแข่งขัน จึงเกิดชนชั้นนายทุนใหม่ ๆ ในสังคมไทย ในบทความนี้จะได้กล่าวถึงกลุ่มนายทุนต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการขยายตัวของการค้าและอุตสาหกรรมในช่วงปี 2398-2475 โดยสังเขป

สนธิสัญญาเบาริงมิเพียงแต่ทำลายการผูกขาดการค้า ทว่ามีผลสำคัญต่อการเจริญเติบโตของการค้าและภาคการเกษตรมากกว่าที่จะเป็นภาคอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามการเจริญเติบโตของภาคการค้าและเกษตรได้ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมเสริมอื่น ๆ การขยายตัวของ การส่งออกข้าวหอมมีผลต่อการขยายตัวของโรงสีข้าวหลังสนธิสัญญาเบาริง กิจการโรงสีข้าวได้กลายเป็นการลงทุนทางเศรษฐกิจที่สำคัญสาขาหนึ่งสำหรับพ่อค้าชาวตะวันตก พ่อค้าชาวจีนและเจ้าภาษีนายอากร

โรงสีที่ตั้งขึ้นในระยะแรกเป็นของชาวตะวันตก ในปี 2401 โรงสีจักรเครื่องแรกชื่อว่า อเมริกันสตีมไรซ์มิลล์ (American Steam Rice Mill) ได้ดำเนินกิจการที่ถนนตกหรือเรียกว่า "โรงสีจักรเมืองอเมริกัน" โรงที่สองชื่อ "บางกอกก่าปะนี" ตั้งอยู่ตรงข้ามกับโรงแรก โรงสีโรงที่สามเป็นของชาวเยอรมันชื่อ "โรงสีจักร เอ.มาร์คว็อลด์" ตั้งเมื่อปี 2407 โรงสีไฟโรงที่สี่ชื่อว่า "สก๊อตแลนด์ก่าปะนี" ตั้งเมื่อปี 2409 และโรงที่ห้าก่อตั้งเมื่อ 2410 (ทริศิลป์ 2525 : 289)

ระหว่างปี 2401-2410 กิจการโรงสีข้าวอยู่ในการดำเนินการของชาวตะวันตกใน ขณะที่คนจีนยังเป็นเจ้าของโรงสีมือ คนจีนเริ่มมีบทบาทในการสีข้าวในปี 2413 เมื่อคนจีน เริ่มสั่งซื้อเครื่องจักรสีข้าวจากอังกฤษ และในปี 2420 โรงสีของคนจีนกลายเป็นคู่แข่งของ โรงสีชาวตะวันตก จนทำให้รายได้ของโรงสีตะวันตกตกต่ำลงมา ในปี 2422 โรงสีของคน จีนเพิ่มขึ้นเป็น 5 โรง และหลังจากนั้นเป็นต้นมา คนจีนเริ่มเข้ามามีบทบาทในกิจการโรงสีมาก ขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่ง 2467 กิจการของโรงสีในกรุงเทพฯ ทั้งหมดได้ตกอยู่ในการดำเนิน กิจการของคนจีน (ตารางที่ 3.5)

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ได้จำแนกสาเหตุที่คนจีนสามารถควบคุมโรงสีและชนะคน ตะวันตกได้เพราะว่า (1) คนจีนสามารถควบคุมการตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ ได้ ตัวอย่างเช่น ในกรณีตลาดต่างประเทศ คนจีนสามารถทำธุรกิจกับคนจีนที่จีน ฮองกง และสิงคโปร์ จึงได้เปรียบกว่าชาวตะวันตก นอกจากนี้โรงสีของคนตะวันตกยังเสียเปรียบใน เรื่อง "กัมปาดอร์" (compradore) หรือนายหน้า (broker) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน กัมปาดอร์ พวกนี้ทำการติดต่อกับโรงสีของคนตะวันตกเป็นบางครั้งบางคราว (2) โรงสีของคนจีน ได้เปรียบในเรื่องทุนเพราะความใกล้ชิดระหว่างพ่อค้าจีนและคนชั้นสูงของไทย (3) โรงสี ของคนจีนเป็นผู้ริเริ่มในการสีข้าวสารราว ค.ศ.1889 ในขณะที่โรงสีของคนตะวันตกยังทำ การสีเป็นข้าวกล้องอยู่ ข้าวสาร ให้ราคาดีในขณะนั้น (ทวีศิลป์ 2527 : 291-292)

ภาพที่ 3.2 นายทุนจีนตระกูลหวังหลี

นายทุนคนจีนเป็นผู้ประกอบการที่สำคัญที่สุดในการค้าขายข้าว โรงสีข้าวของ นายทุนคนจีนในช่วงแรกของการประกอบการใช้ทุนสูงมาก เช่น คุณ เส็ง (Koo Seng หรือ Lee Tech Aw) เป็นเจ้าของและให้เช่าโรงสีจำนวน 14 โรง ซึ่งกิจการดังกล่าวได้จ้างแรงงานนับ พันคน ในขณะที่ ฮัง ง่วน ฮวด เส็ง (Hang Nguan Seng) และหวังหลี (Khana Wang Lee หรือ Tan Lip Buei) เป็นเจ้าของโรงสีคนละ 4 โรง (Hewison 1986 : 5)

โรงสีข้าวในกรุงเทพฯ มีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ เช่น โรงสี ข้าวของบริษัทมาร์ควัลด์ (Markwald's mill) โรงสีข้าวที่ใหญ่และทันสมัยที่สุดในกรุงเทพฯ (ต่อมาไดโอนเป็นของพ่อค้าชาวจีนหลังปี 2460 เป็นต้นมา) มีมูลค่าประมาณ 790,000 บาท ในปี 1924 (Hewison 1986 : 5)

นอกจากคนอังกฤษและคนจีนเป็นผู้ประกอบการในโรงสีแล้ว พวกขุนนางและ เจ้านายก็เป็นเจ้าของโรงสีเช่นเดียวกัน แต่ขุนนางเหล่านี้มักจะไม่ได้ดำเนินการโรงสีเอง แต่มักจะให้ผู้ประกอบการชาวจีนเช่า เช่น โรงสีของสมเด็จพระพันวษาอัยยิกาเจ้า ที่ตำบล วัดราชสิงขร ให้เช่าเดือนละ 4,000 บาท หรือโรงสีของเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ที่ตำบลบางพลัด ก็ให้คนเช่าทำการเช่นกัน อย่างไรก็ตามพอถึง พ.ศ.2461 ปรากฏว่ากรม พระคลังที่เป็นเจ้าของโรงสีมากกว่าครึ่ง (ทวีศิลป์ 2527 : 291) กรมพระคลังข้างที่เป็น ตัวแทนของนายทุนที่เป็นคนชั้นศักดินา ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มทุนของคนไทยที่ใหญ่ที่สุดใน ขณะนั้น

กิจการน้ำแข็งก็มีการพัฒนาเร็วมากอีกอุตสาหกรรมหนึ่ง ในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ผู้ที่ นำและบุกเบิกกิจการน้ำแข็งคือบริษัทยุโรป ได้แก่ บริษัทมาร์ควัลด์ (Markwald and Co) และ

บริษัทเอ็ดวาร์ด น็อกซ์ (Edward Knox) ทั้งสองบริษัทได้ตั้งโรงงานเพื่อทดแทนการนำเข้า น้ำแข็งจากสิงคโปร์ หลังจากปี 2430 เป็นต้นมา กิจการโรงงานน้ำแข็งได้พัฒนาไปอีก ระดับหนึ่ง ได้ก่อตั้งโรงงานน้ำแข็งขึ้นโดยใช้เครื่องจักรจากฝรั่งเศส ซึ่งสามารถผลิตได้ถึง วันละ 1,600 ปอนด์ต่อวัน และสามารถผลิตได้สนองความต้องการของตลาดภายใน กรุงเทพฯ หลังจากนั้นต่อมาในปี 2442 ขุนนางและเจ้านายไทยรวมทั้งผู้ประกอบการชาว ยุโรปได้ร่วมมือกันก่อตั้งบริษัทน้ำแข็งชื่อ Bangkok Manufacturing Company บริษัทดังกล่าวมี ทุนจดทะเบียนทั้งสิ้นเท่ากับ 80,000 บาท (Hewison 1986 : 6)

ในปี 2458 ได้มีการก่อตั้งบริษัทซีเมนต์สยาม จำกัด สิ้นใช้ในระยะเวลา 5 ปีแรกนับแต่ การดำเนินงาน อัตราผลกำไรสูงถึงประมาณ 5-10 เปอร์เซ็นต์ต่อหุ้น ผู้ถือหุ้นรายใหญ่ของ บริษัทปูนซีเมนต์สยามคือพระคลังข้างที่ ซึ่งมีหุ้นอยู่ถึง 500,000 บาท (จากหุ้นทั้งสิ้น 1,000,000 บาท) กรมพระคลังข้างที่ได้รับผลตอบแทนสูงถึง 25,000-50,000 บาทต่อปี ในปี 2467 บริษัทปูนซีเมนต์ไทยได้เพิ่มทุนขึ้นถึง 3,000,000 บาท และขนาดของโรงงาน ก็ได้ขยายกำลังการผลิตโดยการนำเครื่องจักรที่ทันสมัยมาจากต่างประเทศ พ.ศ.2468 บริษัทปูนซีเมนต์ไทยได้ขยายการผลิตมากขึ้นและได้ส่งออกไปยังสิงคโปร์ (พอพันธ์ 2541 : 42)

หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457-2461) ได้มีชาวต่างประเทศและคนไทยได้ ลงทุนตั้งอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรขึ้นในประเทศไทย เช่น โรงงานบุหรีชีกาแรด (ขณะนั้นเรียกว่า โรงงานยาสูบ) ได้ตั้งขึ้นโดยบริษัทบริติช-อเมริกัน ทูแมคโร จำกัด เมื่อ พ.ศ.2463 นอกจากนี้ก็มีผู้ก่อตั้งโรงงานน้ำแข็ง โรงงานน้ำตาล โรงงานสบู่ โรงงานทำน้ำมัน มะพร้าวและน้ำมันถั่ว โรงงานฟอกหนัง โรงงานทอผ้าที่กระตุก ขึ้นในกรุงเทพฯ และธนบุรี อีกหลายโรง (ศิลปวัฒนธรรม 2527 : 74) ในปี พ.ศ.2466 รัฐบาลได้ก่อตั้งโรงงานผลิต กระดาษจากเศษกระดาษด้วยเครื่องจักร สังกัดกรมแผนที่กระทรวงกลาโหม โรงงาน ดังกล่าวนี้อาจผลิตได้วันละ 1 ตัน สถานที่ตั้งอยู่ที่ตำบลสามเสนกรุงเทพฯ (ศิลปวัฒนธรรม 2527 : 74)

ในปี 2471 บริษัทมินแซ (Min Sae) จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทของพ่อค้าชาวจีนถือหุ้นใหญ่ เงินทุนจดทะเบียน 200,000 บาท ได้ก่อตั้งโรงงานผลิตไม้ขีดไฟ โรงงานนี้มีเนื้อที่ 20 ไร่ ตั้งอยู่บนพื้นที่ข้างถนนพระรามที่ 4 โรงงานนี้ส่วนหนึ่งใช้เครื่องจักรไฟฟ้าเพื่อการผลิต ส่วนหนึ่งทำการผลิตโดยใช้มือ บริษัทมินแซคาดการณ์ว่าจะสามารถมีส่วนแบ่งตลาด ภายในประเทศประมาณร้อยละ 20 ในปี พ.ศ.2474

ในปี พ.ศ.2473 พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) ได้ก่อตั้งโรงเบียร์ใน กรุงเทพฯ ทุนก่อตั้งประมาณ 600,000 บาท โดยที่ผู้ถือหุ้นใหญ่นอกจากพระยาภิรมย์ ภักดีแล้วยังมีพระคลังข้างที่ ธนาคารฮ่องกงและธนาคารเซี่ยงไฮ้ บริษัทนี้ประสบ ความสำเร็จเพราะได้รับกำไรมาโดยตลอด ยกตัวอย่างเช่น ในระยะเก้าเดือนแรกของการ ก่อตั้งบริษัทบุญรอด บริวเวอรี่ มีเงินปันผลให้แก่ผู้ถือหุ้นในอัตราร้อยละ 6 (ชลลดา 2529 : 165)

นอกจากกิจการการผลิตอุตสาหกรรมข้างต้นจะขยายตัวในการลงทุนและการจ้าง งาน ธุรกิจที่สำคัญที่มีการขยายตัวสูงในช่วงปี 2398-2475 คือ สายการเดินเรือ (การ เดินเรือกลไฟและการเดินเรือทะเล) ธนาคารพาณิชย์ ธุรกิจประกันภัย โรงเลื่อย ผู้ส่งออก ไม้สัก ผู้ส่งออกตีบุก กิจการเหมืองแร่ ตัวแทนการค้าทั่วไป บริษัทผู้ส่งออกและนำเข้า เป็น ต้น ธุรกิจเหล่านี้เกือบทั้งหมดตกอยู่ในมือของชาวตะวันตก (Suehiro 1985 : 2-15)

เหตุที่กลุ่มทุนยุโรปสามารถควบคุมธุรกิจเหล่านี้ได้ เพราะกลุ่มทุนยุโรปได้เปรียบใน แง่ของการค้าที่เกี่ยวข้อกับเส้นทางไกล เช่น จากเอเชียไปยุโรป มีทุนและเทคโนโลยีที่ เหนือกว่า สามารถผูกขาดการค้าส่งออกและนำเข้า ตลอดจนสามารถผูกขาดธุรกิจใ นกิจการที่ต่อเนื่องกับการค้าระหว่างประเทศ เช่น กิจการเดินเรือ การประกันภัย และธนาคาร

พาณิชย์ (แล 2535 : 250) ตัวอย่างเช่น บริษัทของชาวตะวันตกที่เข้าควบคุมกิจการ การค้าระหว่างประเทศของไทยไว้เกือบหมดคือ บริษัท ฮอลส์ไลน์ (Holt's line) และบริษัท สกอตต์ซ ออเรียนเตอล สตีมชิพ คอมปานี ของอังกฤษ บริษัทนอร์ธเยอรมันลอยด์ บริษัทแมมแมนเยอร์แห่งสิงคโปร์ และบริษัทแมสสวิสเซอร์แห่งกรุงเทพฯ ของเยอรมนี รองลงมาคือ บริษัทของชาวนอร์เว ประมาณกันว่าในปลายศตวรรษที่ 19 ร้อยละ 90 ของ การค้าระหว่างประเทศตกอยู่ในมือของชาวอังกฤษ (กาญจณี 2529 : 861)

แม้ว่าการเจริญเติบโตของชนชั้นนายทุนหลังปี 2398 จะมีบทบาทสำคัญต่อการ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ เพราะนายทุนเป็นผู้รวบรวมวัตถุดิบมาแปรรูป และ/ หรือรวบรวมสินค้ามาจำหน่าย ซึ่งมีผลต่อการสร้างรายได้และการจ้างงานเพื่อผลักดัน ประเทศไปสู่ การพัฒนาแบบ "ทุนนิยม" ที่เน้นกำไรและการแข่งขันโดยมีความสัมพันธ์ของ กลุ่มคนคือเป็นนายจ้างและลูกจ้าง ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้เข้ามาแทนที่ระบบศักดินาที่มี ความสัมพันธ์ระหว่างไพร่กับมูลนาย แต่ทว่าการพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทยกลับเป็นการ พัฒนา ทุนนิยมแบบพึ่งพาต่อภายนอก เพราะการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพื่อการค้า เช่น การขยายตัวของการส่งออกข้าว แม้จะสร้างกลุ่มนายทุนขึ้นมาเพื่อดำเนินกิจการธุรกิจโรงสี ข้าว แต่กลุ่มคนเหล่านี้ก็จำกัดอยู่ในหมู่ของชาวตะวันตกและชาวจีนโพ้นทะเลเป็นสำคัญ คนไทยมีบทบาทน้อยมากในธุรกิจดังกล่าว

กลุ่มทุนของชาวยุโรปและชาวจีนได้ควบคุมธุรกิจที่สำคัญในประเทศไทยไว้เกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น กิจการตีบุก ยางพารา สายเดินเรือ ประกันภัย และธนาคารพาณิชย์ ดังนั้นยิ่ง ธุรกิจการค้าได้ขยายตัวมากขึ้นเท่าใด ผลประโยชน์จากการค้าก็ตกไปสู่นายทุน ชาวดังตะวันตกและชาวจีน โดยที่นายทุนไทยแทบจะไม่ได้รับประโยชน์จากการค้าขายเลย ผลที่ตามมาคือ ส่วนเกินทางเศรษฐกิจได้ถูกถ่ายเทออกนอกประเทศไทย ชนชั้นนายทุน ไทยจึงขาดความเข้มแข็งและเป็นอิสระ และมีผลต่อการสร้างฐานความเจริญเติบโตของ ประเทศในระยะยาว

นอกจากจะมีการเจริญเติบโตของชนชั้นนายทุนแล้ว ชนชั้นกรรมกรก็เริ่มมีการ ขยายตัวมากเช่นเดียวกัน หลังจากการลงนามสนธิสัญญาเบาริง ในปี 2398 เป็นต้นมา ความต้องการการใช้แรงงานเพิ่มขึ้นเนื่องจากเศรษฐกิจเพื่อการค้าได้ขยายตัวเพราะมี โรงงานอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ เกิดขึ้น การจ้างงานจึงเพิ่มขึ้น ประมาณว่าจำนวน กรรมกรที่ทำงานในโรงสีข้าวในกรุงเทพฯ เท่ากับ 4,500 - 7,500 คน ในปี 2439 และเพิ่ม เป็น 10,650 - 17,750 คน ในปี 2473 (พอพันธ์ 2541 : 30) และหากรวมกรรมกรแรงงาน ที่ทำงานในกิจการส่งออกอื่น ๆ เช่น โรงเลื่อย กิจการเดินเรือ รวมทั้งธุรกิจอื่น ๆ เช่น ธนาคารพาณิชย์ ประกันภัย รถไฟ รถราง การจ้างแรงงานกรรมกรได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และกรรมกรส่วนใหญ่ก็เป็นแรงงานชาวจีนอพยพ เนื่องจากแรงงานไทยส่วนใหญ่ในสมัย นั้นประกอบอาชีพทำนาในหมู่บ้านเป็นสำคัญ

ภาพที่ 3.3 แรงงานชาวจีนในกรุงเทพ

สถิติของจำนวนแรงงานในอุตสาหกรรมต่าง ๆ เท่าที่ประมวลได้ เช่น บริษัทปูนซีเมนต์ไทยได้จ้างแรงงานกรรมกรประมาณ 250 คน ในปี 2473 โรงงานผลิตไม้ขีดไทยมินแซ่ได้จ้างแรงงานประมาณ 700 คน โดยที่ 600 คน เป็นแรงงานรับจ้างรายวัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานชาวจีนผู้หญิงและเด็ก (พอพันธ์ 2541 : 44)

แม้ว่าจำนวนผู้ใช้แรงงานกรรมกรในสังคมไทยจะเพิ่มขึ้น กรรมกรยังมีเพียงส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพทั้งหมดของประเทศ กล่าวคือ แรงงานกรรมกรมีเพียงร้อยละ 2.2 ของแรงงานในประเทศทั้งหมดในปี 2472 ประชากรของประเทศไทยมีทั้งสิ้น 11.5 ล้านคน เป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรมเท่ากับร้อยละ 83 ซึ่งประกอบอาชีพทำนาทำไร่และเลี้ยงสัตว์ อย่างไรก็ตาม นับแต่ปี 2475 เป็นต้นมา สัดส่วนของจำนวนกรรมกรต่อแรงงานทั้งหมดของประเทศก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะมีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ โดยเฉพาะในช่วงหลังปี 2481 ซึ่งรัฐบาลได้เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยการก่อตั้งรัฐวิสาหกิจเพิ่มขึ้น หรือที่เราเรียกว่า เป็นพัฒนาการของ "ทุนนิยมแห่งรัฐ" (ดังจะได้กล่าวต่อไป)

กิจกรรม 3.1.1

1. สนธิสัญญาเบาริง มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยในด้านใดบ้าง
2. ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวของการผลิตและการค้าข้าวของไทยมีอะไรบ้าง (โปรดเขียนคำตอบในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.1 เรื่องที่ 3.1.1 กิจกรรมที่ 3.1.1)

เรื่องที่ 3.1.2

เศรษฐกิจไทยช่วงปี พ.ศ.2475 - 2504

ระหว่างปี 2475-2504 ถือเป็นระยะเวลาเปลี่ยนผ่านสำคัญของเศรษฐกิจไทย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญของไทยในช่วงดังกล่าวคือ (1) การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 มีผลต่อการกำเนิดของทุนนิยมแห่งรัฐ (2) ผลกระทบของเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในทศวรรษ 2470 ที่มีต่อเศรษฐกิจไทย (3) ผลกระทบทางเศรษฐกิจของสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังจากนั้น

1. การปฏิวัติ พ.ศ.2475 กับการเกิดของทุนนิยมแห่งรัฐ

วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 "คณะราษฎร" ยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น "ประชาธิปไตย" ชนชั้นใหม่แม้จะยึดกุมอำนาจการปกครองได้ แต่ก็ขาดฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ จึงได้พยายามขยายฐานอำนาจด้วยวิธีการต่าง ๆ วิธีการที่สำคัญก็คือ การก่อตั้งรัฐวิสาหกิจ การก่อตั้งและยึดกุมธนาคารพาณิชย์ การผูกขาดอุตสาหกรรมสีข้าว

และอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง การผูกขาดในกิจการนำเข้า การกระจายและการขนส่งสินค้า บริโภคนำเข้ารวมทั้งสินค้าผลิตในประเทศด้วย และการใช้อำนาจทางการเมืองในการ แสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จนก่อให้เกิด วิสาหกิจอิทธิพล เป็นจำนวนมาก (รังสรรค์ 2523 : 35 อากิรา 2529 : 51)

พฤติกรรมในการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจหรืออำนาจรัฐบังหลวงจาก รัฐวิสาหกิจอย่างแพร่หลาย ในช่วงระหว่างปี 2475-2490 และ 2490-2500 พัฒนาการของ ทฤษฎีนิยามไทยในช่วงนี้จึงเป็น ระบบทุนนิยมแห่งรัฐ หรือ ทุนนิยมชนนาง นั่นเอง

รัฐบาลเริ่มเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงหลังปี 2481 ในช่วงดังกล่าว รัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม สามารถควบคุมอุตสาหกรรมสำคัญต่าง ๆ ได้เกือบทั้งหมด แม้ว่านโยบายรัฐนิยม ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศแก่สาธารณชนในเดือน กุมภาพันธ์ 2481 จะมีวัตถุประสงค์ให้คนไทยมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ ประเด็นปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า ใครคือ คนไทย อยู่ส่วนใดของประเทศเป็น คนฐานะใดเป็น ผู้ประกอบการหรือเป็นคนจากคณะราษฎร หรือทุนที่ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ มาจาก "ทุน ในประเทศทั้งหมด" หรือมาจาก "ทุนของคณะราษฎร" เป็นสำคัญ ในขณะที่คณะราษฎร (แนวคิดของนายปรีดี พนมยงค์) มีวัตถุประสงค์จะควบคุมกิจการชาวต่างชาติอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าชาวจีน ประกอบกับต้องการทำลายประโยชน์ของชนชั้นปกครอง ดั้งเดิม แต่ทว่าแนวคิดดังกล่าวกลับขยายบทบาทของข้าราชการโดยความร่วมมือกับพ่อค้า ชาวจีนเป็นสำคัญ

กิจการของรัฐและบริษัทที่สำคัญภายใต้การควบคุมของรัฐในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2486) พิจารณาจากลักษณะของธุรกิจและที่มาของทุน ดำเนินการ มีดังต่อไปนี้ (1) การผูกขาดค้าข้าวและกิจการต่อเนื่อง (2) การผูกขาดธุรกิจ นำเข้าและส่งออก (3) การเข้าจัดตั้งและดำเนินธุรกิจการธนาคาร และ (4) การจัดตั้งและ ดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรม

ก่อนปี 2481 มีการผูกขาดข้าว โดยที่ข้าวเป็นสินค้าหลักที่สำคัญยิ่งต่อเศรษฐกิจ ทั้งในแง่การนำเงินตราต่างประเทศจากการส่งออกและเป็นแหล่งการจ้างงานใหญ่ ตลอดจนตลาดบริโภคขนาดใหญ่ เป็นแหล่งสะสมทุนของพ่อค้าข้าว ธุรกิจข้าวถูกผูกขาด อยู่เพียง 5 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลหวังหลี ล่ำซำ บุลสุข บุลกุล (กลุ่มมาบุญครอง) และเอี่ยม สร้อย กลุ่มที่มีขนาดเล็กลงมา ได้แก่ ตระกูลเสรษฐภักดี

รัฐบาลได้เข้าแทรกแซงการผูกขาดข้าว โดยเห็นว่า (1) ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจของประเทศและรายได้ของชาวนา ดังนั้นรัฐจะต้องเข้าควบคุมการค้าข้าวและส่งเสริมให้ผัน ส่วนเกินที่เกิดจากการค้าข้าว และเป็นเงินลงทุนในสินค้าประเภทผลิตเพื่อทดแทนการ นำเข้า (2) นโยบายข้าวมีจุดมุ่งหมายที่จะปลดปล่อยชาวนาจากพ่อค้าคนกลางชาวจีน ซึ่ง จะต้องให้รัฐบาลเข้ามาช่วยเหลือชาวนา ตั้งแต่ชาวนาหว่านเมล็ดข้าวลงบนพื้นดิน กระทั่ง ข้าวตกถึงผู้บริโภค (ผาสุก 2539 : 204 - 205)

ด้วยเหตุนี้ในปี 2481 รัฐบาลได้จัดตั้งบริษัทข้าวไทยด้วยทุนจดทะเบียนถึง 500,000 บาท (สังคีต 2527 : 96) และเพิ่มทุนเป็น 1.5 ล้านบาทในปีถัดมา บริษัทมีกำไร ในระยะเวลาอันสั้น สุทธิประมาณ 9.4 ล้านบาทในช่วงปี 2481 ถึง พ.ศ.2486 สูงกว่า 4 เท่าของทุนจดทะเบียนบริษัท รัฐบาลมิได้ก่อตั้งบริษัทข้าวไทยเพื่อผูกขาด แต่ยังคงบังคับให้ พ่อค้าคนกลางขายข้าวให้บริษัทนี้เพื่อการส่งออก ในปี 2475 ประมาณร้อยละ 70-80 ของ ข้าวที่ส่งออกทั้งหมดอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัทไทย สามปีต่อมาบริษัทข้าวไทยเข้า และดำเนินกิจการโรงสีข้าว 17 โรง จาก 44 โรง ทั้งในและรอบ ๆ กรุงเทพฯ รวมทั้งทำ สัญญากับโรงสีข้าวอีก 30 โรง ที่อยู่ไกลออกไป (ผาสุก 2539 : 205)

แม้ว่าคณะราษฎรจะมีแนวโน้มลดบทบาทของชาวจีนในเศรษฐกิจไทย แต่ทว่าลัทธิ เศรษฐกิจชาตินิยมที่มุ่งหวังจะกำจัดบทบาทของธุรกิจโดยคนจีน ไม่สามารถต้านทาน

พลวัตของระบบเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนโดยการขยายตัวของพลังตลาดโดยคนจีนได้ ในกรณีของบริษัทชาวไทย ผู้ที่มีบทบาทอย่างแท้จริงคือ นายมา บูลกุล ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดการบริษัท เนื่องจากรัฐบาลขาดแคลนบุคลากรทางด้านการบริหารธุรกิจการค้า ชาว ดังนั้นจึงได้อาศัยชาวจีนเป็นฐานในการประกอบการธุรกิจเป็นสำคัญ แม้ว่าคณะกรรมการจะพยายามจำกัดอิทธิพลของพ่อค้าชาวจีนที่เป็นเจ้าของโรงสีอื่น ๆ แต่ก็กำจัดออกไปไม่ได้ เพราะพ่อค้าเหล่านี้มักจะประกอบกิจการอื่น ๆ นอกเหนือจากการค้าข้าวด้วย (สังคิต 2527 : 96) และยังร่วมมือกันในบางโอกาส อาทิ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ราคาข้าวในต่างประเทศสูงมาก รัฐบาลมีคำสั่งให้ปิดกิจการโรงสีของเอกชนเสียหมด คงเหลือไว้แต่เพียงบริษัทชาวไทย บริษัทชาวไทยได้เสนอขอเช่าโรงสีเอกชนจำนวนมาก อาทิ บริษัทหวังหลี ซึ่งเป็นบริษัทค้าข้าวรายใหญ่แห่งหนึ่งในขณะนั้น และมีโรงสีขนาดกลางที่เป็นของตนอยู่ถึง 8 โรง เมื่อธุรกิจส่งออกของอังกฤษ บริษัทหวังหลีก็ได้ให้บริษัทชาวไทยเช่าโรงสีไปดำเนินการ 4 โรง ที่เหลืออีก 4 โรงก็รับจ้างสีข้าวตามปริมาณที่บริษัทชาวไทยจะกำหนดให้ (สังคิต 2527 : 96) ด้วยเหตุนี้ พ่อค้าชาวจีนจึงยังคงสามารถพัฒนาทุนให้เติบโตต่อไป โดยการพึ่งพาคณะกรรมการเป็นสำคัญ

นอกจากเข้าแทรกแซงการค้าข้าวแล้ว รัฐบาลก็เข้าแทรกแซงในกิจการอื่นที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวคือ การจัดตั้งธนาคารมณฑล (2484) การจัดตั้งบริษัทประกันภัยคือ บริษัทไทยเศรษฐกิจประกันภัย (2485) และบริษัทไทยเดินเรือทะเล (2483)

กิจการที่สำคัญที่ผลักดันให้ธุรกิจของคณะกรรมการดำเนินไปอย่างต่อเนื่องคือ กิจการธนาคารพาณิชย์ ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานสำคัญทางเศรษฐกิจ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2484-2488) เมื่อประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร ในปี 2485 แล้วรัฐบาลได้ยึดกิจการของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเป็นของรัฐ ทำให้ชนชั้นนำมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับกลุ่มธุรกิจธนาคาร เพราะกลุ่มทุนการเงินต้องได้รับการสนับสนุนทางการเมืองด้วย (รังสรรค์ 2532 : 137) รัฐบาลได้ร่วมมือกับเอกชนได้ตั้งธนาคารแห่งเอเชียเพื่อการอุตสาหกรรมและพาณิชย์จำกัด (2482) ธนาคารนครหลวงไทย (2484) ธนาคารนครหลวงไทย (2488) ธนาคารกรุงเทพฯ (2487) แล้วธนาคารกสิกรไทย (2488)

การเติบโตของธนาคารพาณิชย์ไทยในช่วงนี้จึงเป็นการรวมทุนของหลายกลุ่มธุรกิจประกอบด้วยกลุ่มเชื้อสายเจ้ากลุ่มขุนนาง และพ่อค้าชาวจีน เช่น ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ เป็นการรวมทุนระหว่างเชื้อสายเจ้าตระกูลอินทรทูต ปราโมช และพ่อค้าชาวจีนตระกูลหวังหลีเป็นการรวมทุนของตระกูลมหาคุณ บูลสุข และเคียงศิริ ส่วนที่ธนาคารกรุงเทพ เป็นการรวมทุนระหว่างขุนนาง เช่น เจ้าพระยารามพ พระยานลราชสุวัจน์ และพ่อค้าชาวจีนตระกูลโสภณพาณิชย์ ธนาคารกสิกรไทยเป็นการรวมทุนของนายทุนไทยและนายทุนไทยเชื้อสายจีน เช่น นายทองเปลว ชลภูมิ นายสงวน จุฑาเดมิย์ และตระกูลล่าช้า ส่วนธนาคารศรีนครก็เป็น การรวมทุนของทั้งขุนนางและนักธุรกิจชาวจีน เช่น พระยาโทณวณิกมนตรี พระยาจินดารักษ์ นายอ้อจื่อเหลียง ตระกูลเตชะไพบูลย์ เศรษฐภักดี ศรีเฟื่องฟู และชันช่อ เป็นต้น (ธารทอง 2542 : 309)

รัฐบาลยังได้จัดตั้งและดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมด้วยกิจการที่สำคัญ ได้แก่ การจัดตั้งแยกเชื้อเพลิง (2476) โรงงานฝ่ายสยามและโรงงานกระดาษที่จังหวัดกาญจนบุรี (2478) โรงงานยาสูบ (2484) และบริษัทส่งเสริมอุตสาหกรรม (2480)

กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลได้แทรกแซงคือ การค้ากับต่างประเทศ ทั้งการนำเข้าและส่งออก ในปี 2482 รัฐบาลได้ตั้งบริษัทไทยนิคมพาณิชย์ ขึ้นเพื่อให้มีขายธุรกิจกว้างขวาง ได้จัดตั้งบริษัทพาณิชย์จังหวัดเพื่อระบายสินค้านำเข้าและป้อนสินค้าส่งออกให้บริษัทไทยนิคมพาณิชย์

2. ผลกระทบของนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมกับเศรษฐกิจไทย : บทบาทรัฐกับการลงทุนทางเศรษฐกิจ

ก่อน ปี 2475 บทบาทรัฐกับการพัฒนาเศรษฐกิจไม่แบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่างรัฐ รัฐบาล กษัตริย์ รัฐไม่เคยมีแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งไม่มีการแบ่งอำนาจชัดเจนในการแสวงหารายรับของรัฐ กรมพระคลังข้างที่ และเงินรายได้ส่วนพระมหากษัตริย์ รายได้จากการลงทุนทางเศรษฐกิจของกษัตริย์ บางครั้งก็นำเข้ารัฐ บางครั้งก็ใช้เป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ หลังปี 2475 เป็นต้นมา รัฐมีบทบาทนำในการพัฒนาเศรษฐกิจมากขึ้น ทั้งเข้าไปประกอบกิจการการผลิต ควบคุมและสนับสนุนภาคเอกชนมากขึ้น อุตสาหกรรมการผลิตที่สำคัญอยู่ในความดูแลของรัฐบาล (รัฐวิสาหกิจ) ตลอดจนมีแผนในการพัฒนาเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น

แม้ว่านโยบาย เศรษฐกิจแบบชาตินิยม มิได้เกิดจากความต้องการที่จะอำนวยความสะดวก โดยส่วนรวมแก่สังคมโดยรวม แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขยายงาน อำนาจเศรษฐกิจของชนชั้นปกครองใหม่ กระนั้นก็ตาม นโยบายดังกล่าวก็มีส่วนผลักดันให้รัฐหันมาลงทุนในกิจการการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มผลผลิตการผลิตของประเทศ ตัวอย่างเช่น การเข้าไปดำเนินกิจการผลิตในโรงงานน้ำตาล ทอผ้า และกระดาษ ในขณะที่ก่อนหน้านี้จะเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 นั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่รัฐสนับสนุนมักจะเป็นเรื่องการป้องกันประเทศ และการคมนาคมเป็นสำคัญ (พรเพ็ญ 2527 : 462-493)

ผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งของนโยบายเศรษฐกิจแบบรัฐนิยมคือ การมีส่วนกระทบต่อความสัมพันธ์ในรูปแบบเมืองแม่และเมืองบริวาร (periphery - centre relationship) ระหว่างไทยกับประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยม อันประกอบไปด้วยสหราชอาณาจักรและสหรัฐอเมริกา การลงนามสนธิสัญญาเบาริงและสนธิสัญญาอันไม่เท่าเทียมกันที่ไทยทำกับประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ ในระยะเวลาต่อมา มีผลให้เศรษฐกิจไทยเข้าไปผูกพันกับระบบทุนนิยมแห่งโลก โดยไทยเป็นผู้ผลิตสินค้าข้าวหรือสินค้าขั้นปฐม เป็นผู้ส่งออกและนำเข้าสินค้าทุนและสินค้าอุตสาหกรรมต่าง ๆ ผลของการทำสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้ ไทยต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต โดยเฉพาะอย่างยิ่งอธิปไตยทางศาลและอธิปไตยทางเศรษฐกิจ เช่น ไทยต้องกำหนดอัตราภาษีนำเข้าได้ไม่เกินร้อยละ 3 ไทยจึงไม่สามารถเลือกกลยุทธ์และการพัฒนาทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การพัฒนาเศรษฐกิจไทยจึงเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่มาจากปัจจัยภายนอกแบบไม่เป็นตัวของตัวเอง ดังนั้นก่อนปี 2475 เป็นเวลาที่เศรษฐกิจไทยไม่มีชนชั้นพ่อค้าในหมู่คนไทย คนไทยไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากจะประกอบอาชีพเป็นชาวนา หรือถ้ามีฐานะก็เป็นผู้มีอันจะกิน หรืออาจจะทำอาชีพรับราชการหรือทำงานที่ใ้สมองเท่านั้น (Suyama อ้างใน สุวินัย 2532 : 18)

นับแต่รัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ผู้บริหารได้เริ่มตระหนักถึงวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นที่อำนาจทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ตกไปอยู่ในมือของชาวต่างชาติ อาทิ คนจีน และชนชั้นใหม่ คณะราษฎรได้ประกาศนโยบายชาตินิยมซึ่งมีผลต่อการขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเอง และยังมีผลต่อการนำประเทศไปสู่ การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ โดยดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่เป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น และพยายามที่จะสร้างทุนภายในชาติเป็นต้นมา นโยบายชาตินิยมในการขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ อาทิ การก่อตั้งรัฐวิสาหกิจ การก่อตั้งและยึดครองธนาคารพาณิชย์ ซึ่งบทบาทรัฐในการเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจและการผลิต ล้วนแต่ขัดแย้งกับนโยบายเศรษฐกิจของความสัมพันธ์ระหว่างเมืองดาวบริวารและเมืองแม่ทั้งสิ้น

ดังนั้นจึงเปิดโอกาสให้มีนายทุนกลุ่มใหม่ซึ่งมีพื้นฐานมาจากข้าราชการการก่อตัว โดยร่วมมือกับพ่อค้าชาวจีน ดังที่จัดตั้งบริษัทข้าวไทย ต่อกอค้าชาวจีน ซึ่งได้ ดำเนินการมาช้านาน เช่นเดียวกับการจัดตั้งและบริหารกิจการธนาคารพาณิชย์ รัฐบาลต้อง อาศัยพ่อค้าจีน เช่น นายจุลินทร์ ล่ำซำ นายโลว เตี้ยกชวน บุลสุข และนายตัน ชิวเม้ง หวัง หลี เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันคณะราษฎรก็ได้ส่งบุคคลเข้าไปบริหารธุรกิจเป็นจำนวนมาก เช่น นายจรรยา รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ นายเล้ง ศรีสมวงศ์ ดร.เดือน บุนนาค และนายหลุย พนมยงค์ เป็นต้น (แล 2535 : 263)

3. ภาวะ เศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 2470 กับเศรษฐกิจไทย

เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในทศวรรษ 2470 มีผลให้ประเทศต่าง ๆ ในโลกประสบกับ ปัญหาการส่งออก การส่งออกข้าวของไทยประสบกับปัญหามูลค่าการส่งออกลดลงเป็นอัน มาก (ตารางที่ 3.4)

ตารางที่ 3.4 ปริมาณและมูลค่าการส่งออกข้าว พ.ศ.2470-2483

ปี พ.ศ.

ปริมาณ (ล้านตัน)

มูลค่า (ล้านบาท)

2470

1.7

201.1

2473

1.0

103.1

2474

1.3

77.5

2475

1.6

94.2

2476

1.6

82.9

2477

2.0

98.4

2478

1.5

90.8

2479

1.5

95.9

2480

1.1

75.5

2481

1.5

97.4

2482

1.8

113.3

2483

1.2

93.5

ที่มา: (Wilson 1983: 213-214)

ตารางที่ 3.4 ข้างต้นชี้ให้เห็นว่า มูลค่าการส่งออกข้าวไทยมีแนวโน้มลดต่ำลงเมื่อเทียบกับปี 2470 อย่างเห็นได้ชัด ในปี 2470 มูลค่าการส่งออกข้าวมีค่าเท่ากับ 201.1 ล้านบาท และลดลงเป็น 1.2 ล้านบาท ในปี 2483 การลดลงของการส่งออกข้าวทั้งในแง่ของปริมาณและมูลค่าย่อมมีผลต่อการขยายตัวของการเพาะปลูกข้าว การจ้างงานในไร่นา และโรงสีข้าว ทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาคอื่น ๆ มีหลักฐานจากหอดจดหมายเหตุเป็นจำนวนมาก แสดงถึงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำที่มีผลต่อการลดลงของอุปสงค์ต่อแรงงานในโรงสีข้าวและกิจการอื่น ๆ ที่ต่อเนื่อง ตลอดจนการชบเซาของการค้าปลีก การค้าส่ง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ตัวอย่างเช่น เอกสารราชการของผู้รับผิดชอบการบริหารกรมทำชาวย โดยมีหน้าที่ดูแลชาวจีนอพยพ ได้แสดงทรรศนะต่อผลกระทบทางเศรษฐกิจตกต่ำที่มีต่อตลาดแรงงานในกรุงเทพฯ ดังต่อไปนี้ (กจช.ร.7 มหาตไทย 12/3 เลขที่ 28/126 (2473))

ราชการกรมทำชาวย

ในระยะ 6 เดือน แต่ตุลาคม ถึงสิ้นเดือนมีนาคม 2472

ความเห็นเจ้ากรม

ความทุกข์สุขของชาวจีน (โดยทั่วไปทุกเขต) คือ

(ก) การค้าขายได้ฝืดเคืองมาก ประกอบทั้งเงินในท้องตลาดก็แห้งแล้งลงด้วย เป็นเหตุเนื่องจากไร่นาไม่บริบูรณ์ โดยว่าส่วนใหญ่พวกจีนได้ค้าขายทางโรงสีเข้าส่งไปจำหน่ายนอกประเทศ แลในเวลานี้เข้าเปลือกก็ไม่พอจะสี แลทั้งราคาข้าวเปลือกก็ไม่สู้จะลดลงเท่าใด ครั้นสีส่งไปนอกราคาทางเมืองนอกก็ไม่สู้ดี จึงได้รับความขาดทุนตามกัน จนต้องปิดโรงสี แลบางคนถึงกับล้มละลายก็มี

(ข) นอกจากนี้พวกจีนได้มีการค้าขายประเภทต่าง ๆ ซึ่งตั้งชุมชนอยู่ในท้องสำเพ็ง โดยมาก การค้าขายเบ็ดเตล็ดเหล่านี้เป็นจำนวนเงินไม่ใช่น้อย เช่น พวกพ่อค้าที่ส่งของมาจากเมืองนอกนั้น แม้ว่าการแลกเปลี่ยนเงินได้น้ำเงินดี ก็จำหน่ายของที่ส่งมาไม่ออก ก็เพราะเหตุว่า พวกราษฎรทำไร่นาไม่ได้ผล การใช้จ่ายของเขาก็ต้องลดน้อยลงไป และเมื่อมีผู้ซื้อน้อย การจำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ดก็ต้องทรุดโทรมลงตามสำคัญ สินค้าซึ่งได้ค้างค้ำอยู่เต็มร้านไปตามกัน ส่วนพวกพ่อค้าจีนที่จัดหาซื้อสินค้าต่าง ๆ ของเมืองใหญ่ไปส่งจำหน่ายเมืองต่างประเทศนั้น ก็ต้องหยุดชะงักเหมือนกัน เนื่องจากการแลกเปลี่ยนคือ น้ำเงินสูงมาก ขึ้นทำไปก็มีแต่ขาดทุนเสมอ จำเป็นต้องหยุดค้าอยู่เอง รวมความว่าเวลานี้การค้ากำลังทรุดโทรม ซึ่งกระทำให้พวกพ่อค้าจีนมีความวิตกกังวลมาก

(ค) เมื่อการค้าขายกำลังทรุดโทรมเป็นลำดับอยู่ดังนี้แล้ว พวกห้างค้าขายก็จำเป็นต้องตัดรายจ่าย เช่น ลดคนงานให้น้อยลง เป็นต้น พวกคนงานเหล่านี้ก็ต้องกระจัดกระจายไปแล้ว แต่จะไปหางานหรือพักอาศัยตามพ้องไปพลาง ๆ ไซ้แต่เท่านั้น ยังพวกจีนใหม่ที่เข้ามาจากเมืองจีนทุกเที่ยวเรือได้มารวมเข้าอีก การหางานทำจึงฝืดเคืองมากเป็นการเดือดร้อนในหมู่พวกคนงานในเวลานี้

(ลงนาม) มหาอำมาตย์ตรี

พระยาโชฎีกกราชเศรษฐี

เจ้ากรมท่าซ้าย

วันที่ 25 มิ.ย. พ.ศ.2473

(สำเนา)

แผนกกรมท่าซ้าย

รายงานในระยะงวด 6 เดือน

กระทรวงมหาดไทย

10 พ.ย. 2473

เขียนที่ บ้านตำบลตลาดน้อย จ.พระนคร กรุงเทพฯ

ในเขตท้องที่ คลองผดุงกรุงเกษมฝั่งใต้ ตลอดมาถึงวัดบางโคล่ ระยะเดือนเมษายน 1930 ถึงสิ้นเดือนกันยายน ค.ศ.1930 มีดังนี้ คือ ชาวประชาชนจีนมีความทุกข์ร้อนบังเกิดขึ้น เนื่องจากการค้าขายฝืดเคืองไม่กระเตื้องขึ้น ในระยะ 6 เดือนก่อน กับ 6 เดือนหลังนี้ รู้สึกว่า การค้าขายทรุดโทรมมาก เช่น โรงสีกลไฟที่พวกพ่อค้าประชาชนจีนเคยกระทำกัน อยู่ต้องหยุดและเลิกล้มไปเป็นจำนวนมาก เมื่อโรงสีกลไฟต้องหยุดลงเช่นนี้ ทำให้พวกกรรมกรจีนที่หาเลี้ยงชีพในทางโรงสีไม่มีการงานจะทำ โรงสีไฟโรงหนึ่งมีกรรมกรจีนที่มีฐานะยากจนไปอาศัยรับจ้างหาเลี้ยงชีพอยู่ด้วยประมาณราว 100 คนเศษ เมื่อโรงสีหยุดแล้วพวกเขาเหล่านั้นต้องออกจากงานไม่มีงานจะทำ ดังจะแลเห็นได้ว่า ในปี ค.ศ.นี้เจ้าพนักงานต้องออกตรวจจับที่ไม่ได้เสียเงินค่ารัชชูปการ วันแรกวันหนึ่งจับได้ 2,000 คน ถ้าเทียบกับปีก่อน ๆ ที่แล้วมาจะมากกว่าราว 1,500 คน ทั้งนี้ไม่ใช่อื่นไกลเลย เนื่องจากความยากจนบังเกิดขึ้นไม่มีเงินจะเสีย จึงจำต้องให้เจ้าพนักงานจับไปทำการโยธา ในจำนวน 2,000 คน ถ้าจับไปนี้จะมีคนไทยปนอยู่ด้วยในจำนวน 100 ละ 15 ถึง 20 เปอร์เซนต์เป็นส่วนมากเกิดขึ้น นอกนั้นเป็นพวกจีนต่าง ๆ ทั้งสิ้น พวกจีนที่ยากจนเหล่านี้บางคนก็มีภรรยาแลบุตร เป็นครอบครัว เมื่อตัวเขาถูกจับไปทำการโยธากว่า จะครบกำหนดออกมาได้ ภรรยาแลบุตรก็ต้องอดอยากอยู่ทางบ้านและบ้านก็ต้องเช่าเขาอยู่ นับว่าเป็นความเดือดร้อนอย่างเห็นประจักษ์

(ลงนาม) รองอำมาตย์โท ขุนพรหมอักษร

(ผู้ช่วย) ขุนทองภักดี

ผลกระทบที่สำคัญยิ่งต่อภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 2470 คือ การย้ายถิ่นเข้าของแรงงานจีนอพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ ลดลงอย่างฮวบฮาบ การทำมาหากินฝืดเคืองเนื่องจากธุรกิจหลายแห่งได้ปิดตัวลง ซึ่งมีผลให้ในบางปี อาทิ ในปี 2476 และ 2477 มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามามีน้อยกว่าผู้ย้ายถิ่นออก (ตารางที่ 3.5)

ตารางที่ 3.5 สถิติชาวจีนอพยพ ณ ท่าเรือกรุงเทพฯ (พ.ศ.2473-2480)

พ.ศ.

อพยพเข้า

อพยพออก

ผู้อพยพเข้าสู่สุทธิ

2473

76,369

54,219

22,150

2474

65,549
53,058
16,419
2475
52,854
39,769
13,085
2476
15,854
30,176
-14,528
2477
16,324
29,673
-13,349
2478
29,927
22,029
7,898
2479
36,357
25,390
10,967
2480
43,068
20,522
22,546

ที่มา : (กชช.(3) สำนักนายกรัฐมนตรื 0201.76/1) (2472-2496) และ กชช.(2) สำนัก
นายกรัฐ
มนตรี 0201.76/2 (2475-2481)

เศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 2470 มิเพียงแต่มีผลกระทบต่อภาคเศรษฐกิจเมืองเช่น
กรุงเทพฯ แต่ทว่ามีผลต่อภาคเศรษฐกิจชนบทด้วย การส่งออกข้าวได้ตกต่ำลง ส่งผลให้
ราคาข้าวเปลือกที่ชาวนาขายได้ลดต่ำลงอย่างต่อเนื่องและย่อมมีผลโดยตรงต่อระดับ
รายได้ การบริโภค การผลิต การจ้างงาน และอื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม ราคาข้าวที่ตกต่ำในช่วง 2473-2483 มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจใน
ชนบท โดยทั่วไปในขอบเขตที่จำกัด แม้ว่าการผลิตข้าวเพื่อการค้าจะเพิ่มขึ้นภายหลังการ
ลงนามสนธิสัญญาเบาริง แต่การผลิตการค้าก็จำกัดอยู่ในที่ราบภาคกลางเป็นสำคัญ
ในขณะที่ภูมิภาคอื่น ๆ ยังคงผลิตแบบยังชีพ แม้แต่ในภาคกลางเอง การผลิตข้าวเพื่อ
การค้าก็มีอยู่เฉพาะแถวรังสิต ัญบุรี พระนครศรีอยุธยา และสุพรรณบุรี ซึ่งชาวนาถือครอง
ที่ดินมากกว่า 25 ไร่ต่อครัวเรือน (Zimmerman 1931: 25-28) ในขณะที่บริเวณอื่น ๆ อาทิ
สระบุรี เพชรบุรี และจันทบุรี ชาวนาถือครองที่ดินเพียง 6-18 ไร่ต่อครัวเรือน และสามารถ
ผลิตข้าวได้มากกว่าปริมาณที่ใช้องเพียงเล็กน้อย (Zimmerman 1931: 116) ดังนั้น ภูมิภาค
ภาคกลางโดยเฉพาะในเขตรังสิต ัญบุรี พระนครศรีอยุธยา และพื้นที่ทำนาใกล้ ๆ กับ

กรุงเทพฯ จึงได้รับผลกระทบมากที่สุด เพราะผลิตเพื่อขายมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ

4. สงครามโลกครั้งที่ 2 กับเศรษฐกิจไทย

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 อุบัติขึ้นในปี 2484 และสิ้นสุดลงในปี 2488 เศรษฐกิจไทยได้รับผลกระทบอย่างมากมาย และต่อเนื่องอีกประมาณ 5 ปี ผลกระทบที่สำคัญ ได้แก่ (1) ภาวะเงินเฟ้อหรือระดับราคาได้ถีบตัวสูงขึ้น (2) การเปลี่ยนแปลงของภาคอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจชนบท (3) การเข้าแทนที่นายทุนตะวันตกของนายทุนข้าราชการและนายทุนไทยเชื้อสายจีน

4.1 ภาวะเงินเฟ้อในช่วงระหว่าง พ.ศ.2484-2490 ส่งผลให้ค่าครองชีพได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (เช่น ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2488 ระดับราคาเพิ่มขึ้นสูงถึงร้อยละ 1,098.8 เมื่อเทียบกับปี 2481 หรือราคาเพิ่มขึ้น 10 เท่าตัว)

ตารางที่ 3.6 ดัชนีค่าครองชีพในกรุงเทพฯ พ.ศ.2481-2490

พ.ศ.

เดือน

ดัชนีค่าครองชีพ

2481

100.0

2482

102.6

2483

112.7

2484

132.9

2485

176.9

2486

มกราคม-ตุลาคม

พฤศจิกายน

ธันวาคม

236.5

365.4

941.5

2487

มกราคม

มิถุนายน

ธันวาคม

301.1

531.6

481.2

2488

มกราคม

มิถุนายน

ธันวาคม

554.2

1,098.8

825.6

2489

มกราคม

มิถุนายน

ธันวาคม

911.7

1,107.9

1,037.5

ที่มา: (กจช.มหาดไทย 0201.1.11/7 (2491))

สาเหตุสำคัญของการเพิ่มขึ้นของภาวะเงินเฟ้ออยู่ในระดับสูง มาจากทหารญี่ปุ่น บังคับให้พิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้นเพื่อใช้เองในประเทศไทย ปริมาณเงินหมุนเวียนจึงเพิ่มขึ้น มาก

ระดับราคาสินค้าที่สูงขึ้นย่อมมีผลต่อรายได้ของผู้มีรายได้ประจำซึ่งลดลง อาทิ ผู้ใช้แรงงานที่ได้รับค่าจ้างในช่วง พ.ศ.2487-2488 อัตราค่าจ้างที่แท้จริงของแรงงานไร้ฝีมือ (อัตราค่าจ้างปรับด้วยดัชนีราคา) ลดลงประมาณร้อยละ 40-50 นอกจากนี้ยังมีผลต่อการลดลงของรายได้ของข้าราชการประจำทั้งข้าราชการชั้นผู้น้อยและผู้ใหญ่ เนื่องจากรายได้หรือเงินเดือนที่เป็นตัวเงินของข้าราชการอยู่ในระดับคงเดิม แต่ระดับราคาสินค้าที่สูงขึ้นมีผลให้อำนาจซื้อของข้าราชการลดต่ำลง (เพราะจำนวนเงินเท่าเดิมแต่ต้องซื้ออาหารสินค้าและบริการที่มีราคาแพงขึ้นนั่นเอง)

ระดับรายได้ของข้าราชการที่ลดลงอย่างรวดเร็ว มีผลให้ เกิดการทุจริตและคอร์รัปชัน อย่างแพร่หลาย เพราะข้าราชการพยายามจะหารายได้อื่นชดเชยรายได้ที่ลดลง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำนวนมากได้เข้าไปดำรงตำแหน่งคณะกรรมการในวิสาหกิจเอกชนและ รัฐวิสาหกิจเป็นจำนวนมาก (รังสรรค์ 2530, พอพันธ์ 2542) นอกจากนี้ในช่วงระยะเวลา ตั้งแต่ พ.ศ.2481 มีการก่อตั้ง รัฐวิสาหกิจ เป็นจำนวนมาก ประมาณไม่น้อยกว่า 30 แห่ง การแสวงหารายได้ที่นิยมกระทำกันอีกวิธีหนึ่งของข้าราชการไทยคือ การเป็นพันธมิตร ร่วมกับนายทุนชาวจีนในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ ผู้ถือหุ้น กรรมการของบริษัท ฯลฯ พฤติกรรมการแสวงหารายได้ดังกล่าวเป็นที่มาของคำว่า การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขุนนาง (สังคีต 2527, รังสรรค์ 2530)

4.2 การเปลี่ยนแปลงของภาคอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจชนบท ภาวะของ สงครามโลกครั้งที่สองและภาวะเงินเฟ้อในช่วงสงครามซึ่งต่อเนื่องมา มีผลกระทบต่อ การพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยด้วย เพราะในช่วงสงครามได้ส่งผลให้สินค้าอุปโภคและ บริโภคขาดแคลนอย่างมาก รัฐบาลเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะพึ่งพา ตนเองในการผลิต เพราะขาดแคลนสินค้าที่เคยสั่งเข้าจากต่างประเทศ เกิดความ ยากลำบากเพราะประเทศที่เป็นคู่ค้าเข้าสู่สงคราม ดังนั้นรัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายให้ กระทรวงเศรษฐกิจทำหน้าที่เร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมต่าง ๆ อย่างรีบด่วน เพื่อให้มี

สิ่งของต่าง ๆ เพียงพอกับความต้องการภายในประเทศ กิจการอุตสาหกรรมหลายอย่างจึงได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจัง

ในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ.2485 การจัดตั้ง กระทรวงอุตสาหกรรม ขึ้น โดยรัฐบาล เน้นให้มีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่จำเป็นต่อการครองชีพของประชาชน (ในขณะที่ยกก่อนหน้าใน พ.ศ.2482 รัฐบาลได้จัดตั้งบริษัทไทยนิคมขึ้นเพื่อผลิตสินค้าขึ้นใช้เองภายในประเทศ ในราคาที่ยุติธรรม) นอกจากนี้ได้มีการก่อตั้งธนาคารแห่งประเทศไทยใน พ.ศ.2485 เพื่อประสานงานและรับผิดชอบกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมด้วย และรัฐบาลยังได้เข้าควบคุมการผลิตอื่นทุกชนิดที่จำเป็นต่อประเทศชาติในยามสงคราม โดยรัฐจะเข้าประกอบกิจการเหล่านั้นรวมทั้งและกิจการอุตสาหกรรมที่สำคัญอื่น ๆ ด้วย การบังคับซื้อ โอน หรือยึดกิจการนั้น ๆ มาดำเนินการเอง ซึ่งเป็นมาตรการที่รัฐบาลใช้มากในช่วงการเกิดสงคราม (ผาณิต 2527 : 659-660)

แนวคิดของรัฐบาลในตอนนั้นเชื่อว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมให้เกิดขึ้นในประเทศนั้น จะต้องอาศัยรัฐบาลเป็นแกนนำและดำเนินการในลักษณะ รัฐขึ้นนำการเจริญเติบโต (State-led-growth) รัฐบาลจึงเข้าประกอบกิจการการผลิต เช่น โรงงานยาสูบ โรงงานกระดาษ โรงงานทอผ้า โรงงานน้ำตาล โรงงานอุตสาหกรรมเชื้อเพลิง อุตสาหกรรมเหมืองแร่ และบริษัทส่งเสริมอุตสาหกรรมไทย จำกัด เป็นต้น

จากผลของการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยที่รัฐเข้าไปประกอบการผลิตโดยตรง มีผลให้ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น สถิติของโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ใน พ.ศ.2488 มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.7 จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมของประเทศไทย (ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพระนครและธนบุรี)

พ.ศ.2488	ประเภทของโรงงาน	จำนวน	ผลผลิตต่อปี
	1. โรงงานกลั่นสุรา	73	38,000,000 ลิตร
	2. โรงงานผลิตเบียร์	1	320,000 ลิตร
	3. โรงงานผลิตสุรา	1	150,000 ลิตร
	4. โรงงานทอผ้า	336	4,800,000 ลิตร
	5. โรงงานทำกระดาษ	2	1,400 ตัน
	6. โรงงานทำน้ำตาลทรายขาว	6	3,610 ตัน

- 7. โรงงานฟอกหนัง
74
3,635 ตัน
- 8. โรงงานผลิตบุหรี
2
2,100,000,000 มวน
- 9. โรงงานผลิตไม้ขีดไฟ
3
192,000,000 กล่อง
- 10. โรงงานผลิตซีเมนต์
1
ไม่มีข้อมูล
- 11. โรงงานผลิตสบู่
1
ไม่มีข้อมูล

ที่มา : (Bank of Thailand n.d: 44)

ตารางที่ 3.7 ข้างต้นแสดงว่า แม้ว่าภาคอุตสาหกรรมจะมีขนาดเล็ก แต่โรงงานอุตสาหกรรมของไทยมีแนวโน้มที่จะกระจายการผลิตสินค้ามากกว่าในอดีต และมีการใช้สินค้าทุนและเทคโนโลยีที่สูงขึ้นเป็นปัจจัยในการผลิตมากขึ้นเมื่อเทียบกับก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 การผลิตสินค้าหลายชนิดจึงขยายตัวมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ภาวะของสงครามโลกครั้งที่สองและภาวะเงินเฟ้อมีเพียงแต่กระทบต่อภาคเศรษฐกิจตัวเมือง เช่น การคอร์ปชั่น การขยายตัวของรัฐวิสาหกิจและการพัฒนาอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ เท่านั้น แต่มีผลกระทบสำคัญต่อเศรษฐกิจชนบทด้วย เพราะในช่วงเกิดสงครามได้มีการจำกัดการส่งออกข้าวเพื่อให้มีบริโภคภายในประเทศเพียงพอ รายได้ของชาวนาจึงลดลง ตลอดจนมีปัญหาอาชญากรรมและการแพร่ระบาดของเชื้อโรค ซึ่งมีผลกดดันต่อการอพยพย้ายถิ่นของชาวนาชนบทสู่กรุงเทพฯ รวมทั้งเข้าสู่เขตเมืองต่าง ๆ ด้วย ในขณะที่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พัฒนาการเศรษฐกิจของไทยได้เริ่มหันความสนใจมาสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมสูงขึ้น และรายได้ในภาคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ สูงกว่าในชนบท ย่อมเป็นปัจจัยส่งผลให้มีการอพยพแรงงานเข้าสู่กรุงเทพมหานครสูงขึ้น ดังจะเห็นว่าปี 2484 (ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2) ประชากรในเขตเทศบาลกรุงเทพฯ ประมาณ 620,000 คน เพิ่มขึ้นเป็น 675,000 คน ในปี 2491 และเพิ่มเป็น 757,636 คน ในปี 2493 และในปี 2498 ประชากรอาศัยในเขตเทศบาลกรุงเทพฯ เท่ากับ 1,024,502 คน ตามลำดับ กล่าวโดยสรุป การเพิ่มขึ้นของประชากรในกรุงเทพฯ ในช่วงระยะเวลาเพียง 15 ปี (พ.ศ.2484-2488) ได้เพิ่มขึ้นถึงกว่า 320,000 คน

4.3 การเข้าแทนที่นายทุนตะวันตก ผลกระทบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ นายทุนข้าราชการและนายทุนไทยเชื้อสายจีนเข้าแทนที่นายทุนตะวันตก การดำเนินกิจการการค้าของประเทศตะวันตก โดยเฉพาะประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรคือ อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา กิจการเหล่านี้ส่วนหนึ่งรัฐบาลได้โอนมาดำเนินการเอง แต่บางส่วนก็ต้องปิดกิจการไป เช่น ธนาคารพาณิชย์ของอังกฤษและฝรั่งเศส การปิดตัวลงของธุรกิจการธนาคารและธุรกิจอื่น ๆ ของประเทศตะวันตก เปิดโอกาสให้นายทุนไทยเชื้อสายจีนและนายทุนข้าราชการเข้ามามีบทบาททางธุรกิจแทนที่

นอกจากจะตั้งธนาคารหลายแห่ง ดังได้กล่าวมาแล้ว นายทุนเหล่านี้ยังตั้งบริษัทการค้าและธุรกิจอื่น ๆ อีกมากมาย เครือข่ายการค้าได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในระยะเวลาต่อมา เพราะใช้ธนาคารเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญ ตัวอย่างเช่น ตระกูลหวังหลี่ซึ่งมีธนาคารหวังหลี่เป็นแหล่งทุนสำคัญ ได้ก่อตั้งบริษัทไทยเรือโยงและลำเลียง มีบริษัทสหหน้าแข็งและห้องเย็น เป็นบริษัทในเครือ ส่วนธนาคารกสิกรไทย ผู้ถือหุ้นรายใหญ่ตระกูล "ลำซำ" ก็ได้ก่อตั้งบริษัทคลังสินค้าแม่น้ำประกันภัย จำกัด และบริษัทอ่าวสยามเดินเรือ จำกัด บริษัท เมืองไทยประกันชีวิต จำกัด บริษัทลำซำอิมพอร์ต จำกัด บริษัทลือกชเลย์ เครื่องเย็บจำกัด และบริษัทโรงแรมนครไทย จำกัด ส่วนตระกูลโสภณพาณิชย์ที่มีธนาคารกรุงเทพเป็นแหล่งเงินทุนที่ก็ได้ก่อตั้งบริษัทอื่น ๆ ขึ้นมาหลายบริษัท (ธารทอง 2535 : 294) การเติบโตทางธุรกิจอย่างรวดเร็วจึงมีผลให้ไทยเชื้อสายจีนและนายทุนข้าราชการมีบทบาทที่เข้าไปแทนที่นายทุนเชื้อสายตะวันตกนับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา

กิจกรรม 3.1.2

1. ให้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ. 2475-2504 ว่ามีอะไรบ้าง
2. ให้อธิบายผลกระทบทางเศรษฐกิจของสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อเศรษฐกิจไทย (โปรดเขียนคำตอบในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.1 เรื่องที่ 3.1.2 กิจกรรมที่ 3.1.2)

แผนการสอนตอนที่ 3.2

เศรษฐกิจไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ.2504-2545)

โปรดอ่านหัวเรื่อง แนวคิด และวัตถุประสงค์ของตอนที่ 3.2 แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไป

หัวเรื่อง

- 3.2.1 ธนาคารโลกกับการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจไทย
- 3.2.2 การพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ
- 3.2.3 ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แนวคิด

1. ธนาคารโลกมีบทบาทชี้้นำการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจไทย โดยผลักดันให้รัฐบาลไทยจัดตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ หรือสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อดำเนินการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจในแนวทงทุนนิยม โดยเน้นบทบาทของภาคเอกชนในการพัฒนาประเทศ
2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับ มีแนวคิด วัตถุประสงค์ และแนวทางในการพัฒนาประเทศแตกต่างกัน เพราะสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งภายในและต่างประเทศ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย
3. การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ การ

เปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพและการจ้างงาน การขยายตัวของกรุงเทพฯ และเมืองรอบๆ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการกระจายรายได้ สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

วัตถุประสงค์

1. เมื่อศึกษาเรื่อง 3.2.1 "ธนาคารโลกกับการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจไทย" แล้ว นักศึกษาสามารถสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของธนาคารโลกกับการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจไทยได้ถูกต้อง

2. เมื่อศึกษาเรื่อง 3.2.2 "การพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ" แล้ว นักศึกษาสามารถอธิบายพัฒนาการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแง่แนวคิด วัตถุประสงค์ ตลอดจนแนวทางในการพัฒนาประเทศได้ถูกต้อง

3. เมื่อศึกษาเรื่อง 3.2.3 "ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม" แล้ว นักศึกษาสามารถสรุปสาระสำคัญของผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ ได้ถูกต้อง

เรื่อง 3.2.1

ธนาคารโลกกับการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจไทย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐอเมริกาได้ก้าวเข้ามาเป็นผู้นำโลกแทนที่อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ในขณะเดียวกันมีการก่อตัวของ ระบบสังคมนิยม โดยสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำของค่ายสังคมนิยม ทั้งสองระบบคือทุนนิยมและสังคมนิยม เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน และผู้นำทั้งสองได้แข่งขันกันทางด้านการทหาร การเมืองระหว่างประเทศ และชักนำให้ประเทศกำลังพัฒนาเข้าอยู่ในค่ายของตน รัฐบาลสหรัฐฯ เห็นว่า หากจะต้องพยุงระบบทุนนิยมและตัวเองจะเป็นผู้นำของโลก จะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศต่างๆ หลังสงครามโลกยุติ สหรัฐอเมริกาได้ช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ มากมายทั้งประเทศผู้ชนะและพ่ายแพ้สงคราม อาทิ ญี่ปุ่น เยอรมัน อังกฤษ ฝรั่งเศส และประเทศอาณานิคมต่าง ๆ สหรัฐสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยผ่านองค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ องค์การที่สำคัญคือ ธนาคารโลก (World Bank หรือ International Bank for Reconstruction and Development) และ IDA (International Development Association)

รัฐบาลไทยได้เลือกอยู่ข้างสหรัฐอเมริกา โดยเลือกใช้แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี ที่เน้นการใช้กลไกราคาและตลาดเป็นเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากร ตลอดจนส่งเสริมวิสาหกิจของเอกชนเพื่อเป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาประเทศ

นอกจากไทยจะได้รับอิทธิพลความคิดการพัฒนาประเทศในแนวทางทุนนิยมจากสหรัฐอเมริกาแล้ว สหรัฐยังได้ช่วยเหลือประเทศไทยในด้านต่าง ๆ เป็นอันมาก นับแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา รัฐบาลสหรัฐได้ช่วยเหลือไทยทั้งในด้านเงินทุนและผู้เชี่ยวชาญในด้านที่มุ่งเน้นไปยังภาคเกษตรกรรม สาธารณสุข และการคมนาคม โครงการช่วยเหลือที่สำคัญ อาทิ โครงการพัฒนาการปลูกข้าวและพืชผลต่าง ๆ การชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เทคโนโลยีทางการแพทย์ และกิจกรรมด้านเกษตรกรรมอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีการควบคุมโรคมาเลเรียและการขยายระบบโรงพยาบาล การขนส่งและพลังงาน

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยในช่วงทศวรรษ 2490 และ 2500 ไม่อาจจะละเลยบทบาทของสหรัฐอเมริกาและบทบาทของธนาคารโลกที่สนับสนุนโดยสหรัฐ เมื่อสงครามโลกยุติลงในปี 2488 รัฐบาลสหรัฐได้ประกาศใช้ แผนมาร์แชล ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจโลก โดยอาศัยมาตรการทางการคลังช่วยเหลือประเทศผู้เสียหาย แม้ว่า

ไทยจะไม่ได้อยู่ในกลุ่มผู้แพ้สงคราม ก็ยังได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐ ด้วยเช่นกัน เพราะไทยเป็นประเทศหน้าด่านที่สำคัญ อาจจะถูกแทรกซึมจากลัทธิคอมมิวนิสต์จากจีนแผ่นดินใหญ่และประเทศแนวร่วมในกลุ่มอินโดจีน ประกอบด้วย เวียดนาม ลาว และ กัมพูชา ด้วยเหตุนี้ความช่วยเหลือเป็นอันมากได้มีวัตถุประสงค์ในเรื่องยุทธศาสตร์ความมั่นคงและทางการเมือง จะเห็นว่ามากกว่าครึ่งหนึ่งงบประมาณการช่วยเหลือในช่วง พ.ศ. 2497-2503 ทุ่มเทในสาขาการขนส่ง ที่สำคัญคือการสร้างถนนทางหลวงเป็นสำคัญ เช่น ถนนมิตรภาพช่วงสระบุรี - โคราซ และโคราซ - หนองคาย ถนนในภาคกลาง เช่น ช่วง ฉะเชิงเทรา - สัตหีบ ล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์ในการก่อสร้างเพื่อเชื่อมโยงกับฐานทัพของสหรัฐอเมริกาที่ตั้งอยู่ในประเทศไทยแทบทั้งสิ้น เพราะถนนทางหลวงที่ดีย่อมมีผลต่อการเคลื่อนกำลังพลทหารในกรณีถูกคุกคามและเพื่อต่อสู้กับศัตรูในบริเวณพรมแดนลาว และกัมพูชา เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าการสร้างถนนมีวัตถุประสงค์สำคัญทางด้านความมั่นคงและการเมือง ถนนก็มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในด้านการขยายตัวของตลาดสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรม การเพิ่มขึ้นของการปลูกพืชไร่ เป็นต้น

ในปี 2500 ธนาคารโลกได้ส่งคณะผู้เชี่ยวชาญเข้ามาศึกษาสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทย โดย นายพอล ที เอลส์เวิร์ธ (Paul T. Ellsworth) เป็นหัวหน้าทีม ข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะของธนาคารโลกปรากฏในรายงานชื่อ A Public Development Program for Thailand เป็นรายงานการศึกษาที่มีผลต่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในระยะต่อมา จนกระทั่งมีข้อสังเกตว่ารัฐบาลไทยถูกครอบงำโดยธนาคารโลก ข้อวิจารณ์ของธนาคารโลกที่มีต่อโครงการพัฒนาของรัฐบาลคือ (1) ขาดเป้าหมาย (2) ขาดความแน่นอนในแผนการเงินของภาครัฐบาล (3) มีความบกพร่องในการจัดองค์กร

ด้วยเหตุนี้ธนาคารโลกได้เสนอแนะให้รัฐบาลไทยให้มีการบริหารงานพัฒนาเศรษฐกิจให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเสนอให้รัฐบาลไทยจัดตั้งองค์กรเพื่อวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การบังคับบัญชาองค์กรนี้ให้เป็นหน้าที่ของ สภาพพัฒนาการแห่งชาติ (National Development Board) ประกอบไปด้วย นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน (ธนาคารโลก 2503 : 253) โดยองค์กรนี้ควรมีหน้าที่ในการจัดลำดับความสำคัญของโครงการการลงทุนให้เหมาะสมและศึกษาเพื่อหาข้อวินิจฉัยที่ถูกต้องเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจตลอดจนวางแผนการทำงานงบประมาณ การวางแผนรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ การปรับปรุงระบบสถิติเพื่อกำหนดนโยบายของประเทศ (ดูรายละเอียดในธนาคารโลก 2503)

ในปี 2502 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จัดตั้งคณะกรรมการสภาพพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้เป็นหน่วยงานจัดทำแผนแม่บทของการพัฒนา ทำหน้าที่เสนอ ยุทธศาสตร์การพัฒนาให้รัฐบาลพิจารณา นอกจากนี้ยังมีบทบาทหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับโครงการลงทุนของภาครัฐบาล รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2536) กล่าวถึงความ เป็นมาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไว้ดังนี้

"... ผู้คนจำนวนน้อยนักที่จะรู้ว่า สถาบันแห่งนี้เกิดขึ้นจากการผลักดันของธนาคารโลก เมื่อคณะผู้แทนธนาคารโลกเดินทางเข้ามาสำรวจภาวะเศรษฐกิจในประเทศไทยในปี 2500 โดยมีนายพอลที เอลส์เวิร์ธ (Paul T. Ellsworth) เป็นหัวหน้าคณะนั้น จุดประสงค์หลักนอกเหนือจากการจัดทำข้อเสนอแนะในการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจก็คือ การผลักดันให้รัฐบาลไทยจัดตั้งองค์กรที่ทำหน้าที่วางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ แม้ว่าในเวลานั้นจะมีสภาพเศรษฐกิจแห่งชาติแล้ว แต่ธนาคารโลกไม่สับสนใจองค์กรที่มีอยู่แล้วนี้ นักเอกสารเรื่อง A Central Planning Organization for Thailand ซึ่งนายเอลส์เวิร์ธเขียนขึ้น นับเป็นจุดก่อเกิดของสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติในเวลาต่อมา ผู้บริหารธนาคารโลกในคราวชิงตัน ดี ซี ในการประชุมเมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ.2501 มีมติให้ความเห็นชอบกับข้อเสนอของนายเอลส์เวิร์ธ กลับถูกต่อต้านจากข้าราชการไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

เจ้าหน้าที่ของสภาเศรษฐกิจแห่งชาติอันมีนายฉลอง ปิงตระกูล เป็นเลขาธิการ อย่างไรก็ตามผู้ที่มิบทบาทในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในเวลานั้นหลายต่อหลายท่านสนับสนุนข้อเสนอของนายเอลสเวิร์ธ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ม.ล.เดช สนิทวงศ์ นายสกิจ นิมมานเหมินท์ และ พระยาปริภักดิ์ยุทธกิจ ...ด้วยภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ดังที่พรรณนาข้างต้นนี้ จึงมิใช่เรื่องน่าประหลาดใจที่สภาพัฒน์มีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับธนาคารโลกมาตั้งแต่ต้น"

คณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจเมื่อแรกเริ่มมี 18 คน เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง 4 คน ประกอบด้วยนายกรัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรีจำนวน 2 คน และเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ (ปัจจุบันคือสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สศช.) นอกนั้นเป็นข้าราชการระดับสูงในหน่วยงานราชการที่กำหนดนโยบายของรัฐ เมื่อพิจารณาภูมิหลังของคณะบุคคลเหล่านี้ก็เห็นได้ว่า ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในต่างประเทศ เช่น นายพจน์ สารสิน นายทวี บุญเกิด มหาสันธนะมุณี เวชยารังสฤษดิ์ พลเอกจิตติ นาวีเสถียร นายเล่ง ศรีสมวงศ์ นายป่วย อึ้ง ภากรณ์ นายชาลี สิ้นธุโสภณ ฯลฯ (ดิเรก 2537: 209)

ปัจจัยทางสถาบันภายในประเทศบางประการก็มีผลสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมที่เสนอโดยธนาคารโลกประสบความสำเร็จ ได้แก่ ความสำเร็จประสิทธิภาพของลัทธิชาตินิยม*และรัฐวิสาหกิจ

ความสำเร็จประสิทธิภาพของลัทธิชาตินิยมและรัฐวิสาหกิจ

รัฐบาลไทยนับแต่ปลายทศวรรษ 2470 เป็นต้นมาได้ใช้แนวความคิดรัฐมีบทบาทนำในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลเริ่มเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงหลังปี 2481 ซึ่งรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เข้าไปควบคุมกิจการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ได้เกือบทั้งหมด โดยก่อตั้งรัฐวิสาหกิจ การก่อตั้งและยึดกุมธนาคารพาณิชย์ การผูกขาดอุตสาหกรรมสีข้าวและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง

รัฐบาลในขณะนั้นเชื่อว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศจะต้องอาศัยรัฐบาลเป็นแกนนำ จึงได้ดำเนินนโยบายในลักษณะรัฐนำมาซึ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (State-led growth) คือ รัฐได้เข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมการผลิตโดยตรง และจัดตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นเป็นจำนวนมาก รัฐบาลได้เข้าไปประกอบการผลิตโดยตรงและเป็นผู้ที่ถือหุ้นรายใหญ่ กิจการดังกล่าว อาทิ โรงสีข้าว การขนส่ง ประปา การเดินเรือ ธนาคาร การฟอกหนัง ห้องเย็น รถไฟ และโรงฆ่าสัตว์ นอกจากนี้ได้มีการก่อตั้งรัฐวิสาหกิจถึง 141 แห่ง ในปี 2495 อุตสาหกรรมการผลิตส่วนใหญ่ได้กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ แม้ว่าจะขยายตัวมากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปี 2493 แต่ขยายตัวอย่างขาดประสิทธิภาพและมีวิสาหกิจอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งของการแสวงหาประโยชน์ของบางกลุ่ม และมีการฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นจำนวนมาก (ดูบทวิเคราะห์ในรังสรรค์ 2532)

*ลัทธิชาตินิยมเป็นลัทธิที่ต้องการให้เชื่อผู้นำ โดยผู้นำต้องโน้มน้าวให้ประชาชนรักชาติ รักศิลปวัฒนธรรมของชาติ และอุดมการณ์ของชาติและผู้นำ

เศรษฐกิจลัทธิชาตินิยมอันมีรัฐเป็นแกนนำในการพัฒนาเศรษฐกิจ ได้ประสบความสำเร็จค่อนข้างเป็นอันมาก เพราะมีการใช้อำนาจทางการเมืองในการแสวงหาผลประโยชน์ จนก่อให้เกิด "วิสาหกิจ อธิปไตย" เป็นจำนวนมาก และบริษัทอภิมหาหลาย รัฐบาลก็ช่วยค้ำประกันเงินกู้ให้ และหลายแห่งได้ล้มละลาย อาทิ ในปี 2500 บริษัทส่งเสริมเศรษฐกิจแห่งชาติได้ล้มละลายอย่างอื้อฉาว มีหนี้สินเป็นจำนวนมาก และมีการเปิดโปงให้เห็นถึงปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวงอย่างมหาดศาล (อัมมาร 2519 : 92) ด้วยลักษณะความสำเร็จประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจของรัฐบาล ตลอดจนไม่มีการวางแผนพัฒนาประเทศในภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ ด้วย ภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของคนจำนวนถึงร้อยละ 80 ของ

ประเทศในขณะนั้น ก็ถูกปล่อยปละละเลยไปตามยถากรรม ผลผลิตต่อไร่ของภาคเกษตร อยู่ในระดับต่ำและชะงักงัน

ในขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจของไทยเชื่องช้าเพราะนโยบายลัทธิชาตินิยมและความไร้ประสิทธิภาพของการบริหารนโยบายรัฐวิสาหกิจของรัฐบาล กลุ่มเผด็จการทหารที่ได้หนุนหลังรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในขณะนั้น ก็เกิดการแตกแยกกันด้วย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจในเดือนตุลาคม พ.ศ.2501 และการเข้ามาของจอมพลสฤษดิ์ ได้หันเหทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไปสู่ ระบบเสรีนิยม หรือ ทุนนิยม โดยเอกชนมีบทบาทนำในการพัฒนาประเทศ รัฐเพียงแต่มีหน้าที่ให้การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาประเทศ

ในปี 2502 รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน และตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อรับผิดชอบเกี่ยวกับการส่งเสริม การลงทุนด้านต่าง ๆ เช่น รัฐจะไม่เข้าประกอบกิจการอุตสาหกรรมขึ้นใหม่เพื่อแข่งกับกิจการของผู้ที่ได้รับการส่งเสริม รัฐจะไม่โอนกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐ งดภาษีอากรขาเข้าสำหรับเครื่องจักรส่วนประกอบและอุปกรณ์ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ งดภาษีเงินได้สำหรับผลกำไรที่ได้สำหรับผลกำไรจากการประกอบกิจการ 2 ปี ภายในเวลา 5 ปีนับแต่วันออกบัตรส่งเสริม ห้ามนำผลิตภัณฑ์ชนิดเดียวกับผู้ที่ได้รับการส่งเสริมเข้าประเทศ ชั้นภาษีอากรขาเข้าว่าด้วยพิกัดอัตราศุลกากร สำหรับสินค้าชนิดเดียวกับผู้ที่ได้รับการส่งเสริม อนุญาตให้นำหรือส่งกำไรออกประเทศได้

ภาพที่ 3.4 จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีเป็นประธานการประชุมคณะกรรมการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2504

กิจกรรม 3.2.1

1. ให้อธิบายบทบาทของธนาคารโลกกับการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจไทย โดยสังเขป

2. ให้อธิบายปัจจัยที่มีผลสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางที่เสนอโดยธนาคารโลก ประสบความสำเร็จ

(โปรดเขียนคำตอบในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.2 เรื่องที่ 3.2.1 กิจกรรมที่ 3.2.1)

เรื่องที่ 3.2.2

การพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ

ประเทศไทยได้พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศแล้ว 8 แผน และปัจจุบันอยู่ในช่วงของแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) แผนพัฒนาฯ ในแต่ละฉบับก็มีแนวคิด วัตถุประสงค์ และแนวทางในการพัฒนาประเทศแตกต่างกัน เพราะปัจจัยในการทำแผนพัฒนาฯ แต่ละยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยเหล่านี้ เช่น สถานการณ์ทางเศรษฐกิจภายในและต่างประเทศ กลุ่มผลประโยชน์และกระบวนการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศ เป็นต้น

วิวัฒนาการของแผนพัฒนาฯ ในแง่ของแนวคิด วัตถุประสงค์ แนวทางการพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ฉบับต่าง ๆ ดังแสดงในตารางที่ 3.8 ต่อไปนี้

ตารางที่ 3.8 สรุปวิวัฒนาการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ.2504-2544)

แผนพัฒนาฯ

แนวคิด

วัตถุประสงค์/แนวทาง

ฉบับที่ 1-2 (2504-2514)

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

เน้นด้านการลงทุนสิ่งก่อสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยรัฐได้ลงทุนก่อสร้างถนน ระบบการคมนาคม ขนส่ง เขื่อน พลังงานไฟฟ้า สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ

ฉบับที่ 3 - 4 (2515-2524)

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

แก้ปัญหาเศรษฐกิจรัดตัวและเพิ่มรายได้

รักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ เช่น รักษาระดับราคาสินค้าที่

จำเป็นต่อการครองชีพ

และเร่งรัดการส่งออกและ

สนับสนุนอุตสาหกรรม

ทดแทนการนำเข้า

.

ตารางที่ 3.8 (ต่อ)

แผนพัฒนาฯ

แนวคิด

วัตถุประสงค์/แนวทาง

มุ่งเน้นการกระจายรายได้และบริการทางสังคมให้เป็นธรรมมากขึ้น โดยการลดอัตราภาษีเพิ่มของประชากร ตลอดจนกระจายบริการทางสังคมสู่ชนบท

เร่งบูรณะและปรับปรุงการบริหารทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ฉบับที่ 5 (2525-2529)

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้

ปรับปรุงโครงสร้างการผลิตให้เหมาะสมให้มีประสิทธิภาพ

รักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ
แก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท โดยการกำหนดพื้นที่เป้าหมาย
กระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและส่งเสริมความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสมอ

ภาคระหว่างพื้นที่

ส่งเสริมอุตสาหกรรม

ส่งออก ตลอดจนเน้นให้
เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมใน
การพัฒนาโดยลดการ
แทรกแซงของรัฐและเสริม
สร้างสมรรถภาพของ

.ตารางที่ 3.8 (ต่อ)

แผนพัฒนาฯ

แนวคิด

วัตถุประสงค์/แนวทาง

สถาบันธุรกิจเอกชน

ฉบับที่ 6 (2530-2534)

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการกระจายรายได้

เน้นการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพของนโยบายการเงิน
และการออมภายในประเทศ และเน้นการใช้จ่ายภาครัฐอย่างประหยัด

ปรับปรุงโครงสร้างการผลิตและการตลาดของประเทศให้กระจายตัวมากยิ่งขึ้น

พัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะโดยกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค

เน้นการพัฒนาฝีมือแรงงานและคุณภาพชีวิต

ฉบับที่ 7 (2535-2539)

เช่นเดียวกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5-6 โดยเพิ่มมิติด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพ
ชีวิตและสิ่งแวดล้อม

การรักษาอัตราเจริญเติบโต

โตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

เนื่องและมีเสถียรภาพ

โดยใช้นโยบายการเงิน

การคลัง การพัฒนาอุตสาหกรรม

วิทยาศาสตร์

และเทคโนโลยีควบคู่กัน

ไป

ตารางที่ 3.8 (ต่อ).
แผนพัฒนาฯ
แนวคิด
วัตถุประสงค์/แนวทาง

เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การศึกษา และสาธารณสุข พัฒนาจิตใจ วัฒนธรรมและสังคม พัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พร้อมทั้งมีระบบบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ฉบับที่ 8 (2540-2544)

"คน" เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาประเทศ โดยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน

การเสริมสร้างศักยภาพของคน โดยชุมชน การสร้างโอกาสให้

คน ครอบครัว ชุมชนมี

ส่วนร่วมในการพัฒนา

ท้องถิ่นของตนเองและการ

ส่งเสริมให้วัฒนธรรมมี

บทบาทในการพัฒนาคน

และประเทศให้สมดุลและ

ยั่งยืน

พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ มั่นคงและสมดุล เสริมสร้างโอกาสการพัฒนาศักยภาพของคนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและได้รับผลจากการพัฒนาที่เป็นธรรม

ตารางที่ 3.8 (ต่อ)
แผนพัฒนาฯ
แนวคิด
วัตถุประสงค์/แนวทาง

เพื่อปรับระบบบริหารจัดการเปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน ชุมชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศ

ที่มา : ปรับปรุงจาก วิวัฒน์ชัย (2538 : 31) และสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

อาจกล่าวได้ว่าในช่วง 12 ปีแรกของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (พ.ศ.2504-2516) คือช่วงของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) เป็นช่วงที่มีวัตถุประสงค์และวิธีการวางแผนคล้ายคลึงกัน ส่วนในช่วง 8 ปีหลังจากนั้น (พ.ศ.2515-2524) หรือในช่วงของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ทั้ง 2 แผนฯ ก็มีวัตถุประสงค์และวิธีการวางแผนที่คล้ายคลึงกัน จึงอาจกล่าวในภาพรวมกันได้

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 และ 2 (พ.ศ.2504-2514) เป็นแผนที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับสูง (หรือการเพิ่มผลผลิตของประเทศ) ซึ่งวัดจากอัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์ภายในประเทศ ดังนั้นกลยุทธ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลได้เน้นการลงทุนในการก่อสร้างพื้นฐานทางสังคม (infrastructure) ซึ่งมีผลต่อกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาว งบประมาณของการพัฒนาเศรษฐกิจจึงทุ่มเทไปในการสร้างทางหลวง เขื่อน ตลอดจนสาธารณูปโภคอื่น ๆ เป็นอันมาก

แม้ว่าการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 และ 2 จะประสบความสำเร็จในแง่ของอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อยู่ในระดับสูงประมาณร้อยละ 8.7 ในช่วงแผนฯ 1 และร้อยละ 7.2 ในช่วงแผนฯ 2 ได้เพิ่มขึ้นตามลำดับ แต่ปัญหาช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างกรุงเทพฯ กับภูมิภาคอื่น ตลอดจนเมืองกับชนบทนับวันรุนแรงขึ้น เนื่องจากการลงทุนที่เน้นโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ได้สร้างประโยชน์ให้กับกลุ่มคนในเมืองมากกว่าในชนบท เช่น ถนน และชลประทาน

ด้วยเหตุนี้เองแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 จึงให้ความสำคัญที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาค่าความแตกต่างระหว่างรายได้ระหว่างเมืองและชนบท ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 และฉบับที่ 4 ได้มีการขยายขอบเขตของการกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาออกไปหลายด้านมากยิ่งขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาวะเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เช่น ในปี 2516 กลุ่มประเทศผู้ผลิตน้ำมันส่งออก (OPEC) ได้รวมตัวขึ้นราคาน้ำมัน ได้ส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของราคาสินค้าและค่าครองชีพ และต้นทุนการผลิตเป็นอันมาก

นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงแผนฯ ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 ได้เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนนำเข้า ซึ่งมีักจะเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้ทุนและวัตถุดิบจากต่างประเทศ มีผลให้ประเทศต้องเสียเงินตราต่างประเทศเพื่อสั่งซื้อสินค้าและวัตถุดิบนำเข้า ด้วยเหตุนี้แนวคิดของแผนพัฒนาฉบับที่ 3 และ 4 ได้เพิ่มการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจด้วย โดยวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 และฉบับที่ 4 ได้เพิ่มขึ้นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 กล่าวคือ ได้เพิ่มวัตถุประสงค์การรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจแล้ว (เช่น เร่งรัดการส่งออกและสนับสนุนนโยบายทดแทนการนำเข้า) ตลอดจนมุ่งเน้นการกระจายรายได้และบริการทางสังคมให้มากขึ้น (ตารางที่ 3.8)

ในช่วงปลายแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เศรษฐกิจไทยได้เผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจเป็นอันมาก โดยเฉพาะปัญหาเงินเฟ้อที่เกิดจากการขึ้นราคาน้ำมันของกลุ่มผู้ผลิตน้ำมันเพื่อเป็นสินค้าส่งออกหรือกลุ่มโอเปค (OPEC) ในปี 2522 (หรือวิกฤติการณ์น้ำมันครั้งที่ 2) ส่งผลให้ระดับราคาสินค้าภายในประเทศสูงขึ้น ซึ่งมีผลต่อการลดลงของรายได้ของประชาชน ประกอบกับในระยะเวลาเกือบ 20 ปีของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนับแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 ได้ส่งผลต่อปัญหาความยากจนและความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ระหว่างเมืองกับชนบท ซึ่งนับวันปัญหาดังกล่าวจะรุนแรงมากขึ้น เพราะโครงสร้างการผลิตที่เปลี่ยนไปโดยเน้นการผลิตภาคอุตสาหกรรมมีผลให้ระดับรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในสาขาเกษตรกรรมต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยทั้งประเทศ และต่ำกว่าระดับรายได้เฉลี่ยของในสาขาอุตสาหกรรมถึง 5 เท่าตัว และต่ำกว่าสาขาบริการ 2 เท่าตัว

นอกจากนี้โครงสร้างการผลิตของประเทศได้พึ่งพาพลังงานอยู่ในระดับสูง (ประมาณร้อยละ 75 ของการใช้พลังงานทั้งหมด) เมื่อเกิดภาวะเงินเฟ้อในระดับสูงจากวิกฤติการณ์ราคาน้ำมันครั้งที่ 2 ได้ส่งผลให้ประเทศไทยเสียเงินตราเพื่อซื้อพลังงานจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ไทยต้องขาดดุลการค้า (มูลค่าการนำเข้าหักออกด้วยมูลค่าการส่งออก) ถึงปีละ 45,000 ล้านบาทต่อปี ในช่วงวิกฤติการณ์น้ำมัน (อาคม 2543 : 75)

ด้วยเหตุนี้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้กำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว (ตารางที่ 3.8)

ในช่วงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2530) เศรษฐกิจไทยได้ประสบกับปัญหาเศรษฐกิจขบเซา เนื่องจากความตกต่ำของเศรษฐกิจโลก โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและยุโรป ซึ่งมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ จึงมีผลให้การส่งออกของไทยได้เพิ่มขึ้นช้า มีผลให้รายได้จากการส่งออกตกต่ำลงในขณะที่มูลค่าจากการนำเข้ายังคงสูงอยู่ ผลที่ตามมาคือ ไทยต้องเสียเงินตราต่างประเทศมากขึ้น ดังนั้นวัตถุประสงค์และแนวทางหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ก็ยังเน้นวัตถุประสงค์ของการขยายตัวทางเศรษฐกิจและควบคู่ไปกับการโยกย้ายการลงทุนและการเงินที่รัดกุม อาทิ เน้นบทบาทของเอกชนในการพัฒนาเศรษฐกิจ ปรับโครงสร้างการผลิตและมีการกระจายตลาดของสินค้าทั้งภายในและต่างประเทศให้มากยิ่งขึ้น และพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะ โดยการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคมากยิ่งขึ้น เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ในปี 2534 ประเทศไทยก็เริ่มประสบกับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอันมาก พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรมนับวันจะรุนแรงขึ้นตามลำดับ ในขณะที่เดียวกันกระแสโลกเริ่มปรับเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์มากขึ้น ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยได้เข้าสู่ การพึ่งพาเศรษฐกิจโลกที่ไร้พรมแดน ตามลำดับทั้งการส่งออกและนำเข้า ดังนั้นการวางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (2535-2539) จึงมีแนวคิด การพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นหนึ่งในวัตถุประสงค์หลักและแนวทางของการพัฒนา โดยเน้นการสร้างสมดุลทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับทางสังคม

เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ช่องว่างทางรายได้ระหว่างภูมิภาคกลับมากขึ้นตามลำดับ ในปี 2539 รายได้ต่อหัวของประชากรในกรุงเทพฯ และปริมณฑลสูงกว่าประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถึง 12 เท่า ปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมมานับแต่เริ่มแผนพัฒนาฯ ก็ยังมีได้แก้ไขและนับวันจะรุนแรงขึ้น อาทิ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมลพิษต่าง ๆ นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางกระแสโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยในแง่ที่ผู้คนมีความเป็นวัตถุนิยมมากยิ่งขึ้น ความพึงพอใจและขาดระเบียบวินัย วิธีชีวิตดั้งเดิมในชนบท โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม ความร่วมมือได้เริ่มจางหายไป ผลการพัฒนาในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 นี้ เรียกว่า "เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน" (อาคม 2543 : 77)

ด้วยเหตุนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (2540-2544) จึงได้เปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนาประเทศเน้นให้ "คน" เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาคนและเสริมสร้างศักยภาพคนและสภาพแวดล้อมทางสังคมเพื่อความกินดีอยู่ดีมีสุขของประชาชน ตลอดจนดูแลผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับคนและสังคมด้วย (อาคม 2543 : 77)

ในปลายปี 2540 เริ่มใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เศรษฐกิจไทยได้ประสบกับวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจรุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยนับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติเป็นต้นมา และวิกฤติการณ์ครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยเป็นอันมากที่สำคัญคือ การถดถอยของภาวะเศรษฐกิจ การว่างงานเป็นจำนวนมาก ธุรกิจหลายแห่งได้ปิดตัวและล้มละลาย ปัญหาหนี้สินจากต่างประเทศ วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งนี้ได้นำไปสู่การขอรับความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ(International Monetary Funds หรือเรียก ว่า IMF) วิกฤติการณ์ครั้งนี้มีผลต่อการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ดังนั้น

ในช่วงแผนฯ 8 ได้ปรับตัวอุปสงค์และแนวทางของแผนพัฒนาฯ เพื่อแก้ปัญหาวิกฤติการณ์เศรษฐกิจและบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้น (ตารางที่ 11)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (2545-2549) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมไทยอย่างรวดเร็ว เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์และภาวะวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 มีผลต่อการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ลักษณะสำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เป็นแผนยุทธศาสตร์กว้าง ๆ ที่ชี้นำการพัฒนาประเทศในระยะ 20-30 ปี มุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้เกิด "การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย" และสร้างค่านิยมร่วม ให้คนไทยตระหนักถึงความจำเป็นและปรับเปลี่ยนกระบวนความคิด ทัศนคติ และกระบวนการทำงาน โดยยึด "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤติ สามารถดำรงได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน เน้นการพึ่งตนเอง ขณะเดียวกันให้ก้าวทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงที่เน้นการผลิตและบริโภคอยู่บนความพอประมาณและมีเหตุผล

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มีการพัฒนาทุกมิติ และเชื่อมโยงกันอย่างมีดุลยภาพทุกด้าน ทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้จัดทำขึ้นภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับจังหวัดและระดับอนุภาคของประเทศ

วิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาสู่ "สังคมที่เข้มแข็งและมีดุลยภาพ" ใน 3 ด้าน คือ

สังคมคุณภาพ ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สามารถสร้างคนทุกคนให้เป็นคนดี คนเก่ง พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ พึ่งตนเองได้ คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีเมืองและชุมชนน่าอยู่ มีระบบดี มีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจมีเสถียรภาพ มีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการเมืองการปกครองโปร่งใส เป็นประชาธิปไตย ตรวจสอบได้ และมีความเป็นธรรมในสังคมไทย

สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถ คิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลก เพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง สามารถสังสม ทนทางปัญญา รักษาและต่อยอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึงพาเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี มีจารีตประเพณีดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง ตลอดจนมีเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

ในการพัฒนาประเทศจะยึดหลัก "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" เป็นปรัชญานำทางให้การพัฒนายึดทางสายกลาง อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล นำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สามารถพึ่งตนเอง มีภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก คนไทยส่วนใหญ่มีการศึกษาและรู้จักเรียนรู้ ต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นคนดี มีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในสังคมแห่งภูมิปัญญาและ

การเรียนรู้ สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าทางสังคมไทยที่มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล มีคุณธรรมและยั่งยืน

การก้าวสู่วิสัยทัศน์ร่วมของสังคมไทย จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการวาง "บทบาทการพัฒนาประเทศ" ในอนาคตอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับศักยภาพและบทบาททางเศรษฐกิจของพื้นที่ โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมที่จะวางรากฐานการพัฒนาเป็นสังคมและชุมชนที่เข้มแข็ง มีระบบบริหารจัดการที่ดีทุกระดับ ขณะเดียวกันใช้ศักยภาพด้านเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยที่ประณีประนอม เปิดกว้าง ในการพัฒนาเป็นแกนประสานการเจรจา เสริมสร้างสันติภาพในภูมิภาคและใช้ศักยภาพด้านการผลิตและบริการเพื่อเตรียมพัฒนาประเทศสู่ความเป็นฐานเศรษฐกิจของภูมิภาค โดยเฉพาะด้านการเกษตร การแปรรูป การเกษตรและอาหาร การเป็นฐานการท่องเที่ยวที่หลากหลาย และเป็นศูนย์กลาง การศึกษาและวิทยาการที่เข้มแข็ง ควบคู่ไปกับการพัฒนาเป็นประตูเศรษฐกิจเชื่อมโยงกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านและภูมิภาค ด้านการขนส่งทางอากาศ ทางบก และทางน้ำ รวมทั้งการสื่อสารโทรคมนาคมของภูมิภาค โดยอาศัยศักยภาพที่ได้เปรียบของพื้นที่เศรษฐกิจและโครงข่ายบริการพื้นฐานที่พัฒนาขึ้นแล้ว เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศให้ก้าวตามโลกอย่างรู้เท่าทัน

วัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของวิสัยทัศน์ร่วม ภายใต้ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" และสังคมไทยที่พึงประสงค์ในอนาคต แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) จึงกำหนดวัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาประเทศ ไว้ดังนี้

(1) เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและมีภูมิคุ้มกัน สร้างความเข้มแข็งของภาคการเงิน ความมั่นคงและเสถียรภาพของฐานะการคลัง ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจเพื่อให้เศรษฐกิจระดับฐานรากมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น ตลอดจนเพิ่มสมรรถนะของระบบเศรษฐกิจโดยรวมให้สามารถแข่งขันได้และก้าวทันเศรษฐกิจยุคใหม่

(2) เพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง ยั่งยืน สามารถพึ่งตนเองได้อย่างรู้เท่าทันโลก โดยการพัฒนาคณาคุณภาพคน ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูประบบสุขภาพ สร้างระบบคุ้มครองความมั่นคงทางสังคม รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายชุมชน ให้เกิดการเชื่อมโยงการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน มีการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสังคมไทย

(3) เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีในสังคมไทยทุกระดับ เป็นพื้นฐานให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ เน้นการปฏิรูประบบบริหารจัดการภาครัฐ การบริหารจัดการที่ดีของภาคธุรกิจเอกชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา การสร้างระบบการเมืองที่รับผิดชอบต่อสังคมและลดการทุจริตประพฤติมิชอบ

(4) เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนไทยในการพึ่งพาตนเอง ให้ได้รับโอกาสในการศึกษาและบริการทางสังคมอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง สร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและปรับกลไกภาครัฐให้เอื้อต่อการแก้ปัญหา

กิจกรรม 3.2.2

ให้สรุปสาระโดยสังเขปของแนวคิดวัตถุประสงค์และแนวทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ

(โปรดเขียนคำตอบในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.2 เรื่องที่ 3.2.2 กิจกรรมที่ 3.2.2)

เรื่องที่ 3.2.3

ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

นับแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาฯจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2545) การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจไทยได้เกิดขึ้นเป็นอันมาก ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมีดังต่อไปนี้

- (1) ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ
- (2) ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพและการจ้างงาน
- (3) ผลต่อการขยายตัวของกรุงเทพฯ และเมืองรอบ ๆ
- (4) ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการกระจายรายได้
- (5) ผลต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

1. ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ

เมื่อคิดผลผลิตในภาคเกษตรเป็นสัดส่วนของผลผลิตทั้งหมดของประเทศ หรือที่เรียกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวม ภายในประเทศได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ผลิตภัณฑ์ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปี 2503 (ก่อนเริ่มใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1) มูลค่าของผลผลิตของภาคเกษตรมีค่าประมาณเท่ากับ 1 ใน 3 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีเพียงประมาณ 1 ใน 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ หลังจากการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 สัดส่วนดังกล่าวได้เริ่มลดน้อยลงตามลำดับ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (2515-2519) มูลค่าของผลผลิตของภาคเกษตรมีค่าเพียง 1 ใน 4 และลดลงเหลือเพียงประมาณ 1 ใน 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ในขณะที่สัดส่วนของผลิตภัณฑ์ภาคอุตสาหกรรมในผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือในปี 2503 มูลค่าของผลิตภัณฑ์ของภาคอุตสาหกรรมมีค่าเท่ากับ 1 ใน 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคในประเทศ และในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (2515-2519) ภาคอุตสาหกรรมมีสัดส่วนประมาณ 1 ใน 4 ของผลิตภัณฑ์ภายในประเทศ และเพิ่มขึ้นมาตลอด โดยที่ในปี 2542 สัดส่วนดังกล่าวเพิ่มขึ้นถึงประมาณ 1 ใน 3 ของผลิตภัณฑ์ภายในประเทศ (ตารางที่ 3.9)

ตารางที่ 3.9 สัดส่วนมูลค่าของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศแยกตามสาขาการผลิตต่าง ๆ ปี

2504-2542

หน่วย : ร้อยละ

ปี พ.ศ.

เกษตรกรรม

อุตสาหกรรม

สาขาอื่น ๆ

รวม

2503

33.8

11.7

54.5

100

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (2504-2509)

32.1

15.8

54.6

100

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2

(2510 - 2514)

27.5

15.8

56.7

100

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3

(2515 - 2519)

25.98

21.92

53.0

100

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4

(2520 - 2524)

21.39

23.72

54.89

100

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5

(2525 - 2529)

19.01

23.24

57.75

100

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6

(2530 - 2534)

14.88

26.98

58.14

100

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7
(2535 - 2539)

11.40

30.90

57.70

100

พ.ศ.2542

11.42

34.56

59.02

100

ที่มา : กุลลณี และปิยะศิริ (2542 : 483) ธนาคารแห่งประเทศไทย

นับแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ในภาคอุตสาหกรรมเองก็มีการเปลี่ยนแปลงจากอุตสาหกรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่แปรสภาพผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตรป่าไม้และเหมืองแร่ โรงสีข้าว และโรงเลื่อย ตลอดจนอุตสาหกรรมครัวเรือน เช่น สิ่งทอ มาเป็น อุตสาหกรรมสมัยใหม่ มากยิ่งขึ้น และในภาคบริการ ธนาคารพาณิชย์ก็เริ่มขยายตัวและเติบโตใหญ่เป็นอันมาก มีสินทรัพย์นับแสนล้านบาท ในขณะเดียวกัน อุตสาหกรรมสิ่งทอซึ่งแต่เดิมเป็น อุตสาหกรรมในครัวเรือน และพัฒนามาเป็น อุตสาหกรรมการผลิตทดแทนการนำเข้า และต่อมาพัฒนาเป็น อุตสาหกรรมส่งออก ในภาคเกษตรเองการผลิตก็มีการกระจายสินค้าไปสู่สินค้าหลายชนิดมากขึ้น จากเดิมมีข้าวเป็นพืชหลัก และตามมาด้วย ไม้สัก และยางพารา กลายมาเป็นข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง ปอ แก้ว และพืชอื่น ๆ สาเหตุสำคัญที่ข้าวได้ลดความสำคัญลงในฐานะเป็นพืชหลัก เพราะนโยบายกตราคาข้าวไว้ในระดับต่ำ หรือนโยบายเก็บภาษีข้าวส่งออกโดยตรง หรือที่เรียกว่า นโยบายพรีเมียมข้าว ราคาข้าวถูกทำให้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ภาคเกษตรกรรมต้องล่าหลังลงเรื่อย ๆ เพราะราคาข้าวที่ถูกลง มีผลต่อการลดลงของประสิทธิภาพการผลิต เพราะชาวนาขาดแรงจูงใจในการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและการยอมรับเทคโนโลยีทางการเกษตรสมัยใหม่จึงเป็นไปอย่างเชื่องช้า (รังสรรค์ 2530 : 211) ผลผลิตต่อไร่อยู่ในระดับต่ำ

ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการค้าระหว่างประเทศ นับแต่ปี 2504 เป็นต้นมา ระดับการค้าระหว่างประเทศสูงขึ้นกว่าเดิมมาก ในช่วงทศวรรษแรกของการพัฒนา (พ.ศ.2504-2514) โครงสร้างสินค้าส่งออกได้เริ่มแปรเปลี่ยนจากการส่งออกของสินค้าไม่กี่ชนิดคือ ข้าว ยางพารา ดีบุก ไม้สัก มาเป็นสินค้ามากขึ้นประกอบด้วย ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง ยางพารา ดีบุก ปอ สัตว์น้ำ สิ่งทอ ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมอื่น ๆ เช่น ผลไม้กระป๋อง นับแต่ปี 2515 เป็นต้นมา หรือปีที่เริ่มของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (2515-2519) สัดส่วนของการส่งออก สินค้าเกษตรและขั้นปฐม อื่น ๆ ของไทยเริ่มลดน้อยถอยลง ในขณะที่สัดส่วนของสินค้าอาหารแปรรูป เช่น ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง น้ำตาลและอาหาร รวมทั้งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม เช่น สิ่งทอ เสื้อผ้า อัญมณี และแผงวงจรไฟฟ้า เสื้อผ้า รองเท้า อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์และชิ้นส่วนต่าง ๆ ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปี 2528 เป็นปีแรกที่มีมูลค่าการส่งสินค้าอุตสาหกรรมได้ก้าวล้ำหน้ามูลค่าการส่งออกของภาคอุตสาหกรรม ในปี 2544 สัดส่วนของการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม (รวมทั้งสินค้าอุตสาหกรรมการเกษตร) มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 80 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด

ในด้านการนำเข้าก็เปลี่ยนโครงสร้างไปเป็นอันมาก จากเดิมที่เคยนำเข้าประเภทสำเร็จรูปเข้ามาเป็นส่วนใหญ่มากเป็นการนำเข้าสินค้าประเภททุนและวัตถุดิบหรือกึ่งสำเร็จรูป

มากยิ่งขึ้น เนื่องจากอุตสาหกรรมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในช่วงปี 2504-2515 อุตสาหกรรมที่รัฐบาลส่งเสริมคือ อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่ผลิตขึ้นเพื่อขายภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ การขยายตัวของอุตสาหกรรมเหล่านี้มิได้ใช้วัตถุดิบภายในประเทศ แต่ยังคงสั่งซื้อเครื่องจักร วัตถุดิบ และสินค้าสำเร็จรูปมาจากต่างประเทศ ดังนั้นอุตสาหกรรมภายในประเทศยิ่งขยายตัวเท่าใดจะต้องนำเข้าวัตถุดิบ สินค้าทุน ตลอดจนซื้อเพลิงเพื่อใช้ในการผลิตมากขึ้น

แม้ว่ารัฐบาลจะเริ่มใช้กลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออก นับแต่ปี 2515 เป็นต้นมา การพึ่งพาการนำเข้าจากต่างประเทศยังคงสูงขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะสัดส่วนการนำเข้าของสินค้าทุน และวัตถุดิบ รวมกันแล้วประมาณร้อยละ 75-80 ของมูลค่าการนำเข้าทั้งหมด ที่เหลืออีกร้อยละ 20-25 เป็นการนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภค ยานพาหนะและอุปกรณ์ขนส่งและเชื้อเพลิง หากจำแนกเป็นรายการสินค้าเข้าที่สำคัญ 10 รายการแรกของไทยในช่วง พ.ศ.2541-2544 คือ เครื่องจักรใช้ในการอุตสาหกรรม เครื่องจักรใช้ในการอุตสาหกรรมและไฟฟ้าและส่วนประกอบ น้ำมันดิบ เคมีภัณฑ์ แผงวงจรไฟฟ้า เหล็กและเหล็กกล้า เครื่องคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ ผลิตภัณฑ์โลหะ เครื่องบิน เรือและอุปกรณ์การบิน เครื่องมือวิทยาศาสตร์การแพทย์ ภาพยนตร์ โดยที่มูลค่าการนำเข้าของไทยเท่ากับ 1,774,066 ล้านบาท ในปี พ.ศ.2541 และเพิ่มขึ้นเป็น 2,756,656 ล้านบาท ในปี 2544

การส่งออกและการนำเข้าขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้มูลค่าการค้าระหว่างประเทศของไทยเมื่อคิดเป็นสัดส่วนของ ผลิตภัณฑ์มวลรวม ภายในประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สัดส่วนของมูลค่าการค้าระหว่างประเทศต่อผลิตภัณฑ์ภายในประเทศมีระดับสูงถึงเกือบร้อยละ 65.72 ในปี 2540 และเพิ่มเป็น 77.29 ในปี 2544 แสดงว่าเศรษฐกิจไทยได้พึ่งพาเศรษฐกิจโลกในระดับที่สูงมาก (ตารางที่ 3.10)

ตารางที่ 3.10 มูลค่าการค้าระหว่างประเทศเมื่อคิดเป็นสัดส่วนต่อผลิตภัณฑ์ภายในประเทศ

หน่วย : ร้อยละ

ปี พ.ศ.
ผลิตภัณฑ์ภายในประเทศ (ราคาปัจจุบัน)
มูลค่าการค้า (ส่งออกบวกนำเข้า)
ส่งออก
นำเข้า
2520
100.00
42.10
18.10
24.00
2525
100.00
42.10
18.90
23.20
2530
100.00
48.78

23.07
25.71
2540
100.00
65.72
29.17
36.55
2544
100.00
77.29
37.43
39.80

ที่มา : กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์

2. ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพและการจ้างงาน

ในช่วง 4 ทศวรรษของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย สัดส่วนของแรงงานในภาคเกษตรค่อย ๆ ลดลงจากร้อยละ 80-85 ของแรงงานทั้งหมด ในปี 2503 มาเป็นร้อยละ 70 ในปี 2523 และเหลือเพียงประมาณร้อยละ 50 ในปี 2543 เป็นที่น่าสังเกตว่าก่อนปี 2530 ส่วนของแรงงานในภาคเกษตรลดลงอย่างช้า ๆ (ช่วง พ.ศ.2503-2530) ทั้งนี้เพราะภาคเกษตรกรรมสามารถดูดซับแรงงานได้มาก เนื่องจากการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกในภาคเกษตรสามารถดูดซับแรงงานได้มาก ในขณะที่หลังปี 2530 เป็นต้นมา สัดส่วนของแรงงานในภาคเกษตรเริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะ ประชากรในภาคเกษตรกรรมไม่สามารถเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกได้ อันเนื่องจากพื้นที่ป่าสงวนส่วนใหญ่ได้ถูกบุกเบิกไปจนหมดสิ้น ในขณะที่หลังปี 2530 เศรษฐกิจนอกภาคเกษตรกรรมอันประกอบไปด้วย ภาคอุตสาหกรรมบริการและการก่อสร้างได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2530-2539 ได้มีผลต่อการแย่งชิงแรงงานจากภาคการเกษตร และแรงงานในภาคเกษตรบางส่วนได้ย้ายถิ่นออกเพื่อหางานทำในเมืองกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่อื่น ๆ แรงงานนอกภาคเกษตรกรรมจึงได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหลังปี 2530 เป็นต้นมา

เป็นที่น่าสนใจว่า ตลอดระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าภาคอุตสาหกรรมจะขยายตัวค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับภาคเกษตรกรรม แต่ก็ยังไม่สามารถรองรับแรงงานได้พอเพียงกับอัตราการเพิ่มของแรงงาน (โดยเฉพาะแรงงานจากภาคเกษตรกรรม) ผลที่ตามมาคือ สัดส่วนของประชากรที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมมิได้ลดลงในอัตราเดียวกัน ดังจะเห็นว่าในปี 2543 ภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนของผลผลิตเกษตรคิดเป็นร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ แต่แรงงานที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมก็มีถึงร้อยละ 50 ของแรงงานทั้งหมดของประเทศ

สัดส่วนของแรงงานในภาคเกษตรยังคงอยู่ในระดับสูง (และลดลงอย่างช้า ๆ) แสดงว่า แม้ว่าภาคอุตสาหกรรมจะขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีผลทำให้การจ้างงานเพิ่มขึ้น แต่การจ้างงานก็ไม่เพิ่มขึ้นเท่าที่ควร เนื่องจากว่าภาคอุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริมในอดีตในช่วงปี พ.ศ.2505-2515 นั้นเป็นอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าที่เน้นการใช้สินค้าทุน เครื่องจักร และโรงงานขนาดใหญ่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับทรัพยากรของประเทศ ประเทศไทยมีแรงงานเหลือเฟือและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่การจ้างงานมากนัก แม้ว่าหลังปี 2515 เป็นต้นมา รัฐบาลจะส่งเสริมอุตสาหกรรมส่งออกโดยที่อุตสาหกรรมส่งออกได้เน้นการใช้แรงงานมากกว่าจะเป็นสินค้าทุนและเครื่องจักร และโรงงานขนาดใหญ่มากขึ้น แต่ทว่าผลของการจ้างแรงงานก็ไม่เพิ่มสูงขึ้นมากนัก

แม้ว่าแรงงานในภาคเกษตรกรรมจะถูกดึงดูดเข้าไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้นก็ตาม แต่แรงงานบางส่วนยังคงมีความผูกพันกับภาคเกษตรกรรมมาก เช่น กรรมกรในโรงงานยังคงมีพ่อแม่หรือลูกหลานอยู่ในชนบท ดังนั้นพอเวลาปักดำข้าวกล้า กรรมกรเหล่านี้ก็กลับไปทำนา และเมื่อหมดฤดูทำนาก็จะกลับมาทำงานที่โรงงานอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม แนวโน้มการย้ายถิ่นออกจากภาคเกษตรกรรมเพื่อมาหางานทำในเมืองนับวันจะถูกตัดขาดภาคเกษตรกรรมมากขึ้นทุกที เพราะแรงงานเริ่มอพยพเข้ามาทำงานในเมืองเป็นแบบถาวรมากขึ้นทุกที ในช่วงพ.ศ.2533-2540 แรงงานในภาคเกษตรได้ลดจำนวนลงถึงจำนวน 5 ล้านคน เพราะมีการย้ายถิ่นแบบถาวรเข้าสู่เมืองซึ่งมีผลให้เริ่มขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรกรรมยิ่งขึ้น กิจกรรมในภาคเกษตรกรรมจึงอาศัยแรงงานจากต่างชาติ เช่น พม่า มากขึ้นตามลำดับ

3. ผลต่อการขยายตัวของกรุงเทพฯ และเมืองรอบ ๆ

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมักจะทุ่มเทพยายามของภาครัฐบาลในกิจกรรมพื้นฐาน การส่งเสริมการลงทุน การส่งเสริมการขยายตัวของสถาบันการเงิน ตลอดจนนโยบายสนับสนุนการศึกษาไปในทิศทางที่ส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของเมืองกรุงเทพฯ และเมืองบริเวณรอบ ๆ

หลังจากการใช้แผนพัฒนาฯ ในปี พ.ศ.2504 กรุงเทพฯ ได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วนั้นเอง โดยที่เมืองที่ห่างไกลออกไปได้รับผลจากการพัฒนาน้อยกว่ากรุงเทพฯ เป็นอันมาก กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เป็นที่ตั้งของรัฐบาลและศูนย์กลางธุรกิจ เป็นที่ประทับของประมุขของชาติ เป็นเมืองทำการค้าระหว่างประเทศและภายในประเทศ ดัชนีชี้วัดความใหญ่โตของกรุงเทพฯ ในแสดงในตารางที่ 3.11

ตารางที่ 3.11 ตัวชี้วัดความเจริญเติบโตของกรุงเทพฯ เมื่อเทียบกับประเทศไทยในปี 2523

60%	ของประชากรในเมือง
32%	ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ
55%	ของโรงงานอุตสาหกรรม
75%	ของเครื่องโทรศัพท์
61%	ของการบริโภคไฟฟ้า
95%	ของการค้าระหว่างประเทศโดยการเรียนรู้
50%	ของยานพาหนะ
70%	ของภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

ที่มา : (พอพันธ์ 2544 : 53)

ข้อมูลทางด้านการเจริญเติบโตของประชากรจะแสดงถึงความใหญ่โตของขนาดเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ ได้เป็นอย่างดี ในปี 2490 พลเมืองของกรุงเทพฯ มีเท่ากับ 781,662 คน แต่ในปี 2510 ประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 2.6 ล้านคน และเพิ่มเป็น 5.2 ล้านคนในปี 2524 ในปี 2543 ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพฯ และธนบุรีตามสถิติทะเบียนราษฎรเท่ากับ 6.3 ล้านคน (แต่ถ้าหากรวมตัวเลขของประชากรที่ไม่ได้อยู่ในทะเบียน พลเมืองของกรุงเทพฯ อาจจะเพิ่มถึง 8-9 ล้านคน) และเมื่อเทียบกับเมืองอันดับสองพบว่าในปี 2490 กรุงเทพฯ ใหญ่กว่าเชียงใหม่ 20 เท่า เพิ่มขึ้นเป็น 26 เท่าในปี 2503 และ 32 เท่า ในปี 2510 และเป็น 52 เท่า ในปี 2524 และในปี 2543 กรุงเทพฯ มีประชากรมากกว่าจังหวัดนนทบุรี (ประชากรที่อาศัยอยู่เขตเทศบาลเมืองนนทบุรี ในปี 2543 ประมาณ 550,000 คน) หรือมากกว่าประมาณ 12 เท่า

การเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็วของกรุงเทพฯ มาจากการอพยพย้ายถิ่นของแรงงานจากภูมิภาคอื่น ๆ เป็นสำคัญ เพราะแผนพัฒนาฯ ที่ผ่านมา ได้ส่งเสริมการขยายตัวกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ มากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ มีผลให้ความเหลื่อมทางเศรษฐกิจและสังคมกับภูมิภาคอื่น ๆ กรุงเทพฯ ได้รับการสร้างปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจให้มีพร้อมกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ท่าเรือและสนามบิน ตลอดจนระบบถนนทางหลวงที่สำคัญของประเทศก็เชื่อมสู่กรุงเทพฯ (รวมทั้งกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของการขนส่งทางน้ำและรถไฟของประเทศ) นอกจากนี้โครงสร้างการส่งสินค้าออกของและนำเข้าของประเทศไทย ต้องส่งสินค้าผ่านกรุงเทพฯ จึงมีผลส่งเสริมและสนับสนุนให้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของการค้าและอุตสาหกรรมนั่นเอง

ภาพที่ 3.5 การขยายตัวของกรุงเทพฯ (ภาพปี 2525)

ปัจจัยดังกล่าวจึงมีผลให้กรุงเทพฯ เจริญเติบโตอย่างไม่หยุดยั้ง ในขณะที่เมืองในภูมิภาคอื่น ๆ เจริญเติบโตอย่างเชื่องช้า เพราะกรุงเทพฯ ได้ดูดซับทรัพยากรของภูมิภาคอื่น ๆ และผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศมักจะกระจุกตัวที่กรุงเทพฯ เมืองในภูมิภาคเริ่มมีการเจริญเติบโตรวดเร็วขึ้น เมื่อกรุงเทพฯ เริ่มประสบกับปัญหาการจราจรแออัด สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ แผนพัฒนาฯ จึงเริ่มให้ความสำคัญในการพัฒนาเมืองหลักอื่น ๆ หลังปี 2530 เป็นต้นมา

4. ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการกระจายรายได้

ในระยะ 4 ทศวรรษของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เศรษฐกิจไทยได้มีการเจริญเติบโตอยู่ในระดับสูงประมาณร้อยละ 7-8 ต่อปี อย่างต่อเนื่อง (ยกเว้นในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจหลังปี พ.ศ.2540) ส่งผลให้ระดับรายได้ต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้นจาก 2,100 บาท ในปี 2504 เป็น 77,000 บาท ในปี 2539 และในช่วงเวลาเดียวกันสัดส่วนของคนยากจนได้ลดลงอย่างมากจากร้อยละ 57 เหลือร้อยละ 11.4 ของประชากรทั้งประเทศ เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจดังกล่าวมิได้อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลของการพัฒนา เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา ผลประโยชน์ของการพัฒนาไม่ได้กระจายไปอย่างทั่วถึง หากแต่ตกอยู่กับคนกลุ่มน้อยซึ่งมักจะอาศัยอยู่ในเขตเมืองที่มีการกระจุกตัวของภาคอุตสาหกรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ จึงเกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ และผลประโยชน์จากการพัฒนาระหว่างภาคระหว่างชนบทกับเมือง และระหว่างกลุ่มคนในสังคม ปัญหาดังกล่าวนับวันจะรุนแรงขึ้น โดยเฉพาะระหว่างคนที่อาศัยอยู่ในเมืองและคนที่อยู่ในชนบท กล่าวคือ คนประมาณร้อยละ 50 อาศัยอยู่ในชนบท แต่ผลิตเพียง 1 ใน 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ

ช่องว่างการกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มคนและภูมิภาค โดยเฉพาะกรุงเทพฯ และชนบท นับวันจะห่างกันมากยิ่งขึ้น ตัวเลขการกระจายรายได้ในประเทศไทยจากตารางที่ 3.12 แสดงให้เห็นว่าระหว่างปี 2518-2519 ถึงปี 2537 การกระจายรายได้ได้เลวลงเป็นลำดับ ในปี 2518-2519 กลุ่มที่มีรายได้สูงสุดร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศมีส่วนแบ่งเพียงร้อยละ 6.1 ของรายได้ทั้งหมดของประเทศ นั่นคือในปี 2518-2519 กลุ่มที่มี

รายได้สูงสุด ได้รับส่วนแบ่งรายได้ของประเทศมากกว่ากลุ่มที่มีรายได้ต่ำที่สุด 8.1 เท่า และพ.ศ.2537 กลุ่มที่มีรายได้สูงสุดมีส่วนแบ่งในรายได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่กลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุดก็มีส่วนแบ่งรายได้ของประเทศลดลงตามลำดับ กล่าวคือ กลุ่มที่มีรายได้สูงสุดร้อยละ 20 ทั้งประเทศได้รับส่วนแบ่งของประเทศเพิ่มขึ้นร้อยละ 60 ในขณะที่ส่วนแบ่งของคนที่มีรายได้ต่ำที่สุดร้อยละ 20 ของประเทศลดเหลือร้อยละ 3.6 ความแตกต่างในส่วนแบ่งของรายได้ของสองกลุ่มในปี 2537 เพิ่มขึ้นเป็น 16.7 เท่า (ตารางที่ 3.12)

ตารางที่ 3.12 เปรียบเทียบความแตกต่างทางด้านรายได้ระหว่างกลุ่มที่มีรายได้สูงสุดกับต่ำสุด

ระหว่างปี 2518/2519-2537

2518/19

2523/24

2528/29

2531/32

2533

2535

2537

กลุ่มที่มีรายได้สูงสุด 20%

มีรายได้

49.3

51.5

55.6

54.9

57.3

59.4

60.0

กลุ่มที่มีรายได้ต่ำที่สุด 20%

มีรายได้

6.1

5.4

4.6

4.5

4.1

3.8

3.6

2518/19

2523/24

2528/29

2531/32

2533

2535

2537

กลุ่มที่มีรายได้สูงสุด มีรายได้มากกว่าต่ำสุด (เท่า)

(8.1)

(9.5)

(12.1)

(12.1)

(14.0)(

(15.6)

(16.7)

ที่มา : สังคีต (2538 : 16-20)

หากพิจารณาถึงการลดลงของภาวะความยากจนในระยะ 4 ทศวรรษของการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม มีผลให้จำนวนประชากรที่จัดอยู่ในกลุ่มยากจนได้ลดจำนวนลง แต่ว่าการลดลงก็เป็นไปอย่างเชื่องช้า จำนวนคนยากจนของประเทศเท่ากับร้อยละ 57 ของประชากรของประเทศ ในปี 2505-2506 ลดลงเป็นร้อยละ 33 ในปี 2518-2519 เป็นร้อยละ 24 ในปี 2524 และเท่ากับร้อยละ 11.4 ในปี 2539 (ในปี 2539 จำนวนประชากรที่จัดว่ายากจนเท่ากับ 6.8 ล้านคน) และเป็นที่น่าสังเกตว่าคนยากจนได้เพิ่มขึ้นอีกเนื่องจากผลกระทบของภาวะวิกฤติเศรษฐกิจนับแต่ปี 2540 เป็นต้นมา

ในปี 2542 จำนวนคนยากจนได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 15.9 หรือคิดเป็นจำนวนคนยากจน 9.6 ล้านคน (หรือเพิ่มขึ้นเท่ากับ 3.1 ล้านคน ในช่วงปี พ.ศ.2539-2542) หรือคนจนโดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเท่ากับ 1 ล้านคน ต่อปีในช่วงพ.ศ.2539-2542) นอกจากนี้ในผลกระทบของวิกฤติเศรษฐกิจยังส่งผลกระทบต่อการกระจายรายได้ที่เลวลง กลุ่มคนที่มีรายได้น้อยที่สุดร้อยละ 20 แรกมีสัดส่วนรายได้ลดลงจากร้อยละ 4.2 เหลือร้อยละ 3.8 ในขณะที่กลุ่มคนที่มีรายได้สูงสุด 20 เปอร์เซนต์แรก มีสัดส่วนรายได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 56.5 เป็นร้อยละ 58.5

แม้ว่าในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา นับแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 สัดส่วนของคนยากจนจะลดลงเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมด จะลดลงจากร้อยละ 57 ในพ.ศ.2505-2506 มาเป็นร้อยละ 15.9 ในปี 2542 แต่มีได้หมายความว่า การกระจายรายได้และทรัพย์สินจะมีความเสมอภาคมากขึ้น ในทางตรงข้ามการกระจายรายได้และทรัพย์สินดังได้กล่าวมาแล้ว นับวันจะเหลื่อมล้ำมากขึ้น ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีผลให้แบบแผนและพฤติกรรมบริโภคของคนในเมืองและชนบทได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก สิ่งของที่เคยฟุ่มเฟือยในอดีต เช่น โทรทัศน์สี โทรศัพท์มือถือ รถยนต์ ก็กลายมาเป็นสิ่งที่จำเป็นในการครองชีพ การใช้จ่ายเพื่อสินค้าเหล่านี้ได้เพิ่มสูงขึ้น มีผลให้รายได้ที่แท้จริงของคนโดยทั่วไป แม้ว่าจะเพิ่มขึ้น แต่เพิ่มขึ้นไม่ทันกับรายจ่าย ได้ส่งผลให้ภาวะหนี้สินได้เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีรายได้น้อย

5. ผลต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูง มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย มีผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การเจริญเติบโตของภาคเกษตรกรรมของไทยในอดีต เป็นผลมาจากการขยายเนื้อที่เพาะปลูกโดยการบุกรุกที่ดินทำกิน และขยายเนื้อที่เข้าไปในเขตป่า มีผลให้เนื้อที่ป่าได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ในปี 2504 เนื้อที่ป่าไม้ในประเทศไทยเท่ากับใน 171 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 53.3 ของพื้นที่ทั้งหมด และในปี 2528 เหลือเพียงร้อยละ 29 (เมธี 2531 : 950) ตัวเลขดังกล่าวต่ำกว่ามาตรฐานสำหรับการรักษาสภาพสมดุลทางนิเวศวิทยา เพราะ

ประเทศไทยควรมีเนื้อที่ป่าไม้ไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของเนื้อที่ทั้งหมด (เมธี 2531 : 950) และนับวันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็เสื่อมโทรมลงเป็นอันมาก เช่น ในช่วง 2 ปีแรกของแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 (2536-2540) ป่าไม้ถูกทำลายลงถึงปีละ 1 ล้านไร่ ที่ดินทำกินถูกชะล้างพังทลาย คุณภาพของแม่น้ำลำคลองเปลี่ยนแปลงจนไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไป นอกจากนี้การตัดป่าเพื่อเอาที่ดินมาทำการเพาะปลูกมีผลกระทบต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ต่อจำนวนน้ำฝนและเพิ่มการกัดกร่อนของเนื้อดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าการตัดป่าเกิดขึ้นในเขตที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร นอกจากนี้ในหลายๆ พื้นที่ ใช้น้ำสารเคมีทางการเกษตรมีมากขึ้นส่งผลต่อคุณภาพน้ำและดิน อีกทั้งการนำทรัพยากรแร่มาใช้โดยไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมได้ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม

ขณะเดียวกันการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ตลอดจนการลงทุนด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเป็นไปอย่างไร้ระเบียบ และขาดทิศทางที่เหมาะสม ไม่นำผังเมืองมาใช้ในการขยายฐานการผลิตด้านอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยไม่มีมาตรฐานการประกอบกิจการที่เหมาะสมและมีได้บังคับใช้มาตรการควบคุมมลพิษอย่างจริงจัง ได้ก่อให้เกิดปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนโดยตรงมากขึ้น

หากพิจารณาถึงคุณภาพชีวิตและศักยภาพชีวิตของคนไทย การพัฒนาในรอบ 4 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ผลให้ระดับคุณภาพชีวิตและศักยภาพโดยรวมดีขึ้น คนไทยได้ศึกษาสูงขึ้น จำนวนปีที่ได้รับการศึกษาโดยเฉลี่ยในกลุ่มอายุ 15 ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นจาก 6.6 ปี ในปี 2539 เป็น 7 ปีในปี 2541 และอัตราการเข้าเรียนหนังสือของเด็ก มีแนวโน้มดีขึ้นทุกระดับชั้น

ในด้านสุขภาพอนามัยพบว่า คนไทยมีอายุค่าเฉลี่ยสูง โดยในปี 2541 เพศชายและเพศหญิงมีอายุขัยคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 70.1 ปี และ 75.2 ปีตามลำดับ อย่างไรก็ตามปัญหาคุณภาพการศึกษาของคนไทยยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เนื่องจากการศึกษาของแรงงานไทยที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่ร้อยละ 68.4 อยู่ในชั้นไม่เกินระดับประถมศึกษา และส่งผลต่อขีดความสามารถในการเพิ่มสมรรถนะทางเศรษฐกิจของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)

นอกจากนี้คุณภาพชีวิตในหลายๆ หมู่บ้านของไทยยังมีปัญหาคุณภาพชีวิตอยู่เป็นจำนวนหนึ่ง จากรายงานคุณภาพชีวิตคนไทยปี 2542 ของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้นำเสนอผลการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ) ซึ่งเป็นข้อมูลที่จัดเก็บในระดับครัวเรือนทุกหมู่บ้านทั่วทั้งประเทศ (ยกเว้นเฉพาะหมู่บ้านที่มีพื้นที่ทั้งหมดอยู่ในเขตเทศบาล กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา) พบว่า ในบรรดาเป้าหมายความจำเป็นพื้นฐานจำนวน 39 ชีววัด ประชาชนบรรลุเป้าหมาย จปฐ จำนวน 25 ตัวชีววัด และไม่บรรลุเป้าหมาย จปฐ จำนวน 14 ตัวชีววัด ซึ่งตัวชีววัดที่ยังไม่บรรลุเป้าหมายมีดังนี้คือ (1) เด็กอายุ 6-12 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ (2) ครัวเรือนไม่กินอาหารประเภทเนื้อสัตว์ที่ทำให้สุกด้วยความร้อน (3) ครัวเรือนมีน้ำสะอาดบริโภคเพียงพอตลอดปี (4) ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากสารพิษ (5) เด็กที่มีอายุครบเกณฑ์ได้เข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ (6) เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับได้เข้าศึกษาต่อมัธยมศึกษา ต้น (7) เด็กจบการศึกษาภาคบังคับและไม่ได้เรียนต่อได้รับการฝึกอาชีพ (8) คนอายุ 14-50 ปี อ่านออกและเขียนภาษาไทยได้ (9) ครัวเรือนมีความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ (10) ครัวเรือนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (11) ครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี (12) ครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้านและตำบล (13) คนในครัวเรือนที่มีสิทธิไปใช้สิทธิเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย (14) คนในครัวเรือนไม่ติดบุหรี่

กิจกรรม 3.2.3

ให้อธิบายว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับต่าง ๆ ส่งผล
กระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยในด้านใดบ้าง
(โปรดเขียนคำตอบในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.2 เรื่องที่ 3.2.3 กิจกรรมที่
3.2.3)

แผนการสอนตอนที่ 3.3

วิกฤติเศรษฐกิจกับเศรษฐกิจไทย และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

โปรดอ่านหัวเรื่อง แนวคิด และวัตถุประสงค์ของตอนที่ 3.3 แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไป

หัวเรื่อง

3.3.1 สาเหตุและผลกระทบของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ

3.3.2 แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาทางเลือก : แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์

1. สาเหตุสำคัญของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในปี 2540 เกิดจากปัญหาโครงสร้าง
ทางเศรษฐกิจและกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจที่รัฐบาลเลือกใช้คือ ขนาดของการพึ่งพา
ภาคเศรษฐกิจระหว่างประเทศอยู่ในระดับสูง การเปิดเสรีทางการเงิน และสมรรถนะของการ
แข่งขันอุตสาหกรรมไทยมีแนวโน้มต่ำลง

2. ผลกระทบของวิกฤติเศรษฐกิจต่อเศรษฐกิจไทยที่สำคัญคือ อัตราการขยายตัว
ทางเศรษฐกิจชะลอตัวลง ภาวะหนี้สินของประเทศเพิ่มขึ้น การล้มละลายของธุรกิจ การ
เพิ่มขึ้นของการว่างงาน การเพิ่มขึ้นของกลุ่มคนยากจน และปัญหาคุณภาพชีวิต

3. แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง เป็นแนวคิดทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาประเทศ
เพื่อนำพาประเทศไปสู่การฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพ และวางรากฐานพัฒนาประเทศ
ให้เข้มแข็งยั่งยืน อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดี พอประมาณ และสามารถพึ่งตนเอง
ได้อย่างรู้เท่าทันโลก

วัตถุประสงค์

1. เมื่อศึกษาเรื่องที่ 3.3.1 "สาเหตุและผลกระทบของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ"
แล้วนักเรียนสามารถสรุปสาเหตุและผลกระทบของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจกับ
เศรษฐกิจไทยได้ถูกต้อง

2. เมื่อศึกษาเรื่องที่ 3.3.2 "แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาทางเลือก : แนวคิด
เศรษฐกิจแบบพอเพียง" แล้ว นักเรียนสามารถอธิบายสาระสังเขปของแนวคิดเศรษฐกิจ
แบบพอเพียงได้ถูกต้อง

เรื่องที่ 3.3.1

สาเหตุและผลกระทบของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ

นับแต่ปี พ.ศ.2538 เป็นต้นมาหรืออยู่ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 - 2539) เศรษฐกิจไทยเริ่มประสบกับปัญหาเศรษฐกิจคือ ปัญหาอัตราเงินเฟ้อเพิ่มสูงขึ้น ประกอบกับภาวะการส่งออกตกต่ำ ภาวะเงินทุนไหลเข้าชะลอตัวลง อัตราดอกเบี้ยอยู่ในระดับสูง ระบบสถาบันการเงินประสบกับปัญหาหนี้เสีย นักธุรกิจขาดความเชื่อมั่นในค่าเงิน และนับแต่ต้นปี 2540 และเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2540 ได้มีการเก็งค่าเงินบาทและโจมตีค่าเงิน ค่าเงินจึงผันผวนเป็นอันมาก นักลงทุนคาดการณ์ว่า รัฐบาลจะต้องลดค่าเงินบาทอย่างแน่นอน เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจการเงินของประเทศ ในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2540 รัฐบาลไทยได้ประกาศมาใช้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนลอยตัวแบบมีการจัดการ (Managed Floated System) (โดยที่ก่อนหน้านี้ ค่าเงินบาทของไทยได้อยู่ในระบบ อัตราแลกเปลี่ยนแบบตะกร้าเงิน) และวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะนับแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2540 เป็นต้นมา ได้นำไปสู่การตัดสินใจประกาศขอรับความช่วยเหลือจาก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Funds หรือเรียกย่อๆ ว่า IMF) พร้อมด้วยพันธกรณี

วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี 2540 ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยรวมเป็นอันมาก กล่าวคือ อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจลดต่ำลงธุรกิจรายย่อยและรายใหญ่ล้มละลาย ปัญหาหนี้เสียของสถาบันการเงิน และปิดบริษัทเงินทุนและหลักทรัพย์เป็นการถาวรจำนวน 56 แห่ง ตลอดจนปัญหาความตกต่ำของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ปัญหาหนี้สาธารณะและปัญหาการขาดดุลงบประมาณ อันเป็นข้อจำกัดของการจัดสรรทรัพยากรและการพัฒนาเศรษฐกิจระยะยาว ปัญหาการว่างงานก็เพิ่มมากขึ้นเนื่องจากมีคนงานถูกปลดออกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ปัญหาที่ซ้ำเติมให้เศรษฐกิจไทยประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจที่รุนแรงขึ้นคือ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ก็มีความรุนแรงขึ้น

สาเหตุสำคัญของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในปี 2540 และหลังจากนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจที่รัฐบาลเลือกใช้ดังต่อไปนี้

- (1) ขนาดของการเปิดประเทศ และการพึ่งพาภาคเศรษฐกิจระหว่างประเทศ
- (2) การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจการเงิน
- (3) สมรรถภาพของภาคอุตสาหกรรม

1. ขนาดของการเปิดประเทศและการพึ่งพาภาคเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

ขนาดของการเปิดประเทศ หมายถึง มูลค่าการค้าขายของไทย (มูลค่าส่งออกบวกนำเข้า) คิดเป็นร้อยละเท่าไรของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ถ้าหากสัดส่วนของมูลค่าส่งออกบวกด้วยนำเข้าอยู่ในระดับสูงแสดงว่า เศรษฐกิจไทยมีการพึ่งพาภาคการค้าระหว่างประเทศอยู่ในระดับสูง

นับแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) รัฐบาลไทยได้ใช้นโยบายส่งเสริมการค้าและลงทุนระหว่างประเทศเพื่อมีผลให้การส่งออกและการนำเข้าขยายตัวในระดับอัตราสูง ในระยะแรกของการพัฒนา (ก่อนปี พ.ศ.2515) รัฐบาลได้เริ่มใช้นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า หลังปี พ.ศ.2515 เป็นต้นมา รัฐบาลได้เลือกใช้สนับสนุนและนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก เศรษฐกิจไทยจึงพึ่งพาภาคการค้าระหว่างประเทศอยู่ในระดับสูง ทั้งการส่งออกและการนำเข้า (คือพึ่งพาตลาดต่างประเทศ) อยู่ในระดับสูง ในปี พ.ศ.2544 มูลค่าการค้าของไทยเท่ากับร้อยละ 77 ของ

ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ดังนั้นเมื่อเศรษฐกิจโลกได้ชะลอตัวลง หรือประเทศคู่ค้าสำคัญของไทยกีดกันทางการค้าหรือมีการตั้งกำแพงภาษีนำเข้า จึงมีผลให้สินค้าออกของเราขายไม่ค่อยได้ จึงมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและการจ้างงานภายในประเทศชะลอตัวนั่นเอง

นอกจากนี้หากพิจารณาถึงลักษณะการพึ่งพาของผลผลิตสินค้าไทยในตลาดโลก มีลักษณะการกระจุกตัวค่อนข้างสูง ซึ่งมีผลต่อความเสี่ยงในด้านการตลาดเนื่องจากความผันผวนของตลาดโลก กล่าวคือ สินค้าการส่งออกจากภาคเกษตรกรรม ยังคงพึ่งพาสินค้าหลักเพียง 6 ชนิดเท่านั้น คือ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด ปาล์มน้ำมัน และยางพารา (โดยที่รายได้จากผลผลิตเกษตรกรรม 6 ชนิดสูงถึงร้อยละ 60.7 ของรายได้จากการส่งออกสินค้าเกษตรกรรมทั้งหมด) ในขณะที่รายได้จากภาคอุตสาหกรรมยังคงกระจุกตัวเฉพาะอุตสาหกรรมหลัก ๆ คือ อุตสาหกรรมเครื่องดื่ม สิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม ปิโตรเลียม เครื่องจักรกล และอิเล็กทรอนิกส์ ทำให้สินค้าเหล่านี้มีขนาดจำกัด และมีความเสี่ยงสูงที่จะเผชิญกับการชะลอตัวในการส่งออก หากประเทศคู่ค้าใช้นโยบายกีดกันทางการค้า นอกจากนี้โครงสร้างอุตสาหกรรมของไทยบางประเภท อาทิ อุตสาหกรรมรถยนต์ อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมเครื่องไฟฟ้า มักจะเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ต้องใช้เงินลงทุนเป็นจำนวนมาก และต้องใช้เครื่องจักรจากต่างประเทศ จึงมีผลให้ไทยต้องสูญเสียเงินตราต่างประเทศในการนำเข้าเครื่องจักร เช่น ในปี 2539 มูลค่าการนำเข้าสินค้าสำคัญสินค้าเข้าที่สำคัญ 10 รายการ ประกอบด้วยเครื่องจักรไฟฟ้า แผงวงจรไฟฟ้า เครื่องจักรในอุตสาหกรรม เคมีภัณฑ์ น้ำมันดิบ แผงวงจรไฟฟ้า เหล็กและเหล็กกล้า เครื่องคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ เครื่องบิน เรือ และอุปกรณ์การบิน เครื่องมือวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ รวมกันแล้วสูงถึง 1.8 ล้านบาท ซึ่งเป็นตัวเลขการสั่งสินค้านำเข้าที่สูงมาก

นอกจากจะพึ่งพาการส่งออกและการนำเข้าในระดับสูง เศรษฐกิจไทยยังคงพึ่งพาเงินทุนจากต่างประเทศในระดับสูง มีผลให้หนี้ต่างประเทศของไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ หนี้ต่างประเทศของไทยในปี พ.ศ.2533 สูงถึง 29,300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และเพิ่มเป็น 82,600 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี2539 ตัวเลขหนี้ที่สูงขึ้นแสดงว่า ทรัพยากรที่ใช้อยู่ในการพัฒนาเศรษฐกิจไม่ได้ใช้ภายในประเทศ แต่ขึ้นอยู่กับทรัพยากรจากต่างประเทศ ปัญหาหนี้สินต่างประเทศระดับสูงเป็นปัจจัยที่สำคัญหนึ่งที่ทำให้วิกฤติเศรษฐกิจรุนแรงขึ้น เพราะมีเงินทุนไหลออกมากขึ้น ซึ่งมีผลกระทบต่อทุนกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ในปี2541 ประมาณว่าหนี้ต่างประเทศของไทยมีประมาณร้อยละ 60 ของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ

2. การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจการเงิน

ในช่วงที่เศรษฐกิจขยายตัวอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะในช่วงปี 2531-2537 ได้มีเงินทุนระยะสั้นจากต่างประเทศไหลเข้าเป็นอันมาก ส่วนหนึ่งรัฐบาลไทยไม่มีนโยบายควบคุมเงินทุนไหลเข้าและไหลออก โดยเฉพาะนับแต่ พ.ศ.2536 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยเปิดเสรีทางการเงิน การเปิดเสรีการเงินมีผลให้นักธุรกิจหรือนักลงทุนได้ก่อหนี้ต่างประเทศเป็นอันมาก ในกิจการต่าง ๆ ทั้งในรูปของการลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ อสังหาริมทรัพย์ลงทุนโดยตรง เช่น การสร้างโรงงานอุตสาหกรรม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ส่วนใหญ่เงินทุนไหลเข้า ได้เข้าไปลงทุนในกิจกรรมที่มีความเสี่ยง และ

ให้ผลตอบแทนสูงในระยะสั้น และมีได้ก่อให้เกิดสภาพการผลิตแก่ระบบเศรษฐกิจในระยะยาว และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจส่วนรวม อาทิ การลงทุนในอสังหาริมทรัพย์และการเก็งกำไรในตลาดหุ้น ซึ่งการลงทุนดังกล่าวนำไปสู่ปริมาณอสังหาริมทรัพย์มีมากเกินไป

ความต้องการ ในขณะที่เดียวกันก็มีการปั่นราคาหุ้นและราคาที่ดินสูงกว่าความเป็นจริงเป็นอันมาก ซึ่งราคาหุ้นและราคาที่ดินที่สูงมากเป็นลักษณะ เศรษฐกิจแบบฟองสบู่ มิได้สะท้อนภาพของความต้องการซื้อขายที่แท้จริง

ภาวะการณ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการใช้จ่าย บริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยเป็นอันมาก มีการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันที่ดินเพื่อกู้เงิน โดยนำมาลงทุนในกิจการที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิตมากนัก เช่น สนามกอล์ฟ เกิดสินเชื่อที่ด้อยคุณภาพ เพราะมีการประเมินราคาหลักทรัพย์สูงเกินความเป็นจริง ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลก็ไม่ได้ตรวจสอบและกำกับการให้สินเชื่อของสถาบันการเงินอย่างเข้มงวด ผลที่ตามก็คือ สินเชื่อที่ด้อยคุณภาพได้ขยายตัวเป็นอันมาก ปัญหาดังกล่าวได้ขยายไปสู่ภาคการเงินและเสถียรภาพของสถาบันการเงินและหนี้สูญของสถาบันการเงิน และความสามารถในการชำระหนี้ต่างประเทศ ส่งผลต่อความไม่เชื่อมั่นต่อระบบสถาบันการเงิน เพราะกลัวจะเกิดหนี้เสียตามมา มีผลให้นักลงทุนได้ส่งเงินออกนอกประเทศ จึงกระทบกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการจ้างงาน

นอกจากนี้ การเปิดเสรีทางการเงิน ได้มีผลต่อพฤติกรรมการใช้เงินและการบริโภคเป็นอันมาก ในช่วงที่เศรษฐกิจขยายตัวในอัตราที่สูง ได้ส่งผลให้รายได้ของคนไทยส่วนใหญ่ในรูปของตัวเงินสูงขึ้น มีผลโดยตรงต่อการกระตุ้นการใช้จ่ายสินค้ามากขึ้น โดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศ เครื่องสำอาง เหล้า บุหรี่ การใช้จ่ายซื้อรถยนต์ การนำเข้าความบันเทิงจากต่างประเทศ รวมทั้งการเดินทางท่องเที่ยวต่างประเทศ พฤติกรรมดังกล่าวมีผลให้เศรษฐกิจไทยได้ประสบกับเงินตราต่างประเทศไหลออกเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีผลซ้ำเติมภาวะเศรษฐกิจของประเทศเป็นอันมาก ในขณะเดียวกันความก้าวหน้าและบริการของระบบสินเชื่อและบริการทางการเงิน เช่น บัตรเครดิตในรูปแบบต่าง ๆ มีผลต่อการใช้จ่ายของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น ผลที่ตามมาก็คือการใช้จ่ายสูงกว่าการออม จึงมีผลให้หนี้ต่างประเทศเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2541)

3. สมรรถภาพของอุตสาหกรรมไทย

ในภาคอุตสาหกรรมในช่วงเกิดก่อนวิกฤติเศรษฐกิจมีขีดความสามารถตกต่ำ รายงานของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สรุปว่า

"การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ทำให้โครงสร้างการลงทุนและการเคลื่อนย้ายทรัพยากรทุนและแรงงานไปสู่กิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนระยะสั้น ซึ่งเป็นการแข่งขันการใช้ทรัพยากรกับการผลิต เป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน จากการผลิตสินค้าที่พึ่งแรงงานไร้ฝีมือไปสู่สินค้าคุณภาพและการใช้เทคโนโลยี ประกอบกับในระยะที่ผ่านมา การปรับโครงสร้างการผลิตให้มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นด้วยการนำเอาเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ยังไม่ก้าวหน้า รวมทั้งยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการลดต้นทุนการผลิต และการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ทำให้ขีดความสามารถในการแข่งขันลดลง เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้การส่งออกของประเทศในปี 2539 ลดลงในอัตราร้อยละ 0.2 เมื่อเทียบกับปี 2538 ส่งผลให้เศรษฐกิจที่กำลังประสบปัญหาเสถียรภาพและความอ่อนแอของสถาบันการเงินเข้าสู่ภาวะวิกฤติ" (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2541)

การศึกษาเรื่องขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศเริ่มมีแนวโน้มลดลงในทุกกลุ่มสินค้า โดยเฉพาะสินค้าที่ใช้แรงงานมาก ดังจะเห็นจาก ดัชนีวัดความสามารถส่งออกโดยเปรียบเทียบ (relative performance index) พิจารณาจากสัดส่วนสินค้าส่งออกของไทยในสินค้าแต่ละประเภท เปรียบเทียบกับสินค้าส่งออกประเภทเดียวกันของประเทศคู่แข่ง เมื่อพิจารณาจากตลาดหลัก คือ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และสหภาพยุโรป พบว่าความสามารถส่งออกของไทยในกลุ่มสินค้าที่ใช้แรงงานเริ่มมีแนวโน้มลดลงอย่าง

ต่อเนื่องนับแต่ปี 2534 เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอินโดนีเซีย จีน และอินเดีย ส่วนการส่งออกของกลุ่มสินค้าที่ใช้เทคโนโลยี เริ่มมีแนวโน้มสูญเสียความสามารถในการแข่งขันเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศจีนและมาเลเซีย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) การตกต่ำของความสามารถในการแข่งขันจึงมีผลให้อุตสาหกรรมส่งออกของไทยได้ขยายตัวอย่างเชื่องช้า และเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะวิกฤติ

ผลกระทบของวิกฤติเศรษฐกิจ*

ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวม และผลกระทบต่อการพัฒนาคนและสังคม โดยเฉพาะในช่วงพ.ศ.2540-2543 โดยในที่นี้จะกล่าวถึงโดยสังเขป

ในแง่ของผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวม มีผลให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจชะลอตัวลงเป็นอันมาก ในช่วง 3 ปีแรกของแผนฯ 8 (พ.ศ.2540-2542) อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจของภาคเกษตรกรรมขยายตัวเท่ากับร้อยละ 0.8 และภาคอุตสาหกรรมเท่ากับร้อยละ 0.4 ในช่วงเวลาเดียวกัน ซึ่งมีผลให้รายได้ของคนไทยลดลงในปี พ.ศ.2540 รายได้ประชาชาติต่อหัวต่อปีของคนไทยเท่ากับ 75,991 บาท และลดลงเท่ากับ 73,771 บาท ในปี 2542 นอกจากนี้อัตราเงินเฟ้อได้เพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากค่าเงินบาทที่อ่อนตัวลง ได้สร้างแรงกดดันให้ต้นทุนวัตถุดิบที่เป็นสินค้านำเข้ามีราคาสูงขึ้น รวมทั้งค่าขนส่งและค่าบริการสาธารณูปโภคสูงขึ้นตามราคาน้ำมัน ในปี 2540 อัตราเงินเฟ้อตลอดทั้งปีสูงขึ้นอยู่ในระดับร้อยละ 6 และเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 8.1

ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจมีผลสำคัญต่อการซ้ำเติมภาวะหนี้สินของประเทศเป็นอันมาก การปล่อยให้ค่าเงินบาทลอยตัวในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2540 มีผลให้ค่าเงินบาทที่อ่อนตัวลงเป็นอันมาก กล่าวคือจาก 1 ดอลลาร์สหรัฐเท่ากับ 25 บาท มาเป็นประมาณ 43-48 บาท ในช่วงครึ่งปีหลังของปี 2540 และหลังจากนั้นค่าเงินบาทอยู่ในช่วงประมาณ 43-45 บาท (พ.ศ.2541-2545) ภาวะการลดลงของค่าเงินบาทได้ส่งผลกระทบต่อภาระหนี้ต่างประเทศเป็นอันมาก เพราะดอกเบี้ยที่ต้องชำระคืนเพิ่มสูงเป็นอันมาก (ก่อนเกิดวิกฤติกู้มาในอัตราเพียง 1 ดอลลาร์เท่ากับ 25 บาท) ในปี 2533 ประเทศไทยเป็นหนี้ต่างประเทศ 29,300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และเพิ่มเป็น 82,600 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี 2539 และเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจขึ้นในปี 2540 ไทยเป็นหนี้ต่างประเทศสูงถึง 109,300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ จำแนกเป็นหนี้ภาครัฐ 24,700 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เป็นหนี้ภาครัฐ 24,700 ล้านดอลลาร์ หนี้ภาคเอกชน 85,200 ล้านดอลลาร์ หรือคิดเป็นภาครัฐเท่ากับร้อยละ 22.5 และหนี้ภาคเอกชนเท่ากับ 77.5 ของหนี้ต่างประเทศทั้งหมด

แต่หลังจากนั้นเป็นต้นมา รัฐบาลเป็นฝ่ายกู้เงินมากระตุ้นปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ และใช้ล้มชุกขาดการ สถาบันการเงินเอกชน ผ่านกองทุนเพื่อการฟื้นฟู ธนาคารและสถาบันการเงิน ทำให้หนี้ภาครัฐเพิ่มมากขึ้นทั้งปริมาณและสัดส่วน ในปี 2543 ภาครัฐเป็นหนี้ต่างประเทศราวร้อยละ 57 ของหนี้ต่างประเทศทั้งหมด หนี้ต่างประเทศของภาครัฐเพิ่มจาก 24,700 ล้านดอลลาร์ ในปี 2540 เป็น 33,800 ล้านดอลลาร์ ในปี 2543 ขณะที่ยอดหนี้ต่างประเทศทั้งหมด (รวมทั้งภาครัฐและเอกชน) ลดลงจาก 109,300 ล้านดอลลาร์ ในปี 2540 เป็น 80,200 ล้านดอลลาร์ ในปี 2543 เพราะเอกชนต่างทยอยใช้หนี้ต่างประเทศ จนหนี้เอกชนลดลง แต่หนี้ภาครัฐกลับเพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงว่าการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของรัฐบาลในช่วงหลังวิกฤติถึงปัจจุบัน เท่ากับเป็นการแปรหนี้ภาคเอกชนให้กลายเป็นหนี้ของภาครัฐ ซึ่งก็คือ หนี้ของประชาชน นั่นเอง ภาระหนี้ของประเทศที่สูงขึ้นย่อมเป็นผลกับการพัฒนาเศรษฐกิจระยะยาว เพราะเอกชนและรัฐบาลต้องนำเงินจำนวนหนึ่งไปใช้หนี้ต่างประเทศ เงินที่เหลือสำหรับการพัฒนาธุรกิจและประเทศจึงเหลือน้อยลง ในปี 2543-2544 ภาระหนี้ต่างประเทศของไทยอยู่ประมาณร้อยละ 60-65 ของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ

ผลกระทบของวิกฤติเศรษฐกิจต่อคนและสังคม ก่อให้เกิดปัญหาคุณภาพของชีวิตของคนไทยมากยิ่งขึ้น เพราะภาวะวิกฤติเศรษฐกิจมีผลซ้ำเติมปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ กล่าวคือ ภาวะความยากจนที่มีแนวโน้มลดลงมาโดยตลอดในช่วงก่อนวิกฤติกลับเพิ่มสูงขึ้น จำนวนคนยากจนเท่ากับ 6.8 ล้านคน ในปี 2539 และเพิ่มเป็น 9.9 ล้านคน ในปี 2542 (หรือเพิ่มขึ้นเท่ากับ 3.1 ล้านคน ในช่วงพ.ศ.2539-2542)

นอกจากนี้ จำนวนคนว่างงานจากการถูกปลดออกเพราะการล้มละลายของธุรกิจก็เพิ่มขึ้นมากกว่าช่วงก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจเกือบ 1 ล้านคน รายได้ของครัวเรือนได้ลดลงเป็นอันมาก ตัวเลขการเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนในช่วงครึ่งปีแรกของปี 2542 กับช่วงครึ่งปีแรกของปี 2541 พบว่า ร้อยละ 41.4 ของจำนวนครัวเรือนมีรายได้ลดลง ร้อยละ 52.4 มีรายได้ใกล้เคียงกัน และมีเพียงร้อยละ 6.2 มีรายได้เพิ่มขึ้น กลุ่มคนที่มีรายได้ลดลงคือผู้ดำเนินธุรกิจตนเองที่มีใช้เกษตร รองลงมาคือ คนงานในภาคเกษตร ผู้ถือครองทำการเกษตร ผู้ปฏิบัติงานในกระบวนการผลิตและการก่อสร้าง ครัวเรือน กลุ่มที่ได้รับผลกระทบทางด้านรายได้ลดน้อยลงน้อยที่สุดคือ ผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพ วิชาการ และบริการ

รายได้ที่ลดลงมีผลต่อปัญหาสังคม กล่าวคือ รายได้ที่ลดลงมีผลให้อัตราการเรียนต่อของนักเรียนในระดับต่าง ๆ ลดต่ำลง จึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสติปัญญา โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ยากจนหรือด้อยโอกาส ในปี 2540 มีนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มัธยมศึกษาปีที่ 3 มัธยมศึกษาปีที่ 6 และระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพปีที่ 3 ที่ไม่เรียนต่อและต้องออกมาหางานทำจำนวนทั้งสิ้น 188,915 คน

นอกจากนี้เมื่อรายได้ที่แท้จริงลดลง ย่อมมีผลต่อปัญหาความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และก่อปัญหาอาชญากรรมรุนแรงขึ้น (ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการว่างงานทั้งแรงงานไทยและแรงงานต่างชาติที่เข้ามาอยู่ทั่วประเทศเกือบ 1 ล้านคน) นอกจากนี้ระดับรายได้ที่ลดลงของกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนที่ได้รับผลกระทบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ กลุ่มคนว่างงานนานซึ่งถูกยกเลิกสวัสดิการและการคุ้มครองด้านสุขภาพ ตลอดจนกลุ่มผู้มีรายได้น้อยที่ต้องเผชิญกับปัญหาค่าครองชีพที่เพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มจะมีปัญหาสุขภาพจิตสูงขึ้น

กิจกรรม 3.3.1

1. ให้อธิบายสาเหตุและตัวเร่งของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของไทยในปี 2540 และหลังจากนั้นโดยสังเขป

2. ให้อธิบายผลกระทบของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจต่อเศรษฐกิจไทยโดยสังเขป (โปรดเขียนคำตอบในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.3 เรื่องที่ 3.3.1 กิจกรรมที่ 3.3.1)

เรื่องที่ 3.3.2

แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาทางเลือก : แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

1. ความเบื้องต้น

วิกฤติเศรษฐกิจไทยที่เกิดขึ้นในปี 2540 มีเพียงแต่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยอย่างรุนแรงและยาวนาน แต่ทว่ามีความสำคัญต่อการทบทวนแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยเป็นอันมาก เป็นที่เชื่อกันว่าลักษณะของวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมีเพียงเกิดจากลักษณะของโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะพึ่งพาเศรษฐกิจโลกเป็นอันมากไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาสินค้าการส่งออก การนำเข้า เงินทุน เทคโนโลยีเป็นอันมาก หากแต่เกิดจากเส้นทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีลักษณะส่งเสริมและสนับสนุนภาคเศรษฐกิจเมือง เช่น ภาคอุตสาหกรรมและบริการ ธุรกิจการเงินและการธนาคารเป็นสำคัญ ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมที่เป็นที่อยู่อาศัยคนส่วนใหญ่ของประเทศได้รับการพัฒนาทางเศรษฐกิจน้อยกว่าที่ควรจะเป็น เจตนารมณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมาให้ความสำคัญต่อการเลือกกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นการเจริญเติบโตอย่างไม่สมดุล (unbalanced growth) ดังจะเห็นว่า เป้าหมายการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภาคอุตสาหกรรมกำหนดไว้ให้สูงกว่าภาคเกษตรกรรม

นอกจากนี้ได้ใช้มาตรการภาษีเพื่อช่วยเหลือการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นอันมาก อาทิ การตั้งกำแพงภาษีนำเข้า การยกเว้นภาษีหรือลดหย่อนภาษีเครื่องจักรและวัตถุดิบเพื่อใช้ในการประกอบการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ทั้งกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าและอุตสาหกรรมส่งออก ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมถูกเก็บภาษีอย่างหนัก เช่น พรึเมียมข้าวหรือภาษีส่งออกข้าว ผลตามมาก็คือความแตกต่างระหว่างรายได้ของภาคเมืองกับชนบท โดยเฉพาะกรุงเทพฯ กับภูมิภาคอื่น ๆ นับวันจะแตกต่างกันมากขึ้นเรื่อย ๆ

แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จะมีผลให้สัดส่วนประชากรที่จัดว่าเป็นคนจนได้ลดลงเรื่อย ๆ (หรือบุคคลที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน) แต่สัดส่วนคนจนเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมดก็ลดลงช้า ในปี 2542 จำนวนคนยากจนในประเทศยังมีสูงถึง 9.9 ล้านคน (หรือคิดเป็นร้อยละ 15.9 ของประชากรทั้งประเทศ) กลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบไม่สมดุลได้มีผลสำคัญต่อการดึงดูดแรงงาน "ราคาถูก" จากไร่นาเข้าสู่เมืองเพื่อไปหางานทำในโรงงานอุตสาหกรรมและภาคบริการอื่นๆ ผลที่ตามมาก็คือ ผู้คนได้อพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองเป็นอันมาก และมีผลอย่างยิ่งยวดต่อการล่มสลายของสังคมในชนบท ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จึงมักจะเป็นแต่คนแก่และเด็ก ในขณะที่ผู้คนในเขตเมืองได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น ตัวเมือง

ของกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ ๆ รอบ ๆ กรุงเทพฯ ได้แผ่ขยายออกไปอย่างรวดเร็ว จำนวนประชากรของกรุงเทพฯ ก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงปี 2504 ประชากรของกรุงเทพฯ มีประมาณ 1.8 ล้านคน แต่ในปี 2544 ได้เพิ่มขึ้นถึงกว่า 8 ล้านคนแม้ว่ากรุงเทพฯ จะเป็นเมืองที่รุ่งเรืองและเจริญเติบโตมาในอดีต แต่ก็มีอัตราการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะหลังปี 2504 เป็นต้นมา กรุงเทพฯ เป็นทั้งเมืองหลวง เมืองท่า ตลอดจนเป็นศูนย์กลางด้านการค้าและอุตสาหกรรม และเป็นตลาดแรงงานนอกภาคเกษตรที่ใหญ่ที่สุดของกรุงเทพฯ จึงเต็มไปด้วยตึกใหญ่โต หรือมหานครที่เต็มไปด้วยตึกทึบและหอกระจุก เช่น คอนโดมิเนียม สำนักงาน และห้างสรรพสินค้า ในขณะที่เดียวกันก็มีสลัมอยู่เป็นจำนวนมากที่เป็นที่อยู่อาศัยของผู้อพยพจากต่างถิ่น

การเจริญเติบโตของเมืองกรุงเทพฯ ได้ขยายไปยังเมืองรอบ ๆ เช่น นนทบุรี ตลอดจนภูมิภาคอื่น ๆ เช่น เมืองในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออก เช่น ชลบุรี จะเขิงเทรา ระยอง เป็นต้น โดยเฉพาะมีการไหลเข้าเงินทุนจากต่างประเทศจากญี่ปุ่นเป็นอันมาก นับแต่ปี 2531 โรงงานอุตสาหกรรมได้เพิ่มขึ้นเป็นอันมากในภูมิภาคเหล่านั้น นอกจากนี้มีความพยายามจะดึงดูดทุนต่างประเทศเข้ามาโดยการปล่อยเสรีการเงินในปี 2536 โดยเอกชนสามารถกู้ยืมเงินโดยผ่าน กิจการวิเทศธนกิจ (Bangkok International Banking Facilities : BIBF) ทำให้การกู้ยืมจากต่างประเทศเข้ามาเป็นอันมาก แต่เป็นที่สังเกตว่า เงินทุนเหล่านี้กลับนำไปใช้ในสิ่งที่สามารถสร้างกำไรสูงและได้คืนเร็ว คือ ตลาดหุ้นและอสังหาริมทรัพย์

ในปี 2540 การลงทุนเกี่ยวกับที่ดินมีมากถึงร้อยละ 50 ของการลงทุนทั้งหมด การก่อสร้างอสังหาริมทรัพย์ได้ล้นเหลือเป็นอันมาก และการขยายตัวของธุรกิจดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการก่อให้เกิดวิกฤติเศรษฐกิจการเงินและวิกฤติเศรษฐกิจในระยะต่อมา ในขณะเดียวกันการส่งออกชะลอตัว เนื่องจากต้นทุนการส่งออกของสินค้าสูงกว่าประเทศเพื่อนบ้าน ความเชื่อมั่นต่อเศรษฐกิจไทยลดลง ทุนต่างประเทศได้ถอนตัวออกไป

อาจกล่าวได้ว่านับแต่ปี 2504 เป็นต้นมา การพัฒนาประเทศในแนวทางการพัฒนาที่ไม่สมดุล โดยเน้นภาคเมืองและอุตสาหกรรมมากกว่าภาคชนบทและเกษตรกรรม และพึ่งพาต่างประเทศในระดับสูง ทั้งในด้านตลาดต่างประเทศ เงินทุน วัตถุดิบ และเทคโนโลยี แต่เป็นปัจจัยเร่งรัดให้เกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งมีเพียงแต่เกิดในภาคเศรษฐกิจในภาคตัวเมืองแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดขึ้นกับภาคเศรษฐกิจชนบท ตลอดจนเกิดวิกฤติในด้านต่าง ๆ ได้แก่ วัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศด้วย

จากวิกฤติการณ์เศรษฐกิจและวิกฤติการณ์ด้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นของสังคมไทยดังกล่าวมาแล้ว ได้มีความพยายามเสนอแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศทั้งเพื่อแก้ไข ปัญหาในระยะสั้นและระยะยาว นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อความผาสุกของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาทางเลือกที่สำคัญมีอย่างน้อย 4 แนวคิด คือ (1) ทฤษฎีใหม่และแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง (2) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (3) แนวคิดการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (4) แนวคิดพัฒนาเชิงนิเวศวิทยา (สาระของแนวคิดโปรดดูใน กลุณี และ ปี ยะศิริ (2542))

แม้ว่าแนวคิดทั้งสี่จะแตกต่างกันบ้างในแนวคิดและวิธีการ แต่แนวคิดทั้งสี่ก็มีจุดร่วมกันคือ (1) ต้องการทบทวนแนวทางการพัฒนาประเทศโดยใช้แนวทางทุนนิยม และการครอบงำของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เป็นแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศ (2) จุดเน้นที่จะสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในภูมิภาคและชนบทให้สามารถพึ่งตนเองได้ และอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี โดยมีเศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคงเป็นตัวนำ เพราะการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาได้ผลให้เศรษฐกิจเกษตรกรรม ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของคนส่วนใหญ่ของประเทศ ประสบกับความทุกข์ยาก ชุมชนล่มสลาย สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ฯลฯ ในขณะที่ภาค

เมืองแม่คนบางกลุ่มจะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาแต่ก็มีคนจำนวนมากประสบกับปัญหาตงานธุรกิจล้มละลาย หนี้สิน สุขภาพจิตเสื่อมทราม อาชญากรรม ฯลฯ

เหตุที่ปัญหาดังกล่าวได้ดำรงอยู่และเพิ่มขึ้น เพราะแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมมีลักษณะ (1) ได้เน้นวัตถุนิยมที่กระตุ้นให้ผู้คนเกิดกิเลสตัณหา ใฝ่แสพ และครอบครองวัตถุและเงินตรา โดยมุ่งประโยชน์ส่วนตัวตนเป็นสำคัญ (2) ลดทอนชีวิตมนุษย์จนเหลือเพียงมิติทางเศรษฐกิจและแยกเศรษฐกิจออกจากคุณค่าทางจิตใจ คุณค่าทางสังคมและธรรมชาติ (3) ความไม่เป็นธรรมและไร้มนุษยธรรมในการพัฒนา (พระไพศาล วิสาโล อ้างใน กุลลณี และปิยะศิริ 2542 : 514)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในระยะเวลาหลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นได้กลายเป็นหัวข้อที่ถกเถียงสาธารณะที่สำคัญและมีความหมายมากที่สุดในประเทศไทย เพราะบุคคลและองค์กรในประเทศไทย ได้เห็นถึงความจำเป็นที่ควรจะหาแนวทางเลือกใหม่ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เช่นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เป็นแผนที่อัญเชิญ ทฤษฎีใหม่และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากภาวะวิกฤติสามารถดำรงได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน นอกจากนี้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้มีแผนเกี่ยวกับการเสริมฐานรากของสังคมให้เข้มแข็ง รวมทั้งการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นให้ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

2. ทฤษฎีใหม่และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

"เศรษฐกิจพอเพียง" เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตและมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี"*

"เศรษฐกิจพอเพียง" ไม่ได้หมายความว่า ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค (ประเวศ 2542 : 4) แต่เป็นแนวทางการพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้เข้มแข็ง ได้สมดุลและเจริญเติบโตแบบยั่งยืนในทรรศนะของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี "เศรษฐกิจพอเพียง" หมายถึงพอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการ คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ดำรงชีพ และทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหารและสิ่งแวดล้อมและได้ทั้งเงิน

4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน และปัญหาสิ่งแวดล้อม

5. ปัญหาพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม

6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง

7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ুবวาบ เดี่ยวจนเดี่ยวรวยแบบกะทันหัน เดี่ยวดกงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนั้นประสาทมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกิน จึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เพียยน รุนแรง ฆ่าตัวตาย ดิทยา เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี (ประเวศ 2542 : 4-6)

*ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยและพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณในการปรับปรุงแก้ไข ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเผยแพร่สำหรับเป็นแนวทางการปฏิบัติต่อไป

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล (อ้างใน กุลลินี 2542 : 525) ได้จำแนก "เศรษฐกิจพอเพียง" ออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับบุคคลและระดับประชาคม กล่าวคือ "เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล" หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาอดตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด "เศรษฐกิจในระดับประชาคม" หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ หลักการสำคัญของทฤษฎีใหม่ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมี 3 ขั้นตอน คือ (ประเวศ 2542 : 6-7 กุลลินี 2542 : 522, 4-19)

ขั้นที่หนึ่ง : ผลิตอาหารเพื่อบริโภค ที่เหลือจึงเอาไว้อขาย

เนื่องจากปัญหาทางการเกษตรของไทยมักเกิดจากปัญหาภัยแล้งจากการขาดแคลนน้ำ เกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศอยู่นอกเขตชลประทานจึงต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ดังนั้นทฤษฎีใหม่จึงเป็นการเน้นการแก้ปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารก่อน โดยเน้นให้แต่ละครัวเรือนควรมีแหล่งอาหารโดยเฉพาะข้าวให้พอเพียงต่อการบริโภค ซึ่งโดยปกติแล้วครัวเรือนเกษตรกรต้องการให้มีผลผลิตข้าว เพื่อให้บริโภคได้เพียงพอตลอดปี ครัวเรือนนั้นควรทำนาราว 5 ไร่

นอกเหนือจากข้าว เพื่อเสริมความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือน นอกจากจะจัดสรรพื้นที่เพื่อทำนาแล้ว การเกษตรตามทฤษฎีใหม่ก็ได้เสนอให้นำพื้นที่ส่วนที่เหลือมาทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นสวนครัว ไม้ผลยืนต้น พืชไร่ เลี้ยงปศุสัตว์ และเลี้ยงปลา เพื่อเป็นรายได้เสริมและลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน ดังนั้นในพื้นที่การเกษตรที่เกษตรกรถือครองโดยเฉลี่ย 10-15 ไร่ ก็ควรจัดสรรที่ดินออกเป็นดังนี้

(1) ร้อยละ 30 ของพื้นที่ ขุดสระน้ำที่จะบรรจุได้ประมาณ 10,000 ลูกบาศก์เมตร เพื่อเก็บไว้ในช่วงฤดูแล้ง และสามารถเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้

(2) ร้อยละ 30 ของพื้นที่ ไร่เพาะปลูกพืชผักสวนครัว หรือปลูกไม้ผลไม่ยืนต้น เศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

(3) ร้อยละ 30 ของพื้นที่ใช้ในการทำนาหรือปลูกข้าวเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหาร

(4) ร้อยละ 10 ของพื้นที่ เป็นบริเวณปลูกสร้างบ้านและสิ่งก่อสร้างเพื่อที่อยู่อาศัย กิจกรรมเชิงระบบของการเกษตรของทฤษฎีใหม่ที่สำคัญ คือ

(1) กิจกรรมด้านแหล่งน้ำ คือ การใช้น้ำเพื่อการเกษตร ปลูกและบริโภคในครัวเรือน ตลอดจนเลี้ยงปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ อนึ่งในฤดูแล้งในบริเวณสระน้ำ ร่องสวนและคูคลองธรรมชาติอาจจะแห้งหรือมีน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และใช้ ปลูกบริโภคในครัวเรือนเกษตรกร ดังนั้นควรมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่รองรับไว้เติมน้ำในฤดูแล้งแก่สระน้ำในไร่นา เช่น น้ำจากเขื่อน สระน้ำขนาดใหญ่ เหมือน ฝายทดน้ำ ห้วย หนอง คลองบึง ตามธรรมชาติ เป็นต้น

(2) กิจกรรมด้านอาหาร ได้แก่ การผลผลิตเพื่อใช้เป็นอาหารสำหรับการบริโภคของเกษตรกรและสัตว์เลี้ยง เช่น ข้าว พืชไร่ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง ทานตะวัน งา ละหุ่ง พืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้นบางชนิด (มะพร้าว กล้วย มะละกอ ฝรั่ง) สัตว์น้ำ (กบ ปู ปลา กุ้ง หอย) การเลี้ยงสัตว์ปีก และสัตว์ใหญ่ เป็นต้น

(3) กิจกรรมด้านรายได้ ได้แก่ กิจกรรมในมิติด้านเศรษฐกิจที่พิจารณารายได้ที่เกิดขึ้นจากระบบเกษตรทฤษฎีใหม่ อาทิ รายได้รายวัน ได้แก่ กิจกรรมพืชหลัก (ผักบุง ผักกะเจด ตะไคร้ ขิง ข่า กระเพรา) กิจกรรมด้านสัตว์ สัตว์ปีก ให้ผลผลิตเป็นไข่ เช่น ไก่ เป็ด นกกระทา และการเลี้ยงโคนม รายได้รายสัปดาห์ ได้แก่ ไม้ดอกไม้ประดับ ผักบางชนิด เช่น ชะอม กระถิน และผักกินใบ รายได้รายเดือน หรือตามฤดูกาลผลิต 2-4 เดือน ได้แก่ การทำนา การทำไร่ การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ (การเลี้ยงสัตว์ปีก เพื่อผลิตเนื้อ การเลี้ยงสุกร แม่พันธุ์ผลิตลูก การเลี้ยงโคนมและสุกรขุน และการเลี้ยงสัตว์น้ำ (ปลา กบ เป็นต้น) รายได้รายปี ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมไม้ผลไม้ยืนต้น พืชไร่ อายุยาว เช่น มันสำปะหลัง สับปะรด อ้อย การเลี้ยงสัตว์ใหญ่ โคเนื้อ โคขุน สุกร เป็นต้น

(4) กิจกรรมพื้นที่บริเวณบ้าน ได้แก่ กิจกรรมในพื้นที่บ้านมีทั้งการเพาะปลูกพืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ดอกไม้ประดับ ไม้ผลไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์ และการเพาะเห็ดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในบ้าน

ภาพที่ 3.6 แบบจำลองทฤษฎีใหม่ (พ.ศ.2539)

ขั้นที่ 2 : รวมตัวกันในกลุ่มหรือสหกรณ์เพื่อการผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน) ด้านการตลาด (การจำหน่ายผลผลิต) ด้านการศึกษา (โรงเรียน ทุนการศึกษา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก) และด้านสวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้) ด้านสังคมและศาสนา โดยมีการรวมกันดังกล่าวสามารถทำได้ในรูปแบบการต่าง ๆ เช่น เกษตร หัตถกรรม อุตสาหกรรม แปรรูปอาหาร ทำธุรกิจ บัมน้ำมัน เป็นต้น

ขั้นที่ 3 : ความร่วมมือของกลุ่มหรือสหกรณ์ในชุมชนกับองค์กรหรือภาคเอกชน ภายนอก โดยให้กลุ่มหรือสหกรณ์ในชุมชนติดต่อประสานงานกับองค์กรหรือภาคเอกชน หรือแหล่งเงิน ได้แก่ ธนาคาร และแหล่งพลังงาน ได้แก่ บริษัทน้ำมัน เพื่อตั้งและบริหาร โรงสี ตั้งและบริหารร้าน

สหกรณ์ ระดมทุนช่วยมาสนับสนุนในการดำเนินงานให้ก้าวหน้า ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของ

ประชาชนในชนบทให้ดีขึ้น ตลอดจนจนมีผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีใหม่ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้มีส่วนให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น และจะเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว เพราะ

(1) เป็นแนวทางที่เน้นถึงวัตถุประสงค์ด้านความมั่นคงทางด้านอาหารภายในครัวเรือน คน 1 คน บริโภคข้าวเปลือก 20 ถังต่อปี (โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่ทำกินน้อย ประมาณ 10-15 ไร่ ในเขตน้ำฝนก็สามารถมาหาอาหารกินอย่างพอเพียง)

(2) เป็นแนวทางที่เน้นการจัดการทรัพยากรไรระดับไร่นา สามารถใช้ประโยชน์นั้นเพื่อทำการเกษตร ทั้งการเพาะปลูกพืชและการประมง

(3) การแบ่งพื้นที่การเกษตรให้มีทั้งการทำนา การปลูกพืชไร่ และไม้ผล รวมทั้งบ่อ (สระน้ำ) เป็นการทำการเกษตรที่มีความหลากหลาย เพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และถ้ามีเหลือก็ไว้ขายเป็นรายได้สู่ครอบครัว

(4) การทำกิจการหลาย ๆ อย่าง จะช่วยให้เกษตรกรได้ใช้ทรัพยากรในไร่นาอย่างเต็มที่ และมีประสิทธิภาพ ช่วยเพิ่มความสมดุลของดิน สร้างสมดุลของนิเวศเกษตร ในขณะเดียวกันการปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น เป็นการเพิ่มปริมาณของต้นไม้ยืนต้นไว้ใช้สอยไม้ผลไว้บริโภค และมีพื้นที่ในครัวเรือน สร้างความชุ่มชื้นให้แก่ธรรมชาติ

(5) การมีแหล่งกักเก็บน้ำในไร่นาทั้งขนาดใหญ่หรือขนาดเล็กก็ตาม นับเป็นหัวใจสำคัญของการเกษตร เกษตรกรจะใช้น้ำอย่างประหยัดและเห็นคุณค่า อีกทั้งเป็นการเพิ่มปริมาณการเก็บกักน้ำได้เพิ่มขึ้น และรู้จักการรวมกลุ่มกันเพื่อการใช้น้ำ และช่วยกันดูแลรักษาสนับสนุนให้เกิดความสามัคคีในชุมชน

(6) ในแง่ของการตลาดเกษตรกรสามารถขายข้าวและพืชผลการเกษตรในราคาสูง ไม่ถูกกดราคา และในขณะเดียวกันก็สามารถซื้อเครื่องอุปโภคในราคาต่ำกว่าสหกรณ์ซึ่งขายราคาขายส่ง

(7) เน้นให้ชุมชนและกลุ่มเกษตรกรต้องมีความเข้าใจในการจัดการไร่นาของตนเอง เป็นศูนย์กลาง ตั้งปัญหาด้วยตนเอง มีการรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์เพื่อสร้างประสิทธิภาพการผลิตและการตลาดสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรสร้างอำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจ หรือร่วมมือร่วมค้ำกับธุรกิจและต่อรองผลประโยชน์กับสถาบันการเงิน เช่น ธนาคาร เป็นต้น

(8) เมื่อเกษตรกรถือครองที่ดินและดำรงชีวิตครอบครัวอย่างพอมีพอกินแล้ว ก็จะลดปัญหาการละทิ้งถิ่นที่อยู่และลดปัญหาในชุมชนเมือง

โครงการตามแนวทาง "ทฤษฎีใหม่" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือโครงการที่พัฒนาและศูนย์ศึกษาการพัฒนาตามแนวทาง "ทฤษฎีใหม่" มีกระจายตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยทั้ง 4 ภาค เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดมงคลชัยพัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี โครงการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่ตำบลหนองกรด อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ (วัดศรีอุทุมพร) โครงการสาธิตทฤษฎีใหม่บ้านแดนสามัคคี อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลสามพระยา อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลสนามไชย อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านนาคเค้า ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลกะลวอเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส (กุลลินี 2542 : 526)

3. กรณีตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 1 นายทองสุข และนางสว่าง พิมลา ตำบลเขาหินพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ครอบครัวนี้มีที่ดิน 19 ไร่ เดิมใช้ทำนาปี ได้ข้าวประมาณ 500 ถัง เมื่อเสร็จจากหนานา นายทองสุขก็ออกไปรับจ้างทำงานก่อสร้าง ภายหลังจากเข้าร่วมโครงการ

ทฤษฎีใหม่ตั้งแต่ปี 2538 ได้มีการใช้ที่ดินโดยที่นา 5 ไร่ สวนผลไม้ 4 ไร่ ปลุกชมพู ส้มโอ กระทบ มะม่วง สวนมะลิ 1 ไร่ สระน้ำ ลานอเนกประสงค์ 3 ไร่ สามารถนำข้าวที่ปลูกไว้กิน ในครอบครัวและสามารถเก็บดอกมะลิไปขายได้ทุกวัน และพอบ้านไม่จำเป็นต้องออกไป ทำงานรับจ้าง ในอนาคตจะขยายแปลงไม้ผลให้มากขึ้น และจะได้รายได้จากสวนผลไม้ อีก ด้วย (กุลลินี 2542 : 526)

ตัวอย่างที่ 2 นายแพทย์อภิสิทธิ์ อ่างวรารังกูร แห่งโรงพยาบาลอุบลรัตน์ จังหวัด ขอนแก่น ส่งเสริมชาวบ้านใน 41 หมู่บ้าน ทำเกษตรผสมผสานมา 4 ปี ปรากฏว่าชาวบ้านมี อาหารกินเหลือเพื่อ หลุดหนี้มีเงินออม สุขภาพดี มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นเกือบ 100 คน มีต้นไม้เพิ่มขึ้น 200,000 ต้น (ถ้าคิดต้นละ 10,000 บาท เป็นมูลค่าเพิ่ม 2,000 ล้านบาท) นับเป็นการเพิ่มพูนทุนทุกทาง รวมทั้งทุนทางสิ่งแวดล้อมด้วย (ประเวศ 2542 : 7)

ตัวอย่างที่ 3 คุณอัมพร ดวงปาน กับครอบครัว ยอดแก้ว ส่งเสริมชาวบ้านรวมตัวกันตั้ง กลุ่มสัจจะออมทรัพย์สำหรับให้สมาชิกไปทำอาชีพ และเพื่อการจัดสวัสดิการชุมชน เฉพาะเครือข่ายที่สงขลามีกว่า 250 กองทุน สมาชิกประมาณ 60,000 คน มีเงินหมุนเวียน กว่า 371 ล้านบาท เฉพาะกองทุนที่ตำบลคลองเปรี๊ยะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา แห่ง เดียวมีเงินกว่า 52 ล้านบาท และเพิ่มขึ้นประมาณ 1 ล้านบาทต่อเดือน ส่งผลให้เศรษฐกิจ เข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีอำนาจซื้อมากขึ้น เศรษฐกิจมหภาคที่ตั้งอยู่บนความเข้มแข็ง ของเศรษฐกิจพื้นฐานก็จะมีความมั่นคง (ประเวศ 2542 : 7)

กิจกรรม 3.3.2

ให้อธิบายหลักการสำคัญของทฤษฎีใหม่ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 3 ขั้นตอน มาโดยสังเขป

(โปรดเขียนคำตอบในคู่มือการศึกษา หน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.3 เรื่องที่ 3.3.2 กิจกรรมที่ 3.3.2)

บรรณานุกรม

กจช. ร.7 มหาดไทย 12/3 เลขที่ 28/126 (2473)

กจช. เกษตรฯ 15.2/22 (2474)

กจช.มหาดไทย 0201.1.11/7 (2491)

กจช.(2) สำนักนายกรัฐมนตรื 0201.76/2 (2475-2481)

กจช. (3) สำนักนายกรัฐมนตรื 0201.76/1 (2472-2496)

กาญจณี ละอองศรี "โครงสร้างสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง" ใน เอกสารการสอน ประกอบ

ชุดวิชา สังคมศึกษา 5 (ประวัติศาสตร์ไทยสำหรับครู) นนทบุรี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2529

กุลลินี มุทธากลิน และปิยะศิริ เรื่องศรีมัน "ทิศทางและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ ของ

ประเทศไทย" ใน เอกสารการสอนชุดวิชา เศรษฐกิจไทย นนทบุรี สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2542

ชลลดา วัฒนศิริ "พระคลังข้างที่กับการลงทุนเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ.2433-2475" วิทยา

นิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร 2529

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ "ความรู้ันักเศรษฐศาสตร์จากต่างประเทศกับการพัฒนาเศรษฐกิจไทย" ใน บทบาทของต่างประเทศในการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย

กรุงเทพฯ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2537 หน้า 193-259
ทริศลิปป์ สืบวัฒนะ "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง (พ.ศ.2411-2475)" ใน ฉัตร
ทิพย์

นางสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บ.ก.) ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ.
2484

กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527 หน้า 263-301
ธนาคารโลก โครงการพัฒนาการของรัฐสำหรับประเทศไทย กรุงเทพฯ กองการพิมพ์
สลากกินแบ่งรัฐบาล 2503

ธารทอง ทองสวัสดิ์ "เศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ.2488-2504" ใน เอกสารประกอบการ
สอนชุดวิชาเศรษฐกิจไทย นนทบุรี สาขาวิชาศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2542

ประเวศ วะสี เศรษฐกิจพอเพียงกับประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม
แนวทาง

พลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม กรุงเทพฯ หมอชาวบ้าน 2542

ปราณี ทินกร "เส้นทางการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย" ใน รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์
และนิพนธ์ พัวพงศกร (บ.ก.) เศรษฐกิจไทย : บทเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม (เล่มที่
1) กรุงเทพฯ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2531

ผาณิต ทรงประเสริฐ "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม
ตั้ง

แต่ พ.ศ.2481-2487" ใน ฉัตรทิพย์ นางสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บ.ก.) ประวัติ
ศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ.2484 กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์ เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ เชียงใหม่
ซิล

วอร์มบุค 2539

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่

หัว (พ.ศ.2453-2468)" ใน ฉัตรทิพย์ นางสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บ.ก.)

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ.2484 กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527

พอพันธ์ อูยานนท์ "ค่าแรงงานในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย" ใน วารสาร

เศรษฐศาสตร์

ธรรมศาสตร์ 14, 1 (มีนาคม 2539) หน้า 48-86

-----ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกรุงเทพฯ รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะ
กรรมการวิจัยแห่งชาติ 2541

พอพันธ์ อูยานนท์ และศิริพร สัจจามันท์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของค่าจ้างและ
ตลาดแรงงาน

งานในประเทศไทย ค.ศ.1930-1995 รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่ง

ชาติ 2544

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ "ระบบเศรษฐกิจไทย : วิฤทธิการณ์แห่งโครงสร้างและวิฤทธิการณ์
แห่งเส้นทางการพัฒนาเศรษฐกิจ" ใน วารสารธรรมศาสตร์ 9, 3 (มกราคม - มีนาคม
2523) หน้า 2-70

----- กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย กรุงเทพฯ
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2532

วิทยากร เชียงกุล ข้อเท็จจริงและอนาคตเศรษฐกิจสังคมไทย กรุงเทพฯ มิ่งมิตร 2544

วิวัฒน์ชัย อัดถากร "การพัฒนาเศรษฐกิจไทยเพื่อความยั่งยืน" ใน วารสารสุโขทัยธรรม
มาธิตราช

8, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2538) หน้า 25-37

ศิลปวัฒนธรรม "ก่อนจะถึงนิยามไทย" 7, 1 2527 หน้า 69-78

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล "เศรษฐกิจไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2398)"
ใน เอกสาร

การสอนชุดวิชา เศรษฐกิจไทย นนทบุรี สาขาวิชาศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิตราช 2542

สมภพ มานะรังสรรค์ แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังปฏิรูปการปก
ครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรุงเทพฯ จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย 2536

สังคิด พิริยะรังสรรค์ ทุนนิยมขุนนางไทย พ.ศ.2475-2503 กรุงเทพฯ สร้างสรรค์ 2527

สังคิด พิริยะรังสรรค์ "บรรทัดฐานในการกำหนดและปรับค่าจ้างขั้นต่ำในประเทศไทย"
ใน

เศรษฐกิจไทย : สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ คณะ
เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2538

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ "แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ

ฉบับต่าง ๆ" ใน ประมวลสาระชุดวิชา เศรษฐศาสตร์พัฒนา นนทบุรี สาขาวิชาเศรษฐ
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิตราช 2543

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร "ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-
2453)"

ใน จิตรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์ (บ.ก.) ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จน
ถึง พ.ศ.2484 กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527 หน้า 379-399

สุนทรী อาสะไวย์ ประวัติคลองรังสิต : การพัฒนาและผลกระทบต่อสังคม กรุงเทพฯ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2530

สุนันย์ ภรณ์วลัย "เศรษฐศาสตร์การเป็น NICs : ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทย" ใน
วารสาร

เศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ 7, 2 (มิถุนายน 2532) หน้า 91-162

อัมมาร สยามวาลา คำบรรยายวิชา พื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนพื้นฐานทางเศรษฐกิจ
เรื่อง

พื้นฐานทางเศรษฐกิจของไทย กรุงเทพฯ ฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516

อัมมาร สยามวาลา "เสถียรภาพ การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้
ใน

ประเทศไทย" ใน รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ สังคมกับเศรษฐกิจ กรุงเทพฯ ฯ คณะ
เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2519

อาภิรา ชูเอฮีโร "การสะสมทุนและการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย" ใน วารสาร
เศรษฐ

ศาสตร์ ธรรมศาสตร์ 4, 1 (มีนาคม 2529) หน้า 28-68

อาคม เต็มพิทยาไพสิฐ "บทบาทของรัฐและการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ" ใน ประมวล
สาระชุด

วิชา เศรษฐศาสตร์พัฒนา นนทบุรี สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิตราช 2543

- Bank of Thailand, n.d. An Economic Survey of Thailand.
- Ingram, J.C. Thailand's Rice and the Allocation of Resources. In the Economic Development of Southeast Asia, edited Cowan, C.D. London: George Allen and Urwin, 1964. pp.102-126.
- Ingram, J.C. Economic Change in Thailand, 1850-1970. Stanford : Stanford University Press, 1971.
- Hewison, K "Industry Prior Industrialization : Thailand". Paper Conference on Industrial Elites in Southeast Asia, Sukhothai Thammathirat Open University 8-12 December, 1986.
- Skinner, G.W. Chinese Society in Thailand : An Analytical History. Ithaca: Cornell University Press, 1957.
- Sompop Manarungsan Economic Development of Thailand 1850-1950, Response to the Challenge of the World Economy. Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, 1989.
- Suehiro, A. Capital Accumulation in Thailand 1855-1985. Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies, 1989.
- Wilson, C.M. Thailand: A Handbook of Historical Statistics. Boston, G.K. hall & Co., 1983.
- Zimmerman, C. Siam : Rural Economic Survey, 1930-31, Bangkok: Bangkok Times Press, 1931.

* ข้อมูลส่วนใหญ่ในบทนี้สรุปมาจาก (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2541) และวิทยากร (2544)
1